

ศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

A STUDY OF THE WAY TO APPLY LOVING-KINDNESS
TO REDUCE VIOLENCE IN PRESENT SOCIETY

พระชนกฤต กลุยานธมโม (เกิดลำเจียก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาการนำหลักเมตตาทรรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

พระธนกฤต กลยานธมโม (เกิดลำเจียก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of the Way to Apply Loving-kindness
to Reduce Violence in Present Society

Phra Tanakrit Kalyāṇadhammo (Kerdlamchiak)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง "ศึกษาการนำหลักเมตตธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมไทย" เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(พระราชรัตนมณี, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ น้กการเรียน)

กรรมการ

(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฒโต, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร.ธานี สุวรรณประทีป)

กรรมการ

(พระมหาชิต ฐานชิตโต, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

ดร.ธานี สุวรรณประทีป
พระมหาชิต ฐานชิตโต, ดร.

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระชนกฤต กลยาณธมโม)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

ผู้วิจัย : พระธรรมาภรณ์ กุลยาณธมฺโม (เกิดลำเจียก)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร.ธานี สุวรรณประทีป, ป.ธ.๙., ศน.ม. (พระพุทธศาสนาและปรัชญา), พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)

: พระมหาชิต ฐานชิต, ดร.,ป.ธ.๗, ศน.บ. (การศึกษา), M.A. (Sanskrit),
Ph.D. (Vedic Studies)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน โดยผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาเมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาสภาพความรุนแรงในสังคม ๓) เพื่อศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผลของการวิจัยพบว่า เมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะมีการนำเข้ามาซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นกิจ มีการจำกัดความอาฆาตเป็นผลปรากฏ มีการเห็นภาวะที่น่าเจริญใจของสัตว์เป็นบรรทัดฐาน มีความสงบแห่งพยายามเป็นสมบัติ จึงเปรียบเสมือนความรักหรือตัวแทนของการบำเพ็ญกุศล คือ การไม่เบียดเบียนต่อกันอันก่อให้เกิดความทุกข์ทางกาย ทางวาจา ทางใจ มีการจงล้างจงผลาญ ผูกแสร้งกัน การมีเมตตาธรรมทำให้ไม่มีการเบียดเบียนกัน หวังประโยชน์สุขต่อกัน ทำให้สังคมสงบสุข ความรุนแรงในสังคมพบว่า ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาหลัก เช่น พ่อแม่ใช้วิธีทุบตีข่มขู่ และการใช้ความรุนแรงด้วยวิธีอื่น การใช้ความรุนแรงเช่นนี้เกิดปัญหาต่อเด็กในอนาคต ดังนั้นสถาบันครอบครัวจึงควรนำหลักเมตตาธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อลดความรุนแรงในสังคมและครอบครัว วิธีการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบันพบว่า หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นนโยบาย เกี่ยวกับปัญหาความรุนแรงโดยการไม่สนับสนุนให้ปฏิบัติต่อกันด้วยความรุนแรงในทุกรูปแบบทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ จากนั้นให้นำหลักธรรมอื่น ๆ มาสนับสนุนเพื่อให้ทุกคนในสังคมมองเห็นคุณค่าของความเมตตาโดยจัดกิจกรรมเชิงบวก ทั้งในด้านปัจเจกชน ในครอบครัว และกิจกรรมสาธารณะที่เกื้อกูลให้คนในสังคมมองเห็นคุณค่าของความเมตตาและได้รับประโยชน์ด้วยตัวเขาเองและคนอื่นในสังคมโดยรวม

Thesis Title : A Study of the Way to Apply Loving-kindness
to Reduce Violence in Present Society

Researcher : Phra Tanakrit Kalyāṇadhammo (Kerdlamchiak)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Thanee Suwanprateep, Pali IX, M.A. (Buddhism and
Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)
Phramaha Chit Tanachito, Dr., Pali VII, B.A. (Education),
M.A. (Sanskrit), Ph.D. (Vedic Studies)

Date of Graduation : March 16, 2018

Abstract

The purpose of this thesis was to study bringing the moral principles to reduce violence in the present society. The researcher have three purposes in that 1) to study the merits in the Theravada Buddhist Scriptures, 2) to study the state of violence in society, and 3) to study the application of principle of loving-kindness to reduce violence in society. This research is qualitative research.

The result was found that compassion in the Buddhist scriptures means that the virtuous deeds which generate the benefits to all sentient beings as its character, having brought its benefits within as its function, abandon ill-will as its result, seeing the prosperity of others as its base and having subdue the ill-will as its manner. This loving-kindness appears as non-violence which causes the kind deeds, non-revenge and not having a feud through bodily, verbal and mental acts. In opposite, this loving-kindness generates non-violence, benefits of each other, peaceful society. In aspect of social violence, it revealed that most cause of violence comes from family such as beating children and other harmful acts to children. Such violence will happen again and again in future therefore family must apply this loving-kindness for family. The way to apply loving-kindness to reduce violence in society found that society would apply in policy to say no to all kind of human violence, not support

any acts with violence on bodily, verbal and mental manners. The doctrine in Buddhist can be adapted to lead the life. Buddhism do not accept the practice of all violence, both physical and verbal, because Buddhism is a religion of kindness, love, generosity. This includes non-encroachment. It can be said that Buddhist does not accept the practice of violence. After that, one should follow other virtues which enrich loving-kindness in advance until the public see and know the value of loving-kindness by arranging the positive activities regarding loving-kindness in every areas such as individual, family and public activities which everybody and society value and gain the profits of this virtue together.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (อุปสมมมหาเถระ) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม ประธานกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูง ที่พระเดชพระคุณฯ ได้เมตตาเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษาอันส่งผลให้เกล้าฯ ได้เข้ามาศึกษาเป็นรุ่นที่ ๒

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาโกมล กมล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บาฬีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ขอกราบขอบพระคุณพระเทพสุวรรณเมธี,ดร.(สุชาติ กิตติปัญญา) รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงเรียบร้อยได้ด้วยดีนั้น ผู้ศึกษาวิจัยขอเจริญพรขอบคุณ ดร.ธานี สุวรรณประทีป ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างยิ่ง ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด รวมทั้งขอกราบขอบพระคุณ พระมหาชิต ฐานชิต, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำเพิ่มเติม เพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นของวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเถรานุเถระผู้ทรงคุณวุฒิทุกรูป และขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่กรุณาประสาทความรู้ในด้านต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ พระครูสมุห์นพดล ปิยธมโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดค้างคาว ตำบลบางไผ่ อำเภอมะนัง จังหวัดนันทบุรี ผู้ให้ความช่วยเหลือด้านการค้นคว้าข้อมูลและให้คำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณกรรมการ เจ้าหน้าที่หลักสูตรบัณฑิตศึกษาทุกท่าน และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ผู้วิจัยขอน้อมน้อมนำมาบูชาสักการะแต่พระรัตนตรัย และบูชาคุณบุพการี บิดา มารดา ญาติพี่น้อง ตลอดจนทั้งครูบาอาจารย์และท่านผู้เป็นเจ้าของตำราที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ยังผลให้ผู้วิจัยได้ประสบความสำเร็จในการศึกษาด้วยดี

พระธนกฤต กลยาณธมโม (เกิดลำเจียก)

๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ ศึกษาหลักเมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๘
๒.๑ ความหมายของหลักเมตตาธรรม	๘
๒.๒ ประเภทของเมตตาธรรม	๑๓
๒.๒.๑ เมตตาของมนุษย์	๑๓
๒.๒.๒ เมตตาธรรมที่ปรากฏเป็นคุณธรรม	๑๔
๒.๓ เมตตาธรรมในฐานะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๔ พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าด้านเมตตา	๒๐
๒.๔.๑ ด้านพระเมตตาทางกาย	๒๐
๒.๔.๒ ด้านพระเมตตาทางวาจา	๒๒
๒.๔.๓ ด้านพระเมตตาทางใจ	๒๓
๒.๕ บทบาทในฐานะเป็นแบบอย่าง	๒๔
๒.๕.๑ แบบอย่างในด้านการปฏิบัติ	๒๕
๒.๕.๒ แบบอย่างในด้านการสอน	๒๖
๒.๖ หลักธรรมที่เพนปฏิปักษ์ต่อเมตตาธรรม	๒๗
๒.๗ อานุภาพและอานิสงส์แห่งเมตตาธรรม	๓๑

๒.๗.๑	อำนาจแห่งเมตตาธรรม	๓๑
๒.๗.๒	อานิสงส์แห่งเมตตาธรรม	๓๔
๒.๘	การใช้หลักเมตตาธรรมและวิธีการแผ่เมตตา	๓๗
๒.๙	สรุปท้ายบท	๓๙

บทที่ ๓ ศึกษาสภาพความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน ๔๐

๓.๑	ความหมายของความรุนแรงในสังคม	๔๐
๓.๑.๑	ความหมายของความรุนแรงโดยทั่วไป	๔๐
๓.๑.๒	ความหมายของความรุนแรงในครอบครัว	๔๑
๓.๑.๓	สภาพปัญหาของความรุนแรงในครอบครัว	๔๓
๓.๑.๔	ประเภทของความรุนแรง	๔๔
๓.๒	ความรุนแรงในครอบครัวที่มีอยู่ในสังคมไทย	๔๖
๓.๒.๑	ความรุนแรงในสตรีและเด็ก	๔๘
๓.๒.๒	ความรุนแรงในผู้สูงอายุ	๔๘
๓.๒.๓	ความรุนแรงในสัมพันธ์ภาพของสามี ภรรยา และสถานภาพสมรส	๔๙
๓.๒.๔	ความรุนแรงในสัมพันธ์ภาพของพ่อแม่ และลูก	๔๙
๓.๒.๕	ความรุนแรงจากสื่อ	๕๐
๓.๓	ผลกระทบจากการเกิดความรุนแรง	๕๑
๓.๔	สาเหตุแห่งความรุนแรงในครอบครัว	๕๒
๓.๔.๑	ความรุนแรงเป็นผลพวงจากความก้าวร้าว	๕๒
๓.๔.๒	ความรุนแรงจากความอิจฉาริษยา	๕๓
๓.๔.๓	ปัจจัยประกอบอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความรุนแรงในครอบครัว	๕๓
๓.๕	สรุปท้ายบท	๕๔

บทที่ ๔ ศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน ๕๖

๔.๑	หลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน	๕๖
๔.๑.๑	หลักธรรมเพื่อลดความรุนแรง	๕๖
๔.๑.๒	วิธีการแผ่เมตตาธรรมทางจิต	๕๙
๔.๑.๓	แนวทางแก้ไขในทางจิตวิทยา	๕๙
๔.๑.๔	แนวทางแก้ไขในทางสังคมวิทยา	๖๑
๔.๑.๕	แนวทางแก้ไขในทางเศรษฐกิจ	๖๕
๔.๑.๖	แนวทางแก้ไขความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา	๖๕

๔.๑.๗ แนวทางแก้ไขจากปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัว	๖๕
๔.๑.๘ แนวทางแก้ไขจากปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัว	๖๖
๔.๒ การแก้ไขความรุนแรงในครอบครัว	๖๗
๔.๒.๑ ความรุนแรงในครอบครัว	๖๗
๔.๒.๒ สภาพของความรุนแรง	๖๙
๔.๓ แนวทางการจัดการความรุนแรงในครอบครัว	๗๑
๔.๓.๑ วิธีแก้ไขความรุนแรง	๗๑
๔.๓.๒ การดำเนินการของปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัว	๘๑
๔.๓.๓ การเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ	๘๔
๔.๓.๔ ความร่วมมือกันจัดการขององค์กรร่วม	๘๗
๔.๔ สรุปท้ายบท	๘๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๒
บรรณานุกรม	๙๔
ประวัติผู้วิจัย	๙๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงจากพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬารูปฉบับ ๒๕๐๐ และภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬารูปฉบับ ๒๕๐๐ และ ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑-๒	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๗	วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
๑๓	ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตุตก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.เอกาทสก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ขุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.อิติ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)

๒๕	ช.สุ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตันนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๖	ช.เปต. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
๒๖	ช.เถร. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
๓๐	ช.จุ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๕	อภิ.วิ. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี . และภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย ให้ระบุคำย่อคัมภีร์/ลำดับภาค (ถ้ามี) / ข้อ(ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สीलขันธวรรคคอรกถา ภาษาบาลี ภาค ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ การอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยผู้วิจัยอาจกำหนดอักษรย่อได้ตามสะดวก โดยอนุวัตตามตัวเลขประจำเล่มอรรถกถาภาษาไทย ซึ่งปัจจุบันมีเฉพาะฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เช่น ช.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย จัมมบท ภาค ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๖

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.ม.อ. (ไทย)	วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สीलขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ธ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาอาชญากรรมประเภทหนึ่งซึ่งได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น อันบอกลถึงความเสื่อมโทรมของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี คือ ปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนที่มีอายุระหว่าง ๗-๑๘ ปี ที่มีพฤติกรรมการใช้ความรุนแรงในการกระทำผิดซึ่งไม่ต่างจากพฤติกรรมผู้ใหญ่ ความรุนแรงอันจะก่อความเสียหายให้กับครอบครัวและสังคมนั้น ในทางพระพุทธศาสนาได้มองไปถึงสาเหตุจากองค์ประกอบภายใน คือ ตัวกิเลสภายในจิตใจของมนุษย์ซึ่งเดิมทีมีความบริสุทธิ์ แต่เพราะอุปกิเลสที่จรมาจึงทำให้มนุษย์เกิดมิจฉาทิฐิคือความคิดในทางผิด ๆ และตกเป็นทาสของอารมณ์ร้ายต่าง ๆ อาทิ อารมณ์ชกน้าให้ใคร่ ให้รัก ให้อายากได้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉาริษยา (ออยากได้) โทสะ (โกรธ) โมหะ (หลงผิด) ฯลฯ ผู้ที่ตกอยู่ในวังวนของอารมณ์เช่นนี้เมื่อมีองค์ประกอบภายนอกมาเสริมด้วย เช่น เศรษฐกิจฝืดเคือง ความมีทัศนคติที่ผิดของคนในชุมชน หรือ สังคมที่เห็นว่าความรุนแรงสามารถนำมาใช้ต่อรองในการเจรจาหรือใช้แก้ปัญหาได้ หรือเห็นว่าการกดขี่ข่มเหงเป็นสัญลักษณ์ของผู้มีอำนาจเหนือกว่าเป็นต้น ก็ย่อมหลงผิดก่อการประทุษร้ายสร้างความเดือดร้อนแก่ครอบครัวและสังคมส่วนรวมไม่หยุดหย่อน

ปัญหาความรุนแรงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกสังคมทุกประเทศทั่วโลก โดยผู้ถูกกระทำส่วนใหญ่มักจะเป็นเด็กและสตรี ซึ่งนับวันจะยิ่งเพิ่มจำนวนและทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคเทคโนโลยีสารสนเทศปัจจุบันนี้ ความรุนแรงเป็นปัญหาที่ซับซ้อนมีหลากหลายมิติ ซึ่งเกิดจากหลายปัจจัยตั้งแต่ปัจจัย ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชนและระดับสังคม โดยมีสาเหตุมาจากบุคลิกภาพ อันเป็นผลจากพันธุกรรม การอบรมเลี้ยงดู ความเจ็บป่วยทางจิตครอบครัวแตกแยก ปัญหาทาง เศรษฐกิจ การใช้สารเสพติด การดื่มสุรา การเล่นเกมพนัน การแบ่งชนชั้น เชื้อชาติและ วัฒนธรรม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ความรุนแรงยังมีอยู่ในสังคม ซึ่งผลกระทบจากการกระทำรุนแรงมักก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย จิตใจ ตลอดจนส่งผล ให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพในสังคมไทยปัญหานี้มีมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากทัศนคติของคนในสังคมเห็นว่าปัญหาความรุนแรงเป็นปัญหาส่วนตัว คนอื่นไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยเพราะไม่ใช่เรื่องของตัวเอง เป็นสาเหตุเชื่อมโยงไปสู่ความรุนแรงดังที่ปรากฏเป็นข่าวและที่ปิดเงียบจากระดับ ของความรุนแรงขั้นต่ำ ไปถึงระดับปานกลาง และระดับสูงสุด อันส่งผลกระทบต่อทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อคนสังคมโดยรวม ในสังคมไทยปัญหาความรุนแรงมีมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน

ศาสนานั้นมีอิทธิพลมากที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันของคนเราตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคำสอนต่าง ๆ ก็มีมากแต่คำสอนที่จะก่อให้เกิดความสงบสุขนั้น คือ หลักเมตตาธรรมหรือหลักแห่งความรักเท่านั้นที่สามารถจะทำให้สังคมโลกมีความสงบได้ถาวร ดังธรรม สุภาสิตที่กล่าว

ไว้ว่า โลกิปตถมกิกา เมตตา เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก^๑ ถ้าการกระทำของคนเรานั้นประกอบด้วยเมตตา ทางกาย วาจาและใจ ก็จะทำให้เราทุกคนนั้นอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนมนุษย์ทุกคนมีความเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง โดยการเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง ทำแต่ความดีทั้งปวงและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ดังพระโอวาทปาติโมกข์อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาและถือว่าเป็นหัวใจหลักของการมีเมตตาธรรมในจิตใจของพุทธศาสนิกชน ดังปรากฏว่า

สพฺพปาปสฺส อภรณํ กุสลสฺสุปสมฺปทา
 สจฺจิตตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานํ สาสนํ
 การไม่ทำบาปทั้งปวง การยังกุศลให้ถึงพร้อม

การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^๒

ในการจัดการความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน ต้องพิจารณาให้ทั่วถึงทั้งในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคมในทุกมิติที่เกี่ยวข้อง คือ มิติแห่งการป้องกันมิให้เกิดความรุนแรง ทั้งในครั้งแรกที่ยังไม่เคย หรือเมื่อเกิดแล้ว มีวิธีป้องกันมิให้เกิดซ้ำอีกในครั้งต่อไปอย่างไร มิติแห่งการแก้ไขเมื่อเกิดความรุนแรงขึ้นแล้วจะอย่างไรให้ทุเลาเบาบางลง รวมถึง มิติแห่งการเยียวยาเมื่อมีความรุนแรงเกิดขึ้นแล้ว โดยการนำหลักเมตตาธรรมมาใช้เพื่อลดความรุนแรง

“หลักเมตตาธรรม” ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุญาตมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็น “พรหมวิหารหรืออภัยมัญญา และหมวดเมตตาสูตฺร เมตตาทกกา เมตตาทาวนา” กล่าวถึงข้อความที่เขียนไว้ในพรหมวิหารหรืออภัยมัญญาว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ ในสัตว์ทั้งหลาย” กล่าวถึงข้อความที่เขียนไว้ใน เมตตาสูตฺร เมตตาทกกา เมตตาทาวนา โดยย่อว่า “ควรแผ่และเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย” เน้นให้คนเราเจริญและแผ่ความความรักความปรารถนา ดีในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีขอบเขต เป็นความรักที่ทำให้เกิดสันติภาพแก่สัตว์ทั้งปวง เป็นหลักธรรมอย่างจริงในการกำจัดความชั่วต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัว มีความโกรธ เป็นต้น และเป็นบ่อเกิดของบุญกุศลต่าง ๆ แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติในการเข้าถึงโลกสวรรค์อันมีพระนิพพานเป็นที่สุด

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบันเพื่อสร้างสันติสุขและสันติภาพให้เกิดมีขึ้นได้อย่างแท้จริงอย่างไรก็ตามความขัดแย้งต่าง ๆ โลกใบนี้ก็ต้องมีหลักธรรมะที่เป็นกลางที่จะนำไปแก้ปัญหาเหล่านั้นนั่นก็คือ การมีหลักเมตตาธรรม ถือว่าเป็นการแผ่และเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง ถือว่าเป็นหัวใจของหลักธรรมะต่าง ๆ การศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการลดความรุนแรงในสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนและผู้อื่น และยังสามารถนำไปใช้ในการศึกษาค้นคว้าของบุคคลที่สนใจสืบไป

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖.

^๒ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักเมตตธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสภาพความรุนแรงในสังคม
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการนำหลักเมตตธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ พระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับหลักเมตตธรรมเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ความรุนแรงในสังคมไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การนำหลักเมตตธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

- ๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาผลของการใช้หลักเมตตธรรมเพื่อลดความรุนแรงในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมได้เข้าใจและให้ความสำคัญแก่สมาชิกแต่ละคนมีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มีการยกย่องและความนับถือ ช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน มีความยืดหยุ่นและสามารถเผชิญอุปสรรค เป็นที่พึงในระดับต้นได้โดยการสร้างมาตรการยับยั้ง ชะลอและลดระดับความรุนแรงในชีวิตอื่น ๆ รวมทั้งส่งเสริมบทบาทชุมชนในการเฝ้าระวังปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวชุมชน และสังคมนั้น ๆ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย

๑.๕.๑ **เมตตธรรม** หมายถึง ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ ในสัตว์ทั้งหลาย ด้วยจิตใจที่เท่าเทียมกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง

๑.๕.๒ **ลดความรุนแรง** หมายถึง การใช้หลักเมตตธรรมในลดความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

๑.๕.๓ **สังคมปัจจุบัน** หมายถึง สังคมไทย อันได้แก่ ปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคมไทยในทุกมิติที่เกี่ยวข้อง คือ มิติแห่งการป้องกันมิให้เกิดความรุนแรง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการนำหลักเมตตธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมไทย อันประกอบด้วย คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ๑.๖.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ที่เกี่ยวข้อง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๖.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ที่เกี่ยวข้อง

พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส ได้อธิบายไว้ในเรื่องแนวคิดเรื่องการไร้ความรุนแรง (Non-Violence) การไม่ใช้ความรุนแรงเป็นชุดของความเชื่อพื้นฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับ ศีลธรรม อำนาจ และความขัดแย้งทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนได้นำไปปฏิเสธการใช้ความรุนแรง ในความพยายามที่จะให้ได้มาซึ่งเป้าหมายทางการเมืองและสังคม แนวคิดนี้การประยุกต์ใช้เพื่อดำเนินการแก้ไขความขัดแย้งโดยปราศจากความรุนแรงความขัดแย้งจัดได้ว่าเป็นทุกซ์ หรือเป็นธรรมชาติของบุคคลในสังคมประการหนึ่ง แต่ในระดับโลกุตระนั้นมองว่าเป็นสภาวะที่ไร้ความขัดแย้ง สำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งพุทธศาสนา มองว่ามีสาเหตุเกิดมาจาก ปัจจัยภายใน คือ กุศลมูล, อกุศลมูล รวมถึง ตัณหา ทิฐิ และมานะ ผวนกับปัจจัยภายนอก คือ ข้อเท็จจริงความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ ค่านิยม และโครงสร้างที่บิดเบี้ยว^๓

พระพุทธโฆสเถระ ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายไว้ในคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องเมตตาการเจริญเมตตา นี้ ความประสงค์หลักก็เพื่อให้สลัดละทิ้งเสียซึ่ง ความโกรธ ความเกียติขัง ความอาฆาตทั้งหลาย ซึ่งเป็นบ่อเกิดความไม่สงบทั้งภายนอกและภายใน เป็นต้น และให้บรรลุถึงซึ่งขั้นตติคุณ เป็นจุดหมายหลักสำคัญ และได้อธิบายวิธีการใน การที่จะนำเอาหลักเมตตาธรรมมาสร้างสันติภาพแก่ตนเองและสังคมได้^๔

พระอาจารย์ ดิข นัท อันท์ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “เมตตาภาวนา คำสอนว่า ด้วยรัก” ว่าจิตที่มีรักมีเมตตาสามารถที่จะนำมาซึ่งความสงบสันติ ความร่าเริง และความสุขให้กับตัวเองและผู้อื่นได้ความกรุณาและความรักนั้น ถือว่า เป็นดอกไม้สวยงามที่สุด ผู้ที่ตระหนักรู้ถึงจิตแห่งรักคือเมตตาก็คือผู้ที่เข้าถึงสภาวะธรรมที่แท้จริง และเมตตาภาวนานี้ก็คือ การมีเมตริการตั้งใจและปรารถนาให้ผู้อื่น อื่นสุขและเมตตาภาวนานี้เป็นธรรมมะที่สอนให้รู้ว่าอะไรที่ควรทำและไม่ ควรทำเพื่อคนอื่นมีความสุข การทำเมตตาภาวนาจะนำมาซึ่งความมหัศจรรย์นั้นก็คือการสร้างสันติภาพต่อตนเองและผู้อื่นนั่นเอง^๕

พุทธทาส อินทปัญโญ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “คู่มือมนุษย์” กล่าวว่า การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มนุษย์จึงให้ทาน รักษาศีล เจริญ สมาธิ ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดมีขึ้นกับตัวเอง อันจะช่วยให้กิเลสค่อย ๆ หายไปและได้พบอีกว่าศีลธรรมนี้เป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานอันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขในโลกนี้และศีลธรรมและเมตตานั้นมีความเกี่ยวข้องกันเป็น

^๓ พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, เรื่องลดความรุนแรง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔). หน้า ๓๖๒-๓๖๕.

^๔ พระพุทธโฆสเถระรจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), คำนำ.

^๕ ดิข นัท อันท์, เมตตาภาวนา คำสอนว่าด้วยรัก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๔.

คู่มือมนุษยวิทยาในการที่จะได้พบพานสิ่งที่ดีในใจอันจะสร้างมนุษยให้มิจิตเมตตาทอดอกันอันจะทำเกิดสันติภาพแก่ตนเองและสังคม^๖

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้อธิบายไว้ในเมตตาทรรรมในพระวินัยปิฎก หมายถึง ความรัก การแสดงความรักการความมีในสัตว์ทั้งหลาย ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวง สรุปความหมายในพระไตรปิฎกได้ว่า “หลักเมตตาทรรรม” หมายถึง การแผ่ความรัก และการเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นความรักที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความรัก ความปรารถนาดีต่อกันแสดงว่า เมตตาดในพระพุทธานุชาสนานั้นเปรียบเสมือนน้ำบริสุทธิ์สำหรับชำระสิ่งสกปรก คือ ความโลภ ความหลงความโกรธ เปรียบเสมือนน้ำที่ไหลไปตามแม่น้ำลำคลองชำระ สิ่งสกปรกทุกอย่างที่ไหลผ่านโดยไม่เลือก คือไม่เลือกกว่าคนรวย คนจน เปรียบเสมือนสายฝนที่ตกไปรายพรายทำให้พื้นแผ่นดินเย็นชุ่มฉ่ำดับความร้อนโดยไม่เลือกสถานที่คือไม่เลือกกว่าอยู่ใกล้ หรือไกล เปรียบเสมือน พระจันทร์ พระอาทิตย์ ที่ส่องแสงสว่างไปทั่วไม่มีเลือกขอบเขต เป็นต้น เพราะ “เมตตาดเป็นเครื่องค้ำจุนโลก”^๗

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นางสาวณัฐมา ชันติธรรมกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความรักในพระพุทธานุชาสนา” พบว่า ความรักนั้นทำให้เกิดแรงบันดาลและเป็นพลังที่อยู่ภายในใจของมนุษย์สัตว์นอกจากนี้ความรักยังมีบทบาทสำคัญในชีวิตมนุษย์ ก่อให้เกิดความเสมอภาค ความยุติธรรม ความสงบสุข ดังนั้น ความรักจึงเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันของมวลมนุษยชาติ^๘

พระครูบรรลิกขการ (บุญเสริม ชนะฤทธิ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธานุชาวัตร กับพระจริยาวัตรของพระเยซูคริสต์” พบว่า ผู้วิจัยได้อธิบายจริยาวัตรขององค์ศาสดานี้ว่ามีเป้าหมายหลักอยู่ที่ต้องการให้คนทุกคนเป็นคนดีมุ่งเน้นสันติภาพและสันติสุขต่อมวลมนุษย นับจำเดิมแต่การเริ่มมีศาสนา โดยอาศัยพระจริยาวัตรขององค์ศาสดาที่สอนให้มิจิตสำนึกมั่งคงอยู่ในกุศลสุจริต และในความเมตตาดากรณาเห็นว่าศาสนาพุทธานุชากับศาสนาคริสต์ย่อมสั่งสอนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่ถูก ที่ชอบ ที่เป็นประโยชน์ ให้ใฝ่หาความสงบสุขความผ่องใสให้ชีวิตสร้างความเป็นมิตรต่อกัน แผ่ไมตรีแก่กันด้วยเมตตาดิจิตและความจริงใจบริสุทธิ์ใจมิให้ดูแคลนเบียดเบียนผู้ถือสัญชาติและศาสนาอื่นอันจะเป็นเหตุนำความแตกร้างและความรุนแรงเดือดร้อนมาให้ เป็นต้น^๙

^๖ พุทธานุชา อินทปัญญา, **คู่มือมนุษย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดีการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๗). หน้า ๗๙-๘๑.

^๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธานุชาสุภาชิต** เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๕), หน้า ๕๖.

^๘ ณัฐมา ชันติธรรมกุล, “การศึกษาความรักในพระพุทธานุชาสนา”, **วิทยานพนธ์พุทธานุชาศตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตมหาวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^๙ พระครูบรรลิกขการ (บุญเสริม ชนะฤทธิ์), “พุทธานุชาวัตร กับพระจริยาวัตรของพระเยซูคริสต์”, **วิทยานพนธ์พุทธานุชาศตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตมหาวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

พระมหาบุญเรือน ปภังโก (พิลาพันธ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า “คำสอนเรื่องเมตตาเป็นคำสอนที่เป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากถ้าหากบุคคลมีคุณธรรมขั้นนี้แล้ว ก็จะทำให้ชีวิตของเขาตระหนักรู้ถึงหน้าที่ในอันที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แต่หากไม่มีเมตตาแล้ว มวลมนุษย์ในโลกนี้ก็จะเป็นตบตีเบียดเบียนทำลายซึ่งกันและกัน ไม่รู้สึกเกรงกลัวต่อผลของความชั่วที่ตนได้ กระทำลงไป”^{๑๐}

พระมหาปริชา ปริณาจารย์ (หลักโคตร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความรักในพุทธปรัชญา พบว่า “มุทิตา หมายถึง ความรัก ความชื่นชมเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่พยายาบท ปองร้าย ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น อยากรู้ให้เขาเป็นสุข เป็นความรักที่บริสุทธิ์ เมื่อแผ่ ทำให้จิตใจเปิด กว้างออกไปและผ่องใสเบิกบาน คนทุกคนทุกเพศทุกวัยควรมี เป็นธรรมพื้นฐานของใจขั้นแรก”^{๑๑}

พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสื่อเขียว) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา” พบว่า การจะเป็นมิตรดีแก่ผู้อื่นนั้น บุคคลต้องเริ่มจากการเป็นมิตรกับตนเองก่อน สิ่งที่ดีควรทำมากที่สุดคือการสร้างความเป็นมิตรให้มากขึ้นกับคนใกล้ชั้รอบข้างเป็นเพื่อนกับชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ให้มากขึ้นโดยการสร้างมิตรจากตัวของตนเองก่อนด้วยการนอบน้อมถ่อมตน สร้างความประทับใจที่ดีแก่ผู้อื่น ยกย่องนับถือและระลึกถึงผู้อื่น ไม่คอยจับผิดซึ่งกันและกัน การจะเป็นมิตรดีหรือกล่ายมิตรต่อผู้อื่นต้องมีความซื่อตรง ไม่คิดประทุษร้าย รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่เห็นความคิดของตนดีกว่าและคอยขัดแย้งความคิดของผู้อื่น ที่สำคัญต้องเป็นผู้มองโลกในแง่ดี ไม่มัวเพ่งโทษผู้อื่น การคบมิตรที่จะทำให้คบกันได้ยาวนานนั้นต้องรู้นิสัยของกันและกันก่อนจึงจะปรับตัวเข้าหากันได้ดี โดยรู้หลักของจริต ๖ ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังสอนให้บุคคลระวังในเรื่องการคบคนพาล และให้คบกับบัณฑิตแทน บัณฑิตภายนอกในพระพุทธศาสนามีความหมายที่ลึกซึ้งกว่าบุคคลผู้มีวิพริยธรรมหรือจบปริญญาต่าง ๆ เป็นเครื่องวัด นั่นคือทุกคนสามารถเป็นบัณฑิตได้หากเป็นผู้มีศีลธรรมและจริยธรรมที่ดำเนินตามกุศลกรรมบท ๑๐ คิด พูด ทำ ในทางกุศล ดำเนินชีวิตในประโยชน์ด้วยปัญญาคติ ยึดในทั้งประโยชน์ตนและผู้อื่น มีความเป็นอยู่ด้วยความเป็นผู้มีปัญญาอันประเสริฐ ส่วนบัณฑิตภายในหมายถึงตนเองผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทั้งกาย วาจา ใจ การคบบัณฑิตภายในก็คือ ตนเองต้องเป็นผู้ที่มีการฝึกฝนพัฒนาตนให้เป็นคนมีความบริสุทธิ์ใจ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เว้นการทำลายชีวิตตนและผู้อื่น เว้นลักขโมย เว้นการกระทำผิดประเวณี คบวจีสุจริต คือเป็นคนพูดแต่ความจริง พูดคำที่ประสานสามัคคี พูดไพเราะ และพูดคำที่มีสาระประโยชน์ เป็นต้น^{๑๒}

^{๑๐} พระมหาบุญเรือน ปภังโก (พิลาพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘,) หน้า ๑.

^{๑๑} พระมหาปริชา ปริณาจารย์ (หลักโคตร), “ความรักในพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๔.

^{๑๒} พระมหาทองพูน สติสมปนโน (เสื่อเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗),.บทคัดย่อ.

ดังนั้น เมื่อบุคคลมีเมตตาต่อตนเองผู้อื่นและสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมก่อให้เกิดสันติสุขอย่างแท้จริงแก่ตนเองผู้อื่น และสัตว์โลก “หลักเมตตาธรรม” หมายถึง การเจริญ และการแผ่ความรักในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวง อันตั้งอยู่บนฐานความถูกต้อง เทียงธรรม ไม่มีอกุศลจิต คือ อกติต่าง ๆ เข้าแทรกเป็นความรักที่ก่อให้เกิดความสงบสุขอย่างเดียวเป็นความรักที่สามารถเอาชนะกิเลสต่าง ๆ และเป็นความรักของการได้ไปสู่สุคติมีดินแดนสวรรค์อันนิพพานเป็นที่สุดเป็นต้น เพราะฉะนั้นหลักเมตตาธรรมนั้นพระพุทธเจ้าจึงเปรียบเสมือนความรักหรือตัวแทนของการบำเพ็ญกุศลกรรม คือ การไม่เบียดเบียนต่อกันอันก่อให้เกิดความทุกข์ทางกาย ทางใจ ทางวาจา มีการจ้องล้างจ้องผลาญผูกเวรกันไม่มีที่สิ้นสุดดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสคาถาว่า “ผู้ใดมีใจยินดีในความไม่เบียดเบียนตลอดทั้งวันและคืน และเป็นผู้มีส่วนแห่งเมตตาในสรรพสัตว์ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับหลักเมตตาธรรมจากคัมภีร์ทางศาสนา เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา

๑.๗.๒ ข้อมูลชั้นทุติยภูมิได้ศึกษาจาก ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและได้อาศัยตำรา หนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยเชิงวิชาการ ที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องและวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งปัญหาที่ต้องการทราบเพื่อนำมาประมวลใช้ประกอบในการวิจัยครั้งนี้

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบเมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบสภาพความรุนแรงในสังคม

๑.๘.๓ ทำให้ทราบหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๒

ศึกษาหลักเมตตารธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักเมตตารธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาจากคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็น พรหมวิหารหรืออัมปิณฺณญา และหมวดเมตตาสูตฺร เมตตาทกฺกา เมตตาทาวนา กล่าวถึงข้อความที่เขียนไว้ในพรหมวิหารหรืออัมปิณฺณญาว่า เมตตาคิโร กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ ในสัตว์ทั้งหลาย กล่าวถึง ข้อความที่เขียนไว้ใน เมตตาสูตฺร เมตตาทกฺกา เมตตาทาวนา โดยย่อว่าควรแผ่ และเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย^๑ เน้นให้คนเราเจริญและแผ่ความเมตตาความปรารถนาดีในไวเนย สัตว์ทั้งหลาย เป็นเมตตาที่ทำให้เกิดความสงบสุขแก่สัตว์ทั้งปวง เป็นหลักธรรมอย่างแท้จริงในการ กำจัดความชั่วต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัวมีความโกรธเป็นต้น และเป็นบ่อเกิดของบุญกุศลต่าง ๆ แก่ผู้ ประพฤติปฏิบัติในการเข้าถึงโลกสวรรค์อันมีพระนิพพานเป็นที่สุด

๒.๑ ความหมายของหลักเมตตารธรรม

ความหมายของเมตตารธรรมในพระไตรปิฎก

ในพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ กล่าวถึงเรื่องเมตตาไว้ในหมวดชุกทกวัตถุ ตอนหนึ่งว่าด้วยวิธี แผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ว่า “เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญาทั้ง ๔ เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์ไม่มีเท้า มีเท้าสอง มีเท้าสี่และหลายเท้าทั้งหลาย”^๒ และอีกตอนหนึ่งว่า “ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจขอสรรพ สัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวล จงประสบกับความเจริญ ความเลวร้ายอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ใดเลย”^๓ เป็นวิธี แผ่เมตตาแก่สัตว์ทั้งปวง นอกจากนั้นเนื้อความประกอบด้วยการประพฤติเมตตาทางกาย วาจา และ ใจ เรียกว่า “ศีลหรือข้อวัตรปฏิบัติ” ดังปรากฏว่า “ภิกษุผู้จงใจพรากกายมนุษย์เสียจากชีวิตยอมไม่ เป็นสมณะไม่เป็นเชื้อสายศากยาบุตร”^๔

เมตตารธรรมในพระวินัยปิฎกนั้นมีความหมายออกมาเป็นรูปธรรม ๒ ประการ คือ ๑. การแผ่เมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย ๒. การเจริญเมตตาโดยการรักษาศีลหรือข้อวัตรปฏิบัติทั้งหมด เช่น ศีล ๕ มีการห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักขโมย ห้ามพูดปด ห้ามหลอกชาวบ้าน เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการแผ่และเจริญเมตตา โดยการไม่ทำความชั่วทางกาย วาจา ใจ ในสัตว์ทั้งปวง และการรักษากาย วาจา ใจให้สงบเรียบร้อย ถือว่าเป็นความหมายของหลักเมตตารธรรมในพระวินัยปิฎกในพระ สุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๕ กล่าวเรื่องเมตตาไว้ในหมวดเมตตาสูตฺรว่าด้วยการแผ่เมตตาตอนหนึ่งความว่า “อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั้งหมด ทั้งชั้น

^๑ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๙/๔๒๙.

^๒ ดุราเยตฺตใน.วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๑/๑๕.

^๓ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๑/๑๕.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๒.

บน ชั้นล่าง และชั้นกลาง^๕ ในหมวดเมตตาภาวนาสูตราว่าด้วยการเจริญเมตตาตอนหนึ่งความว่า ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า จะไม่ฆ่าเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ชนะเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่มีเวรกับใคร ๆ^๖ ในพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๓๑ กล่าวเรื่องเมตตาไว้ในหมวดเมตตากถาว่าด้วยเมตตาตอนหนึ่งว่า ผู้เจริญเมตตาแผ่เมตตาไปสู่สัตว์ทั้งปวงด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ คือ

- ๑) ด้วยเว้นความบีบคั้น ไม่บีบคั้นสัตว์ทั้งปวง
- ๒) ด้วยเว้นการฆ่า ไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง
- ๓) ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อน
- ๔) ด้วยเว้นความย่ำยี ไม่ย่ำยีสัตว์ทั้งปวง
- ๕) ด้วยเว้นการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง
- ๖) ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวรกัน
- ๗) จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
- ๘) จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าเมตตา^๗

เมตตาธรรมในพระสุตตันตปิฎก หมายถึง เมตตาในสัตว์ทั้งปวง มี ๒ ประการ คือ

๑) การแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายมีการอธิฐานให้มีความสุข ๒) การเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายมีการเว้นจากการไม่ทำให้สัตว์ทั้งหลายเดือดร้อน

ในพระอภิธรรมปิฎก วิกังค เล่มที่ ๓๕ มีอธิบายเมตตาไว้ในอัปมัณฺญาวิกังค ตอนหนึ่งความว่า “เมตตาใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ^๘ เรียกว่าเมตตา”

เมตตาธรรมในพระวินัยปิฎก หมายถึง เมตตา การแสดงเมตตา การความมีในสัตว์ทั้งหลาย ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวง

สรุปความหมายในพระไตรปิฎกได้ว่า “หลักเมตตาธรรม” หมายถึง การแผ่เมตตาและการเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ด้วยจิตที่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นเมตตาที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน แสดงว่า เมตตาในพระพุทธศาสนานั้นเปรียบเสมือนน้ำบริสุทธิ์สำหรับชำระสิ่งสกปรก คือ ความโลภ ความหลง ความโกรธ เปรียบเสมือนน้ำที่ไหลไปตามแม่น้ำลำคลองชำระสิ่งสกปรกทุกอย่าง คือ ไม่เลือกว่าคนรวย คนจน เปรียบเสมือนสายฝนที่ตกไปรดปราย ทำให้พื้นแผ่นดินเย็นชุ่มฉ่ำดับความร้อน โดยไม่เลือกสถานที่ คือ ไม่เลือกว่าอยู่ใกล้หรือไกล เปรียบเสมือน พระจันทร์ พระอาทิตย์ ที่ส่องแสงสว่างไปทั่วไม่มีเลือกขอบเขตเป็นต้น เพราะเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกฉันทเมตตาในพระพุทธศาสนา ไม่มีขอบเขต แผ่ไปในเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องต่ำ ฉะนั้นเราควรนำหลักธรรมไปปฏิบัติ ดังนี้

ในพระพุทธศาสนา ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือผู้ประเสริฐ เรียกว่า พรหมวิหาร ๔ ได้แก่ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประดุจพระพรหม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกัน ตลอด

^๕ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๘/๒๒.

^๖ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๔.

^๗ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓/๔๖๓.

^๘ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

จนถึงการปฏิบัติต่อสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลผู้อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ เช่น ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และญาติ ผู้ใหญ่ที่มีหน้าที่ในการดูแลให้การอบรมสั่งสอนชี้แนะบุตรหลานและมิตรบริวาร ซึ่ง เป็นผู้้น้อย ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับอุปการคุณรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข^๙ ด้วยจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและสิ่งอื่น ซึ่งเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนด ความรัก ความหวังดี ความปรารถนาดีนั้น เป็นการแสดงออกซึ่งมิตรภาพไมตรีของมนุษย์ที่มีต่อกัน ตลอดถึงสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย ต้องการมุ่งหวังแต่ความสุขแก่เขา ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนสิ่งอื่นใด นอกจากให้เขาเป็นสุข โดยการแสดงออก ๓ ทาง ได้แก่ (๑) เมตตากายกรรม เมตตาทางกาย ได้แก่ การกระทำ และการแสดงออกทางกายที่ประกอบด้วย เมตตา (๒) เมตตาวาจกรรม เมตตาทางวาจา ได้แก่ การพูดเจรจาถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา (๓) เมตตา मनกรรม เมตตาทางใจ ได้แก่ การมีจิตใจที่มุ่งหวังดี มีเจตนาดีต่อผู้อื่นและสิ่งอื่น

๒. กรุณา ได้แก่ ความสงสาร คือ เมื่อเห็นเขาตกอยู่ในความทุกข์ยากลำบาก เตือดร้อนก็คิดใฝ่ใจในอันที่จะช่วยปลดเปลื้องให้เขาพ้นจากความทุกข์ยากลำบากเตือดร้อนนั้น อยากรช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความเตือดร้อน ปัญหาหรืออุปสรรคทั้งหลาย มีความใฝ่ใจ ที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเตือดร้อนให้ประสบกับความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง โดยมีบิดามารดาเป็นตัวอย่างของการแสดงออกให้ปรากฏเป็นพฤติกรรม เพราะบิดามารดาจะ รู้สึกเป็นทุกข์เป็นร้อน ห่วงใยบุตร เมื่อเห็นบุตรมีความทุกข์หรือผิดหวังพร้อมทั้งหาวิธีเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์นั้นด้วย ความเอ็นดูที่บริสุทธิ์ใจโดยไม่หวังผลตอบแทน

๓. มุทิตา ได้แก่ ความรู้สึกยินดีด้วย เมื่อเห็นผู้อื่นหรือสิ่งอื่นอยู่ดีมีความสุข ตัวเองก็มีใจแช่มชื่นเบิกบานพลอยยินดีปรารถนาลืมนั่นใจด้วย เมื่อเห็นเขาเหล่านั้นประสบความสำเร็จ มีความเจริญงอกงามในตำแหน่งหน้าที่การงานยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ได้แก่ ความมีใจเป็นกลาง ๒ คือ มองตามเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคง เทียงตรงดุจตราขึง เมื่อมองเห็นบุคคลที่ได้รับผลของกรรมดีหรือกรรมชั่ว ซึ่งสมควรแก่เหตุที่ตนได้กระทำไว้ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยวางตน และปฏิบัติไปตามความเที่ยง ธรรม ไม่เอนเอียงด้วยอคติ

หลักพรหมวิหารธรรมนี้ บุคคลที่อยู่ร่วมกันจะต้องปฏิบัติต่อกัน ตลอดถึงสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย ตามสมควรแก่ฐานะ กาลเทศะและบุคคล เพราะเมื่อบุคคลได้ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ย่อมทำให้ตนเองและสังคมมีความสุขเป็นเหตุให้สิ่งมีชีวิตและสิ่งอื่น ๆ ดำรงอยู่ในโลกนี้ตลอดไป และดำเนินไปได้ตามปรกติ เป็นการรักษาทัวเอง เป็นการรักษาสื่ออื่น เช่น สัตว์ และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการเกื้อกูลสนับสนุนส่งเสริมตัวเราเอง สังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย โดยผู้มีพรหมวิหารธรรม จะต้องใช้ให้ถูกต้องตามความหมายขององค์ธรรมแต่ละข้อ จึงจะไม่เกิดความเสียหายเป็นอคติอันจะมีผลร้ายต่อสังคม และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๑.

ศีล ๕ มีอะไรบ้างพร้อมหลักปฏิบัติ

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตาเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการฆ่าชีวิตสัตว์ทุกชนิด

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานาเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการลักทรัพย์ หรือทรัพย์ที่
เจ้าของเขาไม่ได้ให้

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิสฺสาจาราเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการประพฤติผิดในกาม
การประพฤติผิดลูกผิดเมียคนอื่น (มีก็ก มีชู้ก็ไม่ควร ยกเว้นแต่ จะมีการแต่งงาน และหรือมีการรับรู้รับ
เห็นด้วยจากผู้ปกครองของทั้งสองฝ่าย)

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทาเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการพูดปดตเท็จ พูดจาโกหก พูด
ไม่อยู่กับร่องกับรอย

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมมฺชปะมาทัตถานาเวรมณี หมายถึง การละเว้นจากการดื่มสุรา
เมรัยและเครื่องดองของมึนเมาทุกชนิด

อธิกรณสมณะ ๗ อธิกรณ หมายถึง ความว่า คดีหรือเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้อง
ดำเนินการให้สำเร็จลงด้วยดี หรือกิจที่สงฆ์จะพึงดำเนินการมี ๔ อย่าง คือ

๑. วิวาหาธิกรณ หมายถึง การถกเถียงกันกับพระธรรมวินัยว่า สิ่งนั้นเป็นธรรมเป็นวินัย
สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัยของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๒. อนุวาหาธิกรณ หมายถึง การโจทก์หรือกล่าวหากันด้วยอาบัติต่าง ๆ

๓. อาบัติตาธิกรณ หมายถึง การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตนให้พ้นจาก
อาบัติ

๔. กิจจาธิกรณ คือ กิจจรุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น ให้การอุปสมบท ให้ผ้ากฐิน เป็น
ต้น

อธิกรณสมณะ อธิกรณสมณะหมายความว่า ธรรมเป็นเครื่องระงับอธิกรณ^{๑๑} หรือวิธีการ
ดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณที่เกิดขึ้นให้สำเร็จลงอย่างเรียบร้อยด้วยดี มี ๗ ประการดังนี้

๑. สัมมุขาวินัย หมายถึง วิธีระงับหรือตัดสินในที่พร้อมหน้า โดยแบ่งออกเป็นพร้อมหน้า
ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑) สังฆสัมมุขตา คือ ระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ คือ มีสงฆ์เข้าร่วม
ประชุมครบองค์สงฆ์ตามกิจนั้น ๆ เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้าสงฆ์

๒) บุคคลสัมมุขตา คือ ระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าบุคคล คือ มีบุคคล
ผู้เกี่ยวข้องกับอธิกรณอยู่พร้อมหน้ากันในขณะนั้นด้วย เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้าบุคคล

๓) วัตถุสัมมุขตา คือ ระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าวัตถุ คือ ยกเรื่อง
ที่เกิดขึ้นนั้น ๆ มาวินิจฉัยตรงตามเรื่องนั้น เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้าวัตถุ

๔) ธรรมสัมมุขตา คือ ระงับอธิกรณ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าธรรม คือ นำเอา
หลักเกณฑ์ของธรรมมาวินิจฉัยว่าถูกต้องตามธรรมนั้น ๆ หรือไม่ เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้าธรรม

^{๑๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๗๓๖.

๕) วินัยสัมมุขตา คือระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ในที่พร้อมหน้าวินัย คือนำเอาวินัยมาวินิจฉัยว่า ถูกต้องตามพระวินัยหรือไม่ เรียกว่า วิธีระงับต่อหน้าวินัย อนึ่งสัมมุขาวินัยนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ได้ทุกเรื่อง

๖) สติวินัย วิธีระงับหรือตัดสินอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ด้วยการยกเอาสติขึ้นเป็นหลักวินิจฉัย ได้แก่ วิธีการระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ คือเมื่อมีผู้โจทก์พระอรหันต์ด้วยศีลวิบัติสงฆ์ เห็นว่าจำเลยเป็นพระอรหันต์ไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องอาบัติตามที่โจทก์ฟ้องร้องได้ จึงสวดประกาศให้ สติวินัยนี้ไว้แก่พระอรหันต์รูปนั้น แล้วยกฟ้องเสีย ภายหลังเมื่อจำเลยถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยอาบัติเช่นนั้นอีก ก็ไม่ต้องพิจารณาคดีให้อธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ระงับด้วยสติวินัยนี้เลย

๗) อมูพหวินัย วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้วได้แก่ วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เป็นบ้า คือ ภิกษุผู้เป็นจำเลยทำการล่วงละเมิดอาบัติในขณะที่เป็นบ้าแม้จะได้รับการยกเว้นว่าไม่เป็นอาบัติ (อนาบัติ) ก็จริง เมื่อเธอหายบ้าแล้วมีผู้โจทก์เธอด้วยอาบัติที่เธอทำล่วงในระหว่างเป็นบ้าแล้วแล้ว ๆ เล่า ๆ ไม่มีจบสิ้น สงฆ์พึงสวดกรรมวาจาประกาศความชื่อนี้ไว้เรียกว่า ให้อมูพหวินัยแก่ภิกษุ ผู้หายเป็นบ้าแล้ว จึงยกฟ้องคำร้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้มาโจทก์เธอด้วยอาบัติเช่นนั้นอีก ก็ไม่ต้องวินิจฉัยให้อธิกรณ์ระงับไว้เลย

๘) ปฎิญาตกรรมะ วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) ตามคำรับสารภาพของภิกษุผู้เป็นจำเลย คือ มีผู้โจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ เมื่อสงฆ์ประชุมวินิจฉัยคดี สอบถามภิกษุผู้เป็นจำเลยนั้นแล้ว และภิกษุจำเลยนั้นก็ยอมรับอาบัติใดตามความสัตย์จริง สงฆ์ก็พึงปรับอาบัติตามที่เธอยอมรับสารภาพนั้น รวมทั้งการปลงอาบัติที่เธอต้องด้วยก็ชื่อว่าปฎิญาตกรรมะนี้ด้วย

๙) ตัสสปาปิยสิกา วิธีระงับอธิกรณ์ (คดีสงฆ์) แก่ภิกษุผู้เลวทรามที่ไม่ยอมรับอาบัติ คือ วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ที่สงฆ์พึงลงโทษแก่ภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์แล้ว เมื่อสงฆ์ประชุมกันพิจารณาคดีกลับให้การกลับไปกลับมา ปฏิเสธบ้าง รับสารภาพบ้าง พุดเถลไถลกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซักถามบ้าง และพุดมุสาซึ่งหน้าบ้าง ดังนี้เป็นต้น สงฆ์พึงลงโทษตามความผิด แม้ว่าเธอจะไม่ยอมรับก็ตาม หรือเพิ่มโทษแก่เธอจากอาบัติที่ต้องก็ได้

๑๐) เยภุยสิกา วิธีระงับอธิกรณ์(คดีสงฆ์)ด้วยการถือเอาตามเสียงข้างมาก ได้แก่วิธีการตัดสินอธิกรณ์ในกรณีที่มีความไม่ลงรอยกันของสงฆ์ผู้พิจารณาคดีแตกออกเป็นสองฝ่าย ให้ตัดสินโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ เช่น วิธีจับสลากลงคะแนน(ซึ่งข้อถูกผิด)ข้างใดมีภิกษุผู้พิจารณาลงความเห็นมากกว่า ก็ถือว่าฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะ แล้วถือเอาตามนั้น ใช้สำหรับวิธีพิจารณาวิวาธาธิกรณ์อย่างเดียว

๑๑) ตินวัตถการวินัย วิธีระงับอธิกรณ์ด้วยการประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ได้แก่ วิธีระงับอาบัติตติยาธิกรณ์ที่เกี่ยวกับลหุกาบัติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับภิกษุจำนวนมาก ต่างฝ่ายต่างก็ประพฤติไม่เหมาะสมด้วยกัน และขัดทอกันไปมาจนเรื่องสับสนไปหมด ซึ่งจะเป็นชนวนให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันหนักขึ้น ถ้าจะระงับด้วยวิธีอื่นยิ่งจะทำให้อธิกรณ์(คดีสงฆ์)ลุกลามใหญ่โตมากขึ้นยากที่จะสอบสวนให้มีการปรับอาบัติและแสดงอาบัติแก่อีกฝ่ายหนึ่งได้ ดังนั้น จึงให้ระงับเสียด้วยการประนีประนอมกัน ยกเลิกอธิกรณ์เสียไม่ต้องสะสางหาความหลังกันอีก (ตินวัตถการวินัยตามศัพท์ แปลว่า วิธีแบบเอาหญ้ากลบไว้ คือพอให้เรื่องต่าง ๆ แล้ว ๆ กันไป ไม่เรียบร้อยสมบูรณ์ดีนัก)

สรุปความหมายของเมตตาในทรรศนะของท่านผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาได้ว่า “เมตตา” มีอยู่ ๒ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. เมตตาแบบบริสุทธิ์ คือ เมตตาที่ปราศจากกิเลส เป็นเมตตาแบบปรารถนาดี เป็นเมตตาแบบยั่งยืน เป็นเมตตาแบบให้อภัยซึ่งกันและกัน

๒. เมตตาแบบมีตัณหา คือ มีราคะ ฉันทะ เป็นเครื่องช่วยให้เมตตามีชีวิตชีวาอันนำไปสู่ความพอใจของแต่ละคนเป็นเมตตาแบบหวังสิ่งตอบแทน เป็นต้น

จากความหมายของเมตตาธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและความหมายของเมตตาของท่านผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนาที่ได้ให้ความหมายไว้ ทำให้ทราบว่าหลักเมตตาธรรมสามารถแบ่งความสำคัญได้ดังนี้ คือ ๑. ความมีเมตตาต่อตนเองและผู้อื่น ๒. การมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ ๓. การสร้างความสงบและการละกิเลส ดังนั้น เมื่อบุคคลมีเมตตาต่อตนเอง ผู้อื่น และสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมก่อให้เกิดสันติสุขอย่างแท้จริงแก่ตนเอง ผู้อื่นและสัตว์โลก

จากข้อความทั้งหมดนั้นสรุปได้ว่า “หลักเมตตาธรรม” หมายถึง การเจริญและการแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลาย ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวง อันตั้งอยู่บนฐานความถูกต้องเที่ยงธรรม ไม่มีอกุศลจิต คือ อกติต่าง ๆ เข้าแทรก เป็นเมตตาที่ก่อให้เกิดความสงบสุขอย่างเดียว เป็นเมตตาที่สามารถเอาชนะกิเลสต่าง ๆ และเป็นเมตตาของการได้ไปสู่สุคติ มีดินแดนสวรรค์ อันนิพพาน เป็นที่สุด เป็นต้น

เพราะฉะนั้นหลักเมตตาธรรมนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเปรียบเสมือนเมตตาหรือตัวแทนของการบำเพ็ญกุศลกรรม คือ การไม่เบียดเบียนต่อกันอันก่อให้เกิดความทุกข์ทางกาย ทางใจ ทางวาจา มีการจ้องล้างจ้องผลาญผูกเวรกันไม่มีที่สิ้นสุดดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสคาถาว่า “ผู้ใดมีใจยินดีในความไม่เบียดเบียนตลอดทั้งวันและคืน และเป็นผู้มีส่วนแห่งเมตตาในสรรพสัตว์ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ”^{๑๑} ดังนี้

๒.๒ ประเภทของเมตตาธรรม

๒.๒.๑ เมตตาของมนุษย์

เป็นเมตตาที่เจือด้วยกิเลส คือ ราคะ เป็นเมตตาที่หวังสิ่งตอบแทนซึ่งกันและกัน เมตตาประเภทนี้มักทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาในเมื่อไม่สมหวัง เช่นเมตตาของหนุ่มสาว เป็นเมตตาแบบหวังสิ่งตอบแทน เวลาใดที่คนรักทำตัวมีเสน่ห์น่ารัก เวลานั้นเมตตาใครก็เบ่งบาน เวลาใดคนรักทำตัวไม่ดีเวลานั้นเมตตาใครก็จะอับเฉาร่วงโรย เมตตาแบบนี้มีสภาวะขึ้นลงตามปัจจัยเงื่อนไขภายนอกอันได้แก่กิริยาอาการของคนรักเป็นสำคัญ เมื่อใดเกิดความขัดแย้งกัน จะด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม จะสร้างความสร้างความไม่พอใจให้กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อนั้นเมตตาแบบนี้จะเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ กลายเป็นความชิงชังอาฆาตเคียดแค้น ดังที่ปรากฏเป็นข่าวมีเรื่องหึงหวงหรือฟ้องร้องกันในสังคม ดังนั้น เมตตาแบบมีราคะเป็นตัวกำหนดนี้มีสาเหตุ ๒ ประการ ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสว่า

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๘/๓๔๑.

ปุพฺพเว สนนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนิตฺเตน วา

เอวณฺตํ ชายเต เปมํ อุปฺปลวํ โยโกทเก

“ความรักนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุสองประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ด้วยความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบัน”^{๑๒}

เหมือนดอกกุหลาบและชลชาติ เมื่อเกิดในน้ำ ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุสองประการ คือน้ำ และเปือกตม ฉะนั้นถ้ามองความรักหรือเมตตาประเภทนี้จะมีราคาเป็นเครื่องกำกับแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำการนำเอาหลักเมตตาธรรมมาประยุกต์ใช้ มาบูรณาการ ทำเมตตาให้เป็นที่เมตตาของการอยู่ครองเรือนกับชีวิตคู่ให้เป็นเมตตาที่สมบูรณ์และยั่งยืนจนแก่ตาย คือ การมีความจริงใจ ซื่อสัตย์ ซื่อตรงต่อกัน การข่มใจ ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจของกันและกัน การรู้จักอดทนต่อกัน การรู้จักเสียสละ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ที่เรียกว่า “ชราวาสธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ชันตี จาคะ”^{๑๓}

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เมตตาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างของมนุษย์ ถ้ามองว่าเป็นเมตตาแบบมนุษย์ เมื่อนำหลักเมตตาธรรมมาใช้กับเมตตาประเภทราคะนั้นก็จะทำให้ชีวิตคู่ในครอบครัวนั้นมีความสุข กลายเป็นเมตตาที่จริง ซื่อสัตย์ต่อกันได้

ส่วนเมตตาที่บริสุทธิ์ คือ เมตตาที่ปราศจากกิเลสตัณหาคือไม่มีราคานั้น เรียกว่า พระเมตตาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจะต้องเกิดจากการเข้าถึงธรรมของพระองค์ เพราะเป็นเมตตาที่แผ่ไปในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง โดยถือว่าเป็นภาวะจิตที่เป็นกุศล ดึงาม ไร้โรคโพร่งสบายเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นและสัตว์ทั้งหลาย ในทำนองเดียวกันนี้ เมื่อมองเห็นบุคคลอื่นและสัตว์อื่นมีสุขภาพดี แข็งแรง อยู่เป็นปกติสุขแล้ว เรามีจิตใจยินดีในการมีชีวิตดำรงอยู่ด้วยดีของผู้อื่น และสัตว์อื่น อยากให้เขาเป็นอยู่ดีแข็งแรง ปราศจากโรค มีความสุข จิตใจที่แผ่กว้างออกไปในผู้อื่นและสัตว์อื่น โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนแก่ตัวเองอย่างนี้ คือ ธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเรียกว่าเมตตา^{๑๔}

๒.๒.๒ เมตตาธรรมที่ปรากฏเป็นคุณธรรม

พอที่จะจำแนกได้ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ ดังนี้

๑. เมตตาทายกรรม^{๑๕} หมายถึง จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตาการตั้งเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๖} คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจแสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๗} โดยเว้นจากทำความชั่ว คือ (๑) ไม่ฆ่าสัตว์ (๒) หลักทรัพย์ (๓) ไม่ประพฤตินิดในกาม

^{๑๒} ชุ.ชา.ทูก. (บาลี) ๒๗/๑๗๔/๖๘, ชุ.ชา.ทูก. (ไทย) ๒๗/๑๗๔/๑๑๑.

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก, ๒๕๕๔), หน้า ๕๐๘.

^{๑๕} อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๙๗.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖, อง.ฉก.อ. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (นนทบุรี: โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๑.

เมตตาภาวกรรมนี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการมีไมตรีจิตที่ดีต่อกันแล้ว ยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ รักษาศีล มีการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ลักทรัพย์ของผู้อื่นและไม่ประพฤติล่วงกามกับผัวเมียชาวบ้านเขา เป็นต้น

๒. เมตตาวัจกรรม หมายถึง จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา การตั้งเมตตาวัจกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๘} คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยเว้นจากกล่าวชั่ว คือ (๑) ไม่พูดส่อเสียด (๒) ไม่พูดคำหยาบ (๓) ไม่พูดเพ้อเจ้อ

เมตตาวัจกรรมนี้ นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการมีวาจาที่ดีต่อกันแล้วยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ รักษาศีลมีการไม่พูดเท็จหลอกลวงผู้อื่น มีการไม่พูดส่อเสียดทำให้ผู้อื่นแตกความสามัคคีกัน มีการไม่พูดคำหยาบคายไม่น่าฟังทำให้เกิดโทสะ มีการไม่พูดเพ้อเจ้อให้เขาสงสัยหวาดระแวง เป็นต้น

๓. เมตตาโมกกรรม หมายถึง จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา การตั้งเมตตาโมกกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๙} คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน โดยเว้นจากคิดชั่ว คือ (๑) ไม่คิดอยากได้สมบัติของผู้อื่น (๒) ไม่คิดผูกพยาบาท (๓) ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

เมตตาโมกกรรมนี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการปรารถนาดีต่อกันแล้ว ยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ การรักษาศีลมีการไม่คิดแย่งทรัพย์สมบัติของผู้อื่นไม่คิดผูกพยาบาทอาฆาตผู้อื่น เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักเมตตาธรรมที่ปรากฏเป็นคุณธรรม มี ๓ ประการ คือ (๑) การมีเมตตาภาวกรรม ได้แก่ การประพฤติสุจริตทางกาย (๒) การมีเมตตาวัจกรรม ได้แก่ การประพฤติสุจริตทางวาจา (๓) การมีเมตตาโมกกรรม ได้แก่ การประพฤติสุจริตทางใจการประพฤติสุจริตธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดเมตตาในจิตใจและถือว่าเป็นการสร้างระดับเมตตาบารมีให้สูงขึ้นไปตามลำดับ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุถึงลำดับขั้นหรือระดับการบำเพ็ญเมตตาบารมีไว้ในบารมี ๑๐ ทศ ดังนี้

๑. เมตตาบารมี หมายถึง การบำเพ็ญเมตตาบารมีขั้นทั่วไป คือ คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง^{๒๐} เช่น การมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งและการไม่คิดร้ายต่อผู้ที่ประทุษร้ายตน

ดังชาดกเรื่องสุวรรณสามความโดยสังเขปมีดังนี้ พระสุวรรณสามถูกพระเจ้าปิลักษณ์ยิงด้วยลูกศร สุวรรณสามจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นบุตรของฤๅษีจำศีลบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าแห่งนี้มาเป็นเวลา ๑๐ กว่าปีแล้ว หม่อมฉันมาตักน้ำที่ลำธารนี้ทุกวัน เพื่อจะเอาไปให้บิดามารดาได้อาบและได้กิน เมื่อได้มาพบพระราชาในที่นี้นับว่าเป็นบุญนัก หม่อมฉันขอให้

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖, อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖.

^{๑๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖, อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖.

^{๒๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้ง จำกัด ๒๕๒๒), หน้า ๑๓๖.

พระองค์ทรงมีพระชนมายุยิ่งยืนยาวเถิด” พระเจ้าปิลัยกัซทั้งสลดหดหู่พระทัย และทั้งละอายพระทัย ยิ่งนักทรงตรัสต่อไปว่าเราจึงถูกเจ้าเช่นนี้ เจ้ามิไกรธเคืองเราเลยหรือ สุวรรณสามแม้จะเจ็บปวดพิชิตบาดแผลจากลูกศรที่ปักตรงอยู่กลางอก แต่ก็พยายามกราบทูลอย่างนอบน้อมว่า ข้าพเจ้ามิไกรธเคืองพระองค์หรือ การที่หม่อมฉันถูกยิงเช่นนี้ก็นับว่า เป็นกรรมของหม่อมฉันโดยแท้หม่อมฉันไม่เคยเป็นห่วงในชีวิตของตนเอง เป็นห่วงแต่บิดามารดาเท่านั้น เพราะว่าท่านทั้งสองตาบอด ท่านจะดำรงชีวิตสืบต่อไปได้อย่างไร ท่านคงลำบาก พระเจ้าปิลัยกัซจึงทรงอธิษฐานว่าด้วยเมตตาของพระสุวรรณสามที่มีต่อสรรพสัตว์และมีความกตัญญูต่อบิดาแม่ฉันนี้ ขอให้พระสุวรรณสามหายเป็นปกติด้วยเทอญ มารดาบิดา นางเทพธิดา ที่อาศัยอยู่คั่นธมาหนักก็ได้อธิษฐานช่วย แล้วสุวรรณสามก็หายเป็นปกติ^{๒๑}

เมตตาบารมี นอกจากจะเป็นการสร้างเมตตาให้ยิ่งยวดขึ้นไปแล้วยังรวมไปถึงการสร้าง ความสงบ่มเย็นในเกิดขึ้นในสังคม เพราะเมตตาบารมีนี่ถือเป็นหลักธรรมของการไม่จองเวรต่อกัน มีการให้อภัยซึ่งกันและกันเป็นหลัก

๒. เมตตาอุปบารมี หมายถึง การบำเพ็ญเมตตาบารมีชั้นรองสูงสุด คือ บารมีที่บำเพ็ญ ยิ่งกว่าบารมีตามปกติ แต่ยังไม่ถึงที่สุดที่จะเป็นปรมัตถบารมี เช่น สละอวัยวะเป็นทาน

ดังชาดกเรื่องกัณหาที่ปายนความโดยสังเขปมีดังนี้ ในอดีตกาลมณฑลพิชิตดาบสเป็นสหาย ของกัณหาที่ปายนดาบส ต่อมา มณฑลพิชิตดาบสถูกใส่ร้ายว่าขโมยของ พระราชาส่งลงโทษเขาด้วยการ เสียขี้หลาว ครั้งนั้น ที่ปายนดาบสคิดว่า เราไม่ได้พบสหายนานแล้ว จึงมาสำนักของท่านมณฑลพิชิตดาบส ได้ฟังข่าวในระหว่างทางในวันนั้นเองว่ามณฑลพิชิตดาบสถูกหลาวเสียขี้ไป ณ ที่นั้นแล้วยืนอยู่ ณ ส่วน ข้างหนึ่งถามว่า เพื่อนท่านได้ทำผิดอย่างไรหรือ เมื่อดาบสนั้นตอบว่าเราไม่ได้ทำผิด จึงถามว่า ท่าน อาจจะรักษาใจตนไม่ให้ความขุ่นเคืองได้หรือไม่ มณฑลพิชิตดาบสตอบว่า เพื่อน เรามีได้มีใจขุ่นเคือง ต่อผู้ที่จับเราส่งพระราชาเลย ที่ปายนดาบสกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นร่มเงาของผู้มีศีลเช่นท่านก็ย่อม เป็นสุขสำหรับเรา แล้วเข้าไปนั่งฟังหลาวอยู่ หยาดโลหิตที่ออกจากตัวมณฑลพิชิตดาบสก็หยดลงต้องที่ ปายนดาบส หยาดโลหิตเหล่านั้นหยดลงที่ศีรษะอันมีสีดุดทอง แล้วก็แห้งดำไปทั้งตัว กัณหาที่ปายน ดาบส ก็นั่งฟังหลาวนั่นเองตลอดคืนยังรุ่งเพื่อช่วยรักษาสหาย เมื่อพระราชาฆ่าเขาก็ได้ขอขมาลาโทษ และให้ปล่อยมณฑลพิชิตดาบสต่อมา กุมารชื่อว่า ยัญญูทัตกุมารลูกชายของเพื่อนดาบสถูกงูกัดใกล้ตาย กัณหาที่ปายนดาบสจึงได้ทำสังฆวาจาว่า “อาตมาต้องการบุญ มีจิตเลื่อมใส ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ได้ เพียง ๗ วันเท่านั้น ต่อแต่นั้น แม้จะไม่พอใจประพฤติพรหมจรรย์ ก็ยังประพฤติกมาเกิน ๕๐ ปี ด้วย สังฆวาจานี้ ขอจงมีความสวัสดิ ขอพิชิตคลาย ขอขมัญญูทัตกุมารจงรอดชีวิต” ดังนี้แล้วพิชิตก็หายไป ทำให้ได้กรอดตาย^{๒๒}

เมตตาอุปบารมี นอกจากจะเป็นการสร้างเมตตาให้ยิ่งยวดสูงขึ้นไปแล้ว ยังรวมไปถึงการสร้าง ความสงบ่มเย็นในเกิดขึ้นกับสังคม เพราะเมตตาอุปบารมีนี้เป็นหลักธรรมของกาเสียสละ ความสุขส่วนตัว เป็นการสร้างความสามัคคี มีความจริงใจต่อกัน

๓. เมตตาปรมัตถบารมี หมายถึง การบำเพ็ญเมตตาบารมียอดเยี่ยมบารมีระดับสูงสุดสูง กว่าอุปบารมี เช่น การสละชีวิตเป็นทาน

^{๒๑} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๒๙๖-๔๒๐/๒๒๙-๒๔๕.

^{๒๒} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๖๒-๗๑/๓๓๒ - ๓๓๔.

ดังขาดกเรื่องพระเจ้าเอกราชความโดยสังเขปมีดังนี้ ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่า เอกราช แห่งกรุงพาราณสี พระองค์ทรงประพจน์โดยไม่บกพร่อง สงเคราะห์มหาชนด้วย สังคหวัตถุ ๔ ประการ พระองค์เป็นผู้มีจิตประกอบด้วยคุณธรรมอันสูงส่ง อยู่มาคราวหนึ่ง พระเจ้าทัฬหเสนะ ผู้มีความโลภประจําสันดาน ยกกองทัพมาเพื่อแย่งชิงพระนคร ท้าวเธอทรงจับข้าราชการ ชาวนิคม พร้อมด้วย ทหาร พระเจ้าเอกราชทรงขอให้ท้าวเธอไว้ชีวิตประชาชนของพระองค์ สุดท้ายท้าวเธอได้เอา พระองค์แขวนห้อยตัวลงที่กำแพง แต่พระเจ้าเอกราช ไม่ทรงโกรธเลย และยังแผ่เมตตาให้พระเจ้า ทัฬหเสนะอีกจนทำให้พระเจ้าทัฬหเสนะกลับใจ และได้ขอกว่าโทษพระเจ้าเอกราช ซึ่งพระเจ้าเอกราชก็ได้กล่าวตอบว่า “หม่อมฉันบรรเทาความสุขด้วยความทุกข์ และข่มความทุกข์ด้วยความสุข สัตบุรุษเช่นหม่อมฉันวางตนเป็นกลางในความสุขและความทุกข์เพราะมีความเยือกเย็นในภาวะทั้ง ๒ นั้น”^{๒๓}

เมตตาปรมัตถบารมี นอกจากจะเป็นการสร้างเมตตาขั้นสูงสุดแล้วยังรวมไปถึงการสร้าง ความสงบร่มเย็นในเกิดขึ้นกับสังคมและประเทศ เพราะเมตตาปรมัตถบารมีนี้เป็นหลักธรรมของการ ยอมเสียสละชีวิต เพื่อดำรงไว้ซึ่งความถูกต้องอันนำมาซึ่งความสงบแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายจากข้อความ ทั้งหมดสรุปได้ว่า “ประเภทของเมตตาธรรม ในพระคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้มี ๒ ประการ คือ (๑) เมตตา ธรรมที่เป็นคุณธรรม (๒) เมตตาธรรมที่เป็นระดับขั้นบารมีเมตตาธรรมที่เป็นคุณธรรมนั้น มี ๓ ประการ คือ ๑. เมตตากายกรรม คือ จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา ๒. เมตตาวาจกรรม คือ จะพูดสิ่งใดก็ พูดด้วยเมตตา ๓. เมตตาโมกกรรม คือ จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา

เมตตาธรรมที่เป็นระดับบารมีนั้นมี ๓ ประการ คือ ๑. เมตตาบารมี คือ การบำเพ็ญบุญ ระดับเบื้องต้นมีความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อมารดาบิดาและผู้มีพระคุณทั้งหลาย ๒. เมตตาอุปปบารมี คือ การบำเพ็ญบุญระดับกลางมีการเสียสละอวัยวะให้กับผู้อื่นได้มีชีวิตรอดต่อไป ๓. เมตตาปรมัตถบารมี คือ การบำเพ็ญบุญระดับสูงสุด มีการสละชีวิตให้เป็นทานแก่สรรพสัตว์

การจำแนกเมตตาธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นก็เพื่อบอกแนวทางในการสร้างความดี สร้างเมตตาให้มีต่อสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง อันเป็นแนวทางในการสร้างความสุข ให้เกิดขึ้นกับตนเอง ผู้อื่น และสัตว์อื่น

๒.๓ เมตตาธรรมในฐานะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

หัวใจนั้นเป็นจุดศูนย์รวม เหมือนร่างกายของมนุษย์นั้นหัวใจเป็นส่วนบังคับส่วนต่าง ๆ ให้ เคลื่อนไหว ทุกสิ่งบนโลกใบนี้ย่อมต้องมีจุดศูนย์รวมหรือที่เขาเรียกว่าจุดสำคัญ หัวใจนั้นเป็นสิ่งที่ สำคัญ การจะทำอะไรสักอย่างให้สำเร็จใจต้องมาก่อน คือ ต้องเชื่อมั่น ดังที่ปรากฏในเรื่องจักขุบาล เถระว่า ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ดังนี้ เป็นต้น^{๒๔} แม้ในความ ขัดแย้งต่าง ๆ โลกใบนี้ก็ต้องมีหลักธรรมะที่เป็นกลางที่จะนำไปแก้ปัญหาเหล่านั้นนั่นก็คือ การมีหลัก

^{๒๓} ชุ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๑๒/๑๕๘.

^{๒๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๘.

เมตตาธรรม ถือว่าเป็นการแผ่และเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง ถือว่าเป็นหัวใจของหลักธรรมต่าง ๆ ดังธรรมสุภาสิตที่กล่าวไว้ว่า โลกโปกถมภิกขา เมตตา เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก^{๒๕} ในพระธรรมคำสอนของพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสมีประมาณถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แต่หัวใจของพระธรรมเหล่านั้น มีแค่หนึ่งเดียวเท่านั้น นั่นก็คือ พระโอวาทปาติโมกข์ ถือว่าเป็นหัวใจของการมีเมตตาธรรมอยู่ใจจิตใจ ในการเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นแก่นของหลักคำสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่ให้พุทธบริษัทได้พึงปฏิบัติ มี ๓ ประการ

๑. การไม่ทำบาปทั้งปวง
๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อม
๓. การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว^{๒๖}

เมตตาของพระพุทธศาสนาที่แสดงออกทางใจ

๑) เมตตาที่มีการไม่ทำบาปทั้งปวง” หมายถึง การเจริญและแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง โดยการงดเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวงซึ่งได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ อันเป็นทางแห่งความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ แบ่งออกเป็น ๓ หมวด เรียกว่า ทุจจริต ๓ ประการ คือ

- (๑) กายทุจจริต ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิดในกาม
- (๒) วจิตุจจริต ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ
- (๓) มโนทุจจริต ได้แก่ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิด

จากทำนองคลองธรรม^{๒๗}

การประพฤตินุจจริตทั้ง ๓ ประการนี้ถือได้ว่า เป็นการไม่มีเมตตาธรรมในสัตว์ทั้งหลาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้สอนให้มนุษย์นั้นไม่ว่าจะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ก็ให้ประกอบไปด้วยความมีเมตตาต่อกัน ดังนั้น การมีเมตตาอยู่ในจิตใจในทางพระพุทธศาสนานั้น เปรียบเสมือนการไม่ทำความชั่วทั้งปวงทางกาย วาจา ใจ ต่อสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงสอนให้คนเราสร้างเมตตาให้เกิดมีขึ้นต่อสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง

๒) เมตตาที่มีการทำกุศลให้ถึงพร้อม หมายถึง การเจริญและแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง โดยการทำความดีทั้งปวง ซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ อันเป็นทางแห่งความดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ แบ่งออกเป็น ๓ หมวด เรียกว่า สุจจริต ๓ ประการ คือ

- (๑) กายสุจจริต ได้แก่ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิดในกาม
- (๒) วจิสุจจริต ได้แก่ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ
- (๓) มโนสุจจริต ได้แก่ ไม่อยากได้สมบัติของผู้อื่น ไม่ผูกพยาบาท และไม่เห็นผิดจาก

ทำนองคลองธรรม^{๒๘}

^{๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาสิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖.

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๒๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๓/๕๗๑.

การประพาสสุจริตทั้ง ๓ ประการนี้ถือว่า มีเมตตาธรรมในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง เมื่อทำลงไปแล้วย่อมก่อให้เกิดอานิสงส์ที่ตึงามต่าง ๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้สอนให้มนุษย์นั้นไม่ว่าจะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ก็ให้ประกอบไปด้วยความมีเมตตาต่อกัน ดังนั้นการมีเมตตาอยู่ในจิตใจในทางพระพุทธศาสนานั้น เปรียบเสมือนการทำแต่ความดีทั้งปวงทางกาย วาจา ใจ ต่อสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้มนุษย์มีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง

๓) เมตตาการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว หมายถึง การเจริญและแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง โดยการทำจิตให้บริสุทธิ์ ให้ผ่องใส ให้ปราศจากสิ่งทำลายล้างความดี ซึ่งเรียกว่า นิวรณ์ อันเป็นเครื่องกั้นความดีทั้งหลายหรือขัดขวางจิตไม่ให้บรรลุความดีมี ๕ ประการได้แก่

- (๑) กามฉันทนิวรณ์ นิวรณ์คือ ความพอใจในกาม
- (๒) พยาบาทนิวรณ์ นิวรณ์คือ ความคิดร้าย
- (๓) ถีนมิตถนิวรณ์ นิวรณ์คือ ความหดหู่และเซื่องซึม
- (๔) อุทธัจจกุกกุกจนิวรณ์ นิวรณ์คือ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ
- (๕) วิจิกิจฉานิวรณ์ นิวรณ์คือ ความลังเลสงสัย

การทำจิตให้บริสุทธิ์นี้ ถือว่า เป็นการทำให้จิตให้เกิดเมตตาอย่างหนึ่งในตนเองเพื่อแผ่ไปถึงสัตว์อื่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้สอนให้มนุษย์นั้นไม่ว่าจะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ก็ให้ประกอบไปด้วยความมีเมตตาต่อกัน ดังนั้น การมีเมตตาอยู่ในจิตใจในทางพระพุทธศาสนานั้นเปรียบเสมือนการทำจิตให้บริสุทธิ์ ต่อสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง ฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้มนุษย์มีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตบริสุทธิ์เสมอกันในที่ทั้งปวง

กล่าวได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์เรานั้น ให้เมตตาต่อกันไม่ว่าศัตรูญาติมิตรสหาย รวมไปถึงสัตว์ทั้งหลาย พระองค์จึงได้บัญญัติสิกขาบทแก่มนุษย์ ให้มนุษย์นั้นละเว้นจากกาทำลายล้างชีวิตซึ่งกันและกัน ดังนั้น บุคคลใดไม่ทำความชั่ว คือ พุจริตทั้ง ๓ ประการบุคคลนั้นย่อมได้ชื่อว่า เจริญและแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง บุคคลใดทำแต่ความดีคือ สุจริตทั้ง ๓ ประการ บุคคลนั้นย่อมได้ชื่อว่าเจริญและแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง เมื่อบุคคลใดไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำแต่ความดี บุคคลนั้นย่อมมีจิตเมตตา มีจิตใจที่ผ่องใส ที่บริสุทธิ์ ในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง

สรุปได้ว่า เมตตาธรรมในฐานะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง การเจริญและการแผ่เมตตาในสัตว์ทั้งหลาย ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง โดยการละเว้นจากความชั่วทางกาย วาจา ใจ ทั้งปวง การทำแต่ความดีทางกาย วาจา ใจ ทั้งปวง และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์เสมอกันในสัตว์ทั้งปวงในที่ทุกแห่ง ทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

๒.๔ พระจริยาวัตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้านเมตตา

พระจริยาวัตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นที่ทราบกันดีในชมพูทวีปว่า พระองค์เป็นผู้ที่มีพระจริยาวัตรงดงามในด้านต่าง ๆ คือ ๑. ทางกาย ทรงมีพระกิริยาอาการที่สำรวมเว้นจากการทำบาป ๒. ทางวาจา มีพระวาทะที่ไพเราะตรัสแต่คำที่เป็นประโยชน์ ๓. ทางใจ มีพระหทัยที่งดงามหวังความสุขแก่มวลมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย และทรงบำเพ็ญพุทธกิจต่าง ๆ ในการโปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นทุกข์ ให้ได้รับประโยชน์ และความสุข ด้วยการเสด็จจาริกไปในชนบทบ้าง มัชฌิมชนบทบ้าง ปัจฉิมชนบทบ้าง ไม่ทรงท้อพระทัยเลย ไม่ทรงรังเกียจใคร ๆ จนเป็นที่สรรเสริญของคนที่พบเห็นและไม่ได้พบเห็น

๒.๔.๑ ด้านพระเมตตาทางกาย

ดังที่ปรากฏในชาดกเรื่องหนึ่งว่าด้วยบุตรของพราหมณ์แ่ก่มีความโดยสังเขปดังนี้สมัยหนึ่ง พราหมณ์คนหนึ่งได้ยกมรดกให้ลูกชาย ๔ คน พอตนเองแก่ลง เรี่ยวแรงก็หมด ลูกชายก็ทอดทิ้งไม่เคยดูแล เอาใจใส่ ทำให้พราหมณ์ต้องเร่ร่อนขอเขากินอย่างลำบาก มีชีวิตอด ๆ อยาก ๆ วันหนึ่งหลังจากขอเขากินแล้วก็นั่งพักผ่อนแลดูตัวเองแล้วก็เศร้าใจ น้อยใจที่พึ่งลูกชายไม่ได้ จึงคิดว่าได้ยินว่าพระสมณะโคดมเป็นผู้มีพระพักตร์ไม่สยิว มีพระพักตร์หงาย มีพระดำรัสอันนำมาซึ่งความสุข ทรงเป็นผู้ฉลาดในการปฏิสันถาร เมื่อพราหมณ์คิดอย่างนี้แล้วก็เข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงช่วยเหลือโดยการปลอบใจและประทานพระคาถาบทหนึ่ง หลังจากนั้นพราหมณ์ก็ได้กล่าวพระคาถาบทนั้นในที่ประชุมแก่เหล่าพราหมณ์ซึ่งมีลูกชายของตัวเองอยู่ด้วย จนทำให้ลูกชายกลับเนื้อกลับตัวหันมาดูแลเอาใจใส่ ตั้งแต่นั้นมาพราหมณ์แ่ก่ก็เลื่อมใสในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๙}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นพระองค์ทรงเห็นชีวิตของมนุษย์และสัตว์เดียรฉานทั้งหลายว่า มีความเสมอภาคกัน เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขอย่างเดียวกับเรา ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่าสัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์

สัตว์ทุกประเภท ย่อมรักชีวิต

บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว

ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า^{๓๐}

ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาประทับนั่งพิจารณาถึงหมู่สัตว์โลกผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยสมบัติ ควรแก่การได้บรรลุมรรคผล นิพพาน ในข่ายแห่งพระญาณนั้นก็ได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตผลของโจรองคฺลีมาลปรากฏชัดขึ้นมาว่า “หากเราตถาคตเพิกเฉยเสียไม่เอาเป็นธูระองคฺลีมาลก็จะกระทำมาตุฆาต (ฆ่ามารดา) ซึ่งเป็นกรรมหนัก ทำให้เธอต้องเสื่อมจากมรรคผลนิพพาน อย่ากระนั้นเลย เราจะรีบไปสงเคราะห์ห้องคฺลีมาลเสียแต่ตอนนี้” ดำริแล้วพระองค์ก็รีบเสด็จไปแต่เช้าตรู่ ก่อนหน้านางพราหมณี เมื่อพบเข้าแล้ว องคฺลีมาลโจรก็ตรงเข้าไล่ทันที หมายถึงพิฆาตฆ่าเอานี้วพระหัตถ์ พระศาสดาทรงดำเนินไปตามปกติ แต่องคฺลีมาลแม่ไล่เท่าไรก็ไม่ทัน จนเกิดความเหน็ดเหนื่อย

^{๒๙} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑/๒/๔/๒๓๔-๒๓๗.

^{๓๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๐/๗๒.

เมื่อยล้า จึงหยุดยืนกล่าวกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “หยุดก่อนสมณะ หยุดก่อนสมณะ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ท่านต่างหากจงหยุด” ลำดับนั้นโจรองคุลิมาลได้ถามพระผู้มีพระภาค ด้วยคาถาว่า “สมณะ ท่านกำลังเดินไป ยังกล่าวว่า เราหยุดแล้ว ท่านต่างหากยังไม่หยุด กลับกล่าวหา ข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่ายังไม่หยุด สมณะ ข้าพเจ้าขอถามเนื้อความนี้กับท่านท่านหยุดอย่างไร ข้าพเจ้าไม่หยุดอย่างไร”

พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า “องคุลิมาล เราวางอาชญา ในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่าหยุดแล้วตลอดกาล ส่วนท่านไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าหยุดแล้วส่วนท่านสิชื่อว่ายังไม่หยุด^{๓๑}” สุดท้ายก็ทำให้โจรองคุลิมาลกลับใจเป็นคนดี ได้บวชและบรรลุเป็นพระอรหันต์ตั้งนี้เป็นต้น^{๓๒}

กล่าวได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญพระเมตตาทางกายกับสัตว์ทุกหมู่เหล่าไม่ว่า จะเป็นคนดีไม่ตี จนหรือรวย เพราะพระองค์ทรงเห็นทุกชีวิตมีค่า ดังที่พระองค์ทรงสอนว่าชีวิตเรานั้นเป็นที่รัก ที่หวงแหน ไม่ต้องการให้ผู้อื่นหรือใคร ๆ มาเบียดเบียน มาทำให้เจ็บปวดทั้งภายนอก ภายในด้วยประการใดประการหนึ่ง คนอื่นหรือสัตว์อื่นก็เช่นเดียวกันกับเราย่อมรักตัวกลัวตาย รักชีวิตของตนเอง ดังพระพุทธพจน์ว่า

สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์

สัตว์ทุกประเภท ย่อมรักชีวิต

บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว

ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า^{๓๓}

จากข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงสอนและประพฤติปฏิบัติพระเมตตาทางกายด้วยการเจริญและแผ่เมตตาไปในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง จนทำให้พระเมตตาทางกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นที่ปรากฏอีกมาก จนพุทธบริษัททั้งหลายยกย่องพระองค์ว่า

พระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑอาวุธและศีศตราวุธ มีความละอายมีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ พระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่ทรงเป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่ พระสมณโคดมทรงประพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์^{๓๔} “เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม^{๓๕} อันเป็นกิจของชาวบ้าน เป็นต้น

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๙/๔๒๓-๔๒๔.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๙/๔๒๑-๔๓๓.

^{๓๓} ที.สี.อ. (บาลี) ๘/๗๐.

^{๓๔} ที.สี.อ. (บาลี) ๑๘๙/๑๖๐.

^{๓๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๘/๓.

๒.๔.๒ ด้านพระเมตตาทางวาจา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นไม่ว่าจะตรัสสิ่งใดก็ตรัสด้วยพระเมตตาเสมอ คือ พระองค์ทรงตั้งเมตตาวัจจกรรมในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ทรงบอกแจ้งซึ่งทางสว่างอันเป็นทางหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งหลาย สิ่งที่เป็นประโยชน์ สิ่งที่จะนำความสุขมาให้กับสรรพสัตว์ ทรงสั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความปรารถนาดี ทรงกล่าววาจาสุภาพอ่อนโยนอันประกอบไปด้วยประโยชน์สุขนานา ประการต่าง ๆ กล่าวคือ ตรัสแต่วาจาที่สัมปยุตด้วยเมตตา

ดังชาดกเรื่องหนึ่งว่าด้วยบุคคลผู้จับปลาด้วยเบ็ดชื่อว่าอริยะว่า วันหนึ่ง พระศาสดาทรงเห็นอุบิสิยแห่งโสดาปัตติมรรคของนายอริยะนั้นจึงเสด็จเที่ยวบิณฑบาต ในบ้านใกล้ประตูด้านทิศอุดร แห่งกรุงสาวัตถี อันภิกษุสงฆ์แวดล้อม ขณะนั้นพรานเบ็ดนั้นตักปลาอยู่ด้วยเบ็ด เห็นภิกษุสงฆ์มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้หวั่นเบ็ดยืนอยู่แล้ว พระศาสดาเสด็จกลับประทับยืนอยู่ ณ ที่ไม่ไกลพรานเบ็ดนั้น ตรัสถามชื่อของพระสาวกทั้งหลาย มีพระสารีบุตรเถระเป็นต้นว่า “เธอชื่อไร เธอชื่อไร” แม้พระสาวกเหล่านั้น ก็กราบทูลชื่อของตน ๆ ว่า “ข้าพระองค์ชื่อสารีบุตร, ข้าพระองค์ชื่อโมคคัลลานะ” เป็นต้น พรานเบ็ดคิดว่า “พระศาสดาย่อมตรัสถามชื่อสาวกทุกคน, เห็นจักตรัสถามชื่อของเราบ้าง” ลักษณะผู้เป็นอริยะและไม่ใช่อริยะ พระศาสดาทรงทราบความปรารถนาของพรานเบ็ดนั้น จึงตรัสถามว่า “อุบาสก เธอชื่อไร” เมื่อเขากราบทูลว่า “ข้าพระองค์ชื่ออริยะพระเจ้าข้า” ตรัสว่า “บุคคล ผู้ที่ฆ่าสัตว์เช่นท่านจะชื่อว่าอริยะไม่ได้” ส่วนบุคคลที่ดำรงอยู่ในการไม่เบียดเบียนคนอื่น เป็นผู้ชื่อว่าอริยะดังนี้ แล้วพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพระคาถาว่า

บุคคลไม่ชื่อว่า เป็นอริยะ เพราะเหตุที่เบียดเบียนสัตว์บุคคลที่เรากล่าว ว่า อริยะ เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง^{๓๖} ในกาลจบเทศนา นายพรานเบ็ดชื่อว่าอริยะก็ได้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล และพระเทศนานี้ก็มีประโยชน์อีกมากแก่มหาชน ดังนี้^{๓๗}

พระวาจาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยพระเมตตาเสมอ ในการที่จะทำให้มนุษย์หรือสัตว์อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ไม่ไปทำร้ายซึ่งกันและกัน เพราะทุกชีวิตย่อมรักตนเองดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสพระคาถาไว้ว่าสัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์สัตว์ทุกประเภท ย่อมรักชีวิต บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบกับแล้วไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า^{๓๘}

จากข้อความทั้งหมดกล่าวสรุปได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นทรงสอนและประพฤติปฏิบัติเมตตาทางวาจาตลอดประชนม์ชีพ พระเมตตาทางวาจาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมีปรากฏอีกมากจนทำให้พุทธบริษัททั้งหลายยกย่องพระองค์ว่าพระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก

พระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกันส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ขึ้นชมยินดีเพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน ตรัสแต่

^{๓๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๘/๓.

^{๓๗} คุรายละเอียดยใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) /๔๓/๑/๒/๔/๙๐-๙๑.

^{๓๘} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๐/๓๒, ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๓๐/๔๐.

ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี พระสมณะโคตมทรงละ ทรงเว้นขาดจากคำหยาบ คือ ตรัสแต่คำไม่มีโทษไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ พระสมณะโคตมทรงละ ทรงเว้นขาดจากคำเพื่อเจ้า คือ ตรัสถูกเวลาตรัสคำจริง ตรัสอิงประโยชน์ ตรัสอิงธรรมตรัสอิงวินัย ตรัสคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา เป็นต้น^{๓๙}

๒.๔.๓ ด้านพระเมตตาทางใจ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ไม่ว่าจะคิดสิ่งใดก็ทรงคิดด้วยพระเมตตา คือ ทรงตั้งเมตตาตามโนกรรมในสรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลังมีจิตปรารถนาแต่สิ่งดีงามที่เป็นประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังที่พระองค์ทรงตั้งจิตเมตตาต่อพระเทวทัต พระองคุลิมาล และสัตว์เดรัจฉาน ทั้งคนที่เป็นมิตรและไม่เป็นมิตร เพราะพระเมตตาทางใจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นแผ่กว้างออกไป ไม่มีขอบเขตแก่สัตว์หุจำพวก

ดังชาดกเรื่องหนึ่งมีความโดยสังเขปดังนี้ วันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นนายพรานกุกกุกุมิตรกับลูกเมียและลูกสะใภ้ในข่าย คือ พระญาติของพระองค์ ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโศดาปัตติมรรคของชนเหล่านั้นแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จไปที่ดักบ่วงของนายพรานนั้นแต่เช้าตรู่ วันนั้นแม่เนื้อสักตัวหนึ่งก็ได้ติดบ่วง พระศาสดาทรงแสดงรอยพระบาทที่ใกล้บ่วงของเขา แล้วประทับนั่งที่ไต้ร่มพุ่มไม้พุ่มหนึ่งข้างหน้า นายพรานกุกกุกุมิตรถือธนูไปสูบบ่วงแต่เช้าตรู่ ตรวจดูบ่วงจำเดิมแต่ต้น ไม่พบเนื้อแม่ตัวเดียวซึ่งติดบ่วง ได้เห็นรอยพระบาทของพระศาสดาแล้ว ที่นั่น เขาได้ก็คิดว่า “ใครเที่ยวปล่อยเนื้อตัวติดบ่วงของเรา” เขาผูกอาฆาตในพระศาสดา เมื่อเดินไปก็พบพระศาสดาประทับนั่งที่โคนพุ่มไม้ คิดว่า “สมณะองค์นี้ปล่อยเนื้อของเรา เราจักฆ่าสมณะนั้นเสีย” ดังนี้แล้ว ได้โก่งธนูพระศาสดาทรงอธิฐานจิตเมตตาให้โก่งธนูได้แต่ไม่สามารถยิงธนูได้ เขาไม่อาจปล่อยลูกศร ทั้งตกลงไม่ได้ มีเหงื่อแตกหน้า มีน้ำลายไหลออกจากปาก เป็นผู้อ่อนเพลีย ได้ยืนอยู่แล้ว ครั้นนั้นพวกบุตรของเขาไปเรื้อนพูดกันว่า “บิดาของเราล่าช้าอยู่ จักมีเหตุอะไรหนอ” อันมารดาส่งไปว่า “พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไปสู่สำนักของบิดา” ต่างก็ถือธนูไปเห็นบิดายืนอยู่เช่นนั้น คิดว่า “ผู้นี้จักเป็นศัตรูของบิดาพวกเรา” ทั้ง ๗ คนโก่งธนูแล้ว ได้ยืนอยู่เหมือนกับบิดาของพวกเขายืนแล้ว เพราะอานภาพแห่งพระเมตตาทางจิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ลำดับนั้น มารดาของพวกเขาคิดว่า “ทำไมหนอแล สามีและลูกชายจึงล่าช้าอยู่” จึงไปกับลูกสะใภ้ ๗ คน เห็นชนเหล่านั้นยืนอยู่อย่างนั้น คิดว่าชนเหล่านั้นยืนโก่งธนูต่อใครหนอแล แลไปก็เห็นพระศาสดา จึงประคองแขนทั้ง ๒ ร้องขึ้นว่า “พวกท่านอย่ายิงบิดาของเราให้พินาศพวกท่านอย่ายิงบิดาของเราให้พินาศ” นายพรานกุกกุกุมิตรและลูกชายได้ยินเสียงนั้นแล้ว คิดว่า “เราฉิบหายแล้วหนอ พระสมณะนี้เป็นพ่อตาของเรา ตายจริง เราทำกรรมหนัก, นายพรานกุกกุกุมิตรและลูกชายก็เข้าไปตั้งเมตตาจิตไว้ว่า “คนนี้เป็นพ่อตาของเรา” หลังจากนั้นก็ได้ขอขมาลาโทษพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนอนุบุพพิภพิกามีทาน ศีล เป็นต้น สุดท้าย นายพรานกุกกุกุมิตรกับลูกเมียและลูกสะใภ้ก็ได้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล เป็นต้น^{๔๐}

^{๓๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๙/๔.

^{๔๐} ตูรายละเอียดยใน, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๓๖-๔๑.

จากข้อความในชาดกนี้กล่าวได้ว่า พระเมตตาทาใจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นแม้ไพศาลไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ที่ไหนหรือนำภยามาสู่พระองค์ก็ตามดังที่พระองค์ทรงไปโปรดพราหมณ์คันทียะพร้อมกับปชาบดี จนทำให้ลูกสาวของพราหมณ์ผูกอาฆาตพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังชาดกว่า

วันหนึ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลกได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งอนาคามีผลของพราหมณ์มาคันทียะพร้อมกับปชาบดี ทรงถือบาตรและจีวรไปในที่พวกเขาบูชาไฟแสดงตัวให้พวกเขาพราหมณ์มาคันทียะได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็คิดขึ้นว่า สมณะนี้มีอัตภาพอันเลิศ ผู้ชายคนอื่นเช่นพระสมณะนี้ ย่อมไม่มี เขาสมควรแก่ลูกสาวแสนสวยของเรา จึงไปบอกกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า เราจะยกลูกสาวให้ พระองค์ไม่ตอบรับและไม่ปฏิเสธ แต่ได้ทรงเทศนาแก่พวกเขาว่า เราไม่มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดี นางราคา ด้วยความพอใจในเมถุนเพราะเห็นลูกสาวของท่านจะมีได้อย่างไร เราไม่ปรารถนาเพื่อจะถูกต้องร่างกายของลูกสาวท่านด้วยแม่ด้วยเท้าได้ดังนี้ ในที่สุดลงแห่งการเทศนา พวกเขาทั้งสองก็ได้ตั้งอยู่เฉพาะในอนาคามีผล แต่ก็สร้างความอาฆาตแก่ลูกสาวของพวกเขา ถ้ามว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบใหม่ว่า ลูกสาวของพราหมณ์กับนางปชาบดีได้ผูกความอาฆาต ตอบว่า พระองค์ทรงทราบ แต่เพราะพระองค์ทรงมีพระเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายหวังการได้เห็นธรรมของพราหมณ์กับนางปชาบดี พระองค์จึงไม่สมการอาฆาต ทรงแสดงธรรมแก่มหาชนผู้ควรบรรลุมรรคและผลนั้นเทียว ดังนี้เป็นต้น^{๔๑}

จากข้อความทั้งหมดกล่าวสรุปได้ว่า ทุก ๆ วันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะตรวจดูสัตว์โลกด้วยเมตตาจิตว่า ผู้ใดจะได้เห็นธรรม ได้บรรลุมรรค ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกล พระองค์ก็จะเสด็จไปโปรด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงมีเมตตาจิต แก่สัตว์ทุกจำพวก ดังคำสรรเสริญที่ปุถุชนยกย่องพระองค์ว่า “พระสมณะโคตมทรงละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาต และ ศัสตราวุธ มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่^{๔๒}

๒.๕ บทบาทในฐานะเป็นแบบอย่าง

แบบ หมายถึง สิ่งที่กำหนดให้ถือเป็นหลักหรือเป็นแนวดำเนิน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ที่รู้จักดีในหมู่พุทธบริษัททั้งหลายที่ได้ศึกษาว่า พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่ได้นำพาสรรพสัตว์ต่าง ๆ มีเทวดา แลมนุษย์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นวิญญูสงสารหรือ สังสารวัฏ คือ ภพภูมิที่ทุกคนต้องเวียนว่ายตายเกิดอันไม่มีที่สุด พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นนอกจากจะทรงแสดงธรรมให้โอวาทในการสร้างคุณงามความดีมีการตั้งอยู่ในศีลในธรรมแล้ว แม้พระองค์ก็ใกล้ปรินิพพาน ก็ทรงประพาศเมตตาตลอด ดังที่ได้โปรดสุภทัตตปริพาชกให้ท่านถามปัญหา เมื่อสุภทัตตปริพาชกเลื่อมใสจึงทูลขอบวช พระองค์ก็อนุญาติให้บวช ที่สุดก็ได้บรรลุพระอรหันต์ และได้ตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า แม้จะใกล้ปรินิพพาน พระองค์ก็ยังทรงมีพระเมตตาทรงสอนและให้โอวาทจนถึงมีนาทีสุดท้าย เห็นได้ชัดจากคำพรรณนาถึงพระเมตตาของพระองค์ดังที่ปรากฏในพระธรรมบท

^{๔๑} คุรายละเอียดยใน, ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๒๖๙-๒๗๑.

^{๔๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๘/๓.

ตอนหนึ่งว่า พระเทวทัตก่อนจะมรณภาพอยากจะขอมาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้กล่าวว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงมีพระทัยสม่าเสมอ ในบุคคลทั่วไป คือ ในนายขมังธนู ในพระเทวทัต ในโจรองคูลิมล ในช่างธนบาล และในพระราหุล^{๔๓}

กล่าวสรุปได้ว่า จากคำสรรเสริญของพระเทวทัตนั้นบ่งบอกถึงพระเมตตาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการมีน้ำพระทัยต่อผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ต่อคนที่คิดร้าย ต่อสัตว์ที่ดุร้าย พระองค์ยังทรงมีบทบาทในด้านการประพฤติปฏิบัติและเป็นแบบอย่างของควมมีเมตตาต่อกันและต่อสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลต้นแบบของการประพฤติเมตตาธรรมต่อสัตว์ทั้งหลาย

๒.๕.๑ แบบอย่างในด้านการปฏิบัติ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้ที่เลื่อมใสในพระองค์ ในการประพฤติหลักเมตตาธรรมในด้านทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เด่นที่สุดคือพระองค์ทรงสละการเสวยวิมุตติสุขอันเป็นความสุขอย่างยิ่งของพระองค์อันเกิดจากการบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ แต่เพราะพระเมตตาของพระองค์นั้นทรงมีมากล้นไร้ขอบเขตก็มิทำให้พระองค์ท้อแท้ได้ในการช่วยรักษาคนป่วย คนเป็นทุกข์ จะใกล้หรือไกล จะดีหรือชั่ว ด้วยพระเมตตา ดังคำที่พระวังคีสะกล่าวสรรเสริญตอนหนึ่งว่า พระมุนีได้ตรัสรู้พระโพธิญาณ เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก^{๔๔}

แบบอย่างในด้านการปฏิบัตินั้นมีมากไม่สามารถพรรณนาให้หมดได้จึงขอยกขาดกบางเรื่องมาพอสังเขปดังต่อไปนี้

กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่งพึงธรรมกถาในสำนักของพระศาสดา แล้วได้บวชถวายชีวิตในพระศาสนา มีชื่อว่าพระติสสเถระเมื่อกาลล่วงไปไม่นานโรคเกิดขึ้นในสรีระของท่านมีต่อมประมาณเท่าเมล็ดผักกาดผุดขึ้น มันโตขึ้นตามลำดับจนเท่าเมล็ดถั่วเขียว เท่าเมล็ดถั่วดำ เท่าเมล็ดกระเบา เท่าผลมะขามป้อม ผลมะตูม แล้วก็แตก ต่อมาไม่นานกระดูกของท่านก็แตกไม่มีใครดูแลท่าน ถูกทอดทิ้ง ฝ้านุงฝ้าห่มก็เปื้อนด้วยหนองและเลือด เหมือนกับขนมร่างแห ท่านไม่มีที่พึ่งได้แต่นอนรอความตายก็ธรรมดาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทรงมีเมตตา ทรงตรวจดูโลกสิ้น ๒ วาระ คือ

(๑) ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลก ตั้งแต่หน้าพระคันธกุฎี จนถึงขอบปากแห่งจักรวาล

(๒) ในเวลาเย็นทรงตรวจดูตั้งแต่ขอบปากแห่งจักรวาล จนถึงหน้าพระคันธกุฎี

ในสมัยนั้น พระติสสเถระ ปรากฏแล้วภายในข่ายคือพระญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของพระติสสเถระทรงดำริว่า “ภิกษุนี้ ถูกพวกสัทธินิหาริกเป็นต้น ทอดทิ้งแล้ว, บัดนี้ เธอยกเว้นเราเสีย ก็ไม่มีที่พึ่งอื่น” ดังนี้แล้ว พระองค์จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี เหมือนเสด็จเที่ยวจาริกในวิหาร เสด็จไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อน้ำ ใส่ น้ำแล้วก็ยกตั้งบนเตา เมื่อทรงรอให้น้ำร้อนได้ประทับยืนในโรงไฟนั้นเอง ทรงรู้ความที่น้ำร้อนแล้วเสด็จไปจับปลายเตียงที่พระติสสเถระนอน ในกาลนั้นพวกภิกษุกราบทูลว่า ขอพระองค์จงเสด็จหลีกไปพระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์จักช่วยกันยกเตียง นำไปสู่โรงไฟจากนั้นพระศาสดาทรงให้นำรางมาทรงเทน้ำร้อนใส่แล้ว ทรง

^{๔๓} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑๙๗.

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๒๐/๓๒๑.

สิ่งกษิษุเหล่านั้ให้เปล็องเอาผ้าห่มของเธอ ให้ขยำด้วยน้ำร้อนแล้วให้ผั้งแดด ลำดับนั้น พระศาสดา ประทับยืนอยู่ในที่ใกล้ของเธอ ทรงรดสรีระนั้นให้ชุ่มด้วยน้ำอุ่นทรงอุสรีระของเธอ ให้เธออาบด้วย เธอ อาบเสร็จแล้วผ้าห่มก็แห้งแล้วที่นั้น พระศาสดาทรงช่วยเธอให้นุ่งผ้าห่มนั้น ทรงให้ขยำผ้ากาสาวะที่ เธอນุ่งด้วยน้ำ แล้วให้ผั้งแดด ที่นั้น เมื่อน้ำที่กายของเธอแห้ง ผ้านุ่งนั้นก็แห้ง เธอນุ่งผ้ากาสาวะผั้งหนึ่ง ห่มผ้ากาสาวะผั้งหนึ่ง เป็นผู้มึสรีระเบา มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นอนบนเตียงแล้ว พระศาสดาประทับ ยืน ณ ที่เหนือสรีระของเธอตรัสว่ากษิษุกายของเธอนี้มึวิญญานไปปราศแล้ว หาอุปการะมิได้ จักนอน บนแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ ดังนี้แล้ว ท่านก็ได้บรรลุพระอรหันต์ ดังนี้เป็นต้น

กล่าวสรุปได้ว่า ในด้านการปฏิบัติเมตตาธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น ถือว่าเป็น แบบอย่างที่สามารถมองเห็นเป็นรูปธรรม เหมือนกับความคิดของพราหมณ์แก่คิดต่อพระองค์ว่า “พระสมณะโคดมเป็นผู้มีพระพักตร์ไม่สียัว มีพระพักตร์หงาย มีพระดำรัสอันนำมาซึ่งความสุข^{๔๕} คำสรรเสริญต่าง ๆ นั้นไม่ได้แปลงออกมาแบบลอย ๆ แต่ออกมาเพราะการกระทำที่ทำให้สรรพสัตว์ ได้รับความสุขจากคุณความดีที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีต่อมวลสรรพสัตว์

ฉะนั้นการปฏิบัติเมตตาธรรมนั้นไม่มีความสูญเปล่าเลย ไม่ได้ไร้ค่าอย่างทีคนหลายคนคิด ดังทีมีคากล่าวว่า “ทำดีได้ดีมีทีไหน ทำชั่วได้ดีมีถนไป” จริงอยู่ถึงแม้ว่า การทำความดีนั้นอาจจะไม่ ได้ผลวันนี้ หรือพรุ่งนี้ แต่ในเบ็องต้น เมื่อทำความดีลงไปแล้วย่อมทำให้จิตใจสงบได้คือไม่ต้อง หวาดระแวง แม้ว่าอาจจะมึอันตรายต่าง ๆ เกิดขึ้นกับเราจากคนชั่วใจบาบทั้งหลายบ้างต่างจากการทำ ความชั่วจิตย่อมไม่สงบแน่นอน ทำความชั่วมาก ๆ ก็กลายเป็นปิศาจหรือซาตานในที่สุด

๒.๕.๒ แบบอย่างในด้านการสอน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้นถือว่าเป็นบรมครูของการสอนหลักเมตตาธรรม ทรงสอนให้ คนเรานั้นหมั่นเจริญเมตตาในสรรพสัตว์ทุกประเภท แม้แต่คนที่คิดทำร้ายเรา การหมั่นเจริญเมตตานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “เป็นการทำให้มีกิเลสเบาบางลง” ทรงสอนให้เว้นจากการฆ่าสิ่งมีชีวิต ทรงสอนให้ละการจองเวรด้วยการมีเมตตาต่อกัน ไม่คิดพยาบาท อาฆาตต่อกัน จะทำสิ่งใดกับผู้อื่นก็ ขอให้ทำด้วยเมตตา จะพูดสิ่งใดกับผู้อื่นก็ขอให้พูดด้วยเมตตา จะคิดสิ่งใดก็ขอให้คิดด้วยเมตตาเพราะ การทำ พูด คิด ด้วยเมตตานี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนว่า เป็นสิ่งทีดี ประเสริฐ นำมาซึ่งความ สงบสุขกับตัวเราและผู้อื่นรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลก ผู้ทีมีเมตตาย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ ดังที ปรากฏในมณิกัททสูตรตอนหนึ่งว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ผู้ใดมึใจยินดีในความไม่เบียดเบียนตลอด ทั้งวันและคืน และเป็นผู้มีส่วนแห่งเมตตาในสรรพสัตว์ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ^{๔๖}

เรื่องการมีเมตตานั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงย้ำเสมอว่า มนุษย์ต้องมึเมตตาต่อกัน ต่อสัตว์ทั้งหลายไม่ควรไปเบียดเบียนต่อกันและกัน เพราะการเบียดเบียนนั้นไม่ใช่สิ่งที่ถูกทีควร ไม่สามารถนำความสุขทีแท้จริงมาให้ได้ ดังชาดกเรื่องนี้

^{๔๕} คุรายละเอียดยไน, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๑//๒/๔/๒๓๒-๒๓๕.

^{๔๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๘/๓๔๑.

วันหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ในระหว่างทางพระองค์ ทรงเห็นเด็กกลุ่มหนึ่งมีกันหลายคนกำลังตั้งขี้ผึ้งไม่มีพิษตัวหนึ่ง ด้วยท่อนไม้ จึงได้ตรัสถามว่า พวกเธอตั้งขี้ผึ้งนี้ด้วยท่อนไม้ เพราะเหตุอะไร พวกเด็ก ๆ ก็ได้กราบทูลว่า พวกข้าพระองค์ ตีมันเพราะกลัวว่ามันจะกัด แล้วพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า พวกเธอตั้งขี้ผึ้งนี้ด้วยคิดว่า พวกเราจักมีความสุขแก่ตนเอง เมื่อพวกเธอมีความสุขอย่างนี้ จะไม่ได้ความสุขเลยในที่ ๆ พวกเธอไปเกิดเพราะว่า ผู้ที่ปรารถนาความสุขอยู่แก่ตน แล้วไปประหารผู้อื่นย่อมไม่ควร ดังนี้แล้วพระองค์ก็ได้ตรัสพระคาถาว่า

สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข บุคคลใดแสวงหาสุขเพื่อตน แต่เบียดเบียนสัตว์อื่น ด้วยท่อนไม้ บุคคลนั้นละไปแล้วย่อมไปแล้วย่อมไม่ได้สุข สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุขบุคคลใดแสวงหาสุขเพื่อตน ไม่เบียดเบียน (ผู้อื่น) ท่อนไม้ บุคคลนั้นละไปแล้วย่อมไปแล้วย่อมได้สุข^{๔๗}

เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเป็นต้นแบบในการสอนให้คนมีเมตตาอยู่ในตัว และให้กับผู้อื่นและสัตว์อื่นอย่างเท่าเทียมกัน ดังที่ปรากฏในเมตตาทานนาสูตรว่า

ผู้มีสติตั้งมั่น เจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ ย่อมมีสังโยชน์เบาบาง หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายสัตว์แม้ชีวิตเดียว เจริญเมตตาเป็นประจำอยู่ ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาดเพราะการเจริญเมตตานั้น ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า จะไม่ฆ่าเองไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่าไม่ชนะเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะ ไม่มีเวรกับใคร ๆ^{๔๘}

กล่าวได้ว่า การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนเมตตาธรรมนั้นก็เพื่อให้เราถอนโอฆกิเลส เพื่อตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เพื่อความสงบสุขกับตนเองและผู้อื่น เพราะเหตุนี้แล ผู้ไม่ประมาทในคำสอนของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พึงบำเพ็ญเมตตาธรรม นี้คือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จากข้อความทั้งหมดนั้นสรุปได้ว่า “บทธาปนาฐานะเป็นแบบอย่าง” พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นทรงเป็นแบบอย่างที่ดีเยี่ยมแก่บุคคลที่หวังความสงบในชีวิต จะเห็นว่าพระองค์ไม่ได้ตรัสสอนอย่างเดียว แต่ยังทรงเป็นต้นแบบเพื่อแสดงให้รู้ว่า เมตตาธรรมนั้นจะเกิดขึ้นได้ต้องสร้างให้เกิดมีขึ้นในจิตใจก่อนจึงแสดงออกมาเป็นรูปธรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ กล่าวได้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเน้นการปฏิบัติ เพราะการพูดนั้น ต่อให้พูดหมื่นคำก็ไม่เท่ากับการปฏิบัติแค่ครั้งเดียว ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างที่ประเสริฐอยู่เป็นนิจ

๒.๖ หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเมตตาธรรม

ปฏิปักษ์ หมายถึง ฝ่ายตรงกันข้าม, ขัดกัน, ศัตรู^{๔๙} มนุษย์นั้นส่วนใหญ่เป็นสัตว์สังคมไม่สามารถอยู่ในสังคมตามลำพังได้ จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ฉะนั้น วิถีชีวิตของคนเราจึงต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นอยู่เสมอ ในแต่ละวันก็มีเรื่องราวเหตุการณ์เกิดขึ้นมากมายหลายสถานการณ์ ได้

^{๔๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑-๑๓๒/๗๓, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๗๔-๗๕.

^{๔๘} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๓-๓๗๔.

^{๔๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๔๙๕.

เห็นกิริยาอาการที่ผู้อื่นทำต่อเรา ได้ยินถ้อยคำ วลีต่าง ๆ ที่ผู้อื่นพูดต่อเรา ทำให้ใจของเราได้รับ อารมณ์ความรู้สึกเหล่านั้นทั้งแง่บวกบ้าง แง่ลบบ้าง ถ้าเป็นแง่บวกก็จะทำให้จิตใจเบิกบานมีความสุข ถ้าเป็นแง่ลบก็จะทำให้จิตใจเศร้าหมองขุ่นเคือง เช่น ถ้าเรานึกถึงหรือมองดูคนอื่นด้วยอำนาจความ โกรธ ตอนนั้นจะมีแต่ความเกลียดชัง จิตใจไม่เบิกบาน อารมณ์หงุดหงิด ถึงแม้จะเก็บความรู้สึกไว้ ภายในไม่แสดงออกว่า ตัวเองกำลังโกรธก็ตาม แต่ใบหน้าก็ส่อให้เห็นเป็นนัยแต่ถ้านึกหรือมองดูคนอื่น ด้วยเมตตาจิตก็จะมีแต่เมตตาใคร่เบิกบาน สังเกตเห็นได้จากใบหน้าหรือแววตาที่ฉายออกมาอย่างมีความสุข ในขณะที่พูดอยู่กับใครดวงตาจะแจ่มใสปากจะยิ้ม ซึ่งเป็นอาการเบิกบานของจิตเมตตาอัน บริสุทธิ์ที่สะท้อนออกมาโดยธรรมชาติ บ่งบอกถึงความงดงามภายในของจิตใจดังที่ปรากฏในเมตตา กถาว่าด้วยเมตตา ตอนหนึ่งว่า “บุคคลเจริญเมตตา ทำให้มากแล้ว จะมีสีหน้าสดใส”^{๕๐}

ในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้ระบุถึงศัตรูตัวฉกาจของเมตตาธรรมนั้นว่า คือ ความโกรธ นั้นได้แก่ ความขุ่นเคือง กราดเกรี้ยว อันเกิดแต่จิต ทำจิตให้กำเริบ ทำให้ใจให้หงุดหงิดและกระวน กระวาย หาความสงบมิได้ เมื่อเกิดแก่ผู้ใด ย่อมทำความพินาศให้เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นและแก่ผู้อื่นอีกด้วย ความโกรธเป็นอารมณ์ของผู้มีปัญญาทึบ ทำให้เป็นคนกราดเกรี้ยวดุคันโทร้าย ไม่รู้อรุณ ไม่รู้ ธรรม ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ทำกรรมที่มีโทษมากที่คนธรรมดาทำได้ยากได้อย่างง่ายดาย เช่น ข่ม ฆาตกรดาบิตาได้ ไม่ละอายบาปหรือเกรงกลัวอะไรเลยดังปรากฏในโกธนสูตรว่า บุคคลผู้มักโกรธ เป็นโฉน ในข้อนั้น ความโกรธ เป็นโฉน

“ตตถ กตโม โภโธ โย โภโธ กุชฌนา กุชฌิตตตฺ โทโส พุสนา พุสิตตตฺ พยาปตติ พยาปช ุชฌนา พยาปชชิตตตฺ วิโรโธ ปฏิวโรโธ จณฑิกกํ อสุโรโป อนตตมนตา จิตตสส อยํ วุจจติ โภโธ ๆ ยสส ปุคคสส อยํ โภโธ อปฺปทีโน อยํ วุจจติ ปุคคโล โภโธโน”

แปลความว่า

“ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิด ประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะ ที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน นี้เรียกว่า ความโกรธ บุคคลโดยยังละความโกรธนี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มักโกรธ”^{๕๑}

ความโกรธนั้นเป็นสาเหตุของการจองเวร พยาบาท อาฆาต ต่อกัน เมื่อคนเราไม่มีความ โกรธ เหวต่าง ๆ ย่อมระงับได้ ดังพระคาถาในพระธรรมบทเรื่องพระติสสเถระว่า

ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความเวรว่า คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของ ของเราไป เหวของชนเหล่านั้น ย่อมไม่สงบระงับ ส่วนเหล่าชนใด ไม่เข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของเราไป เหวของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ^{๕๒}

โทสะ คือ ความโกรธนั้นมีเชื้อเพียงแต่จะทำลายคุณงามความดีต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วให้สิ้นไป เท่านั้น ยังแสดงอิทธิพลปิดกั้นความดีทั้งหลายไม่ให้เข้ามาสู่ใจ แม้จะมีใครมาอบรมสั่งสอนห้ามปราม

^{๕๐} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๑.

^{๕๑} อภ.ป. (บาลี) ๒๓/๓๖/๑๕๐, อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๔๕/๑๔๗.

^{๕๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔-๒๕.

อย่างไรก็ตาม ใจที่ถูกความโกรธครอบงำในขณะนั้นก็จะไม่รับฟังเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นจิตที่มีมืดมิด เป็นจิตบอด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสโทษของโทสะไว้ซึ่งสะท้อนให้เห็นพิษภัยน่ากลัวของคนที่ถูกความโกรธครอบงำว่าเป็นผู้ที่สามารถทำความชั่วได้ทุกอย่างไม่มีขีดจำกัดดังที่ปรากฏในโถงสูตรว่า “บุคคลผู้โกรธ ฆ่าบิดาได้ บุคคลผู้โกรธ ฆ่ามารดาได้ บุคคลผู้โกรธฆ่าพราหมณ์ก็ได้ บุคคลฆ่าบุถุชนก็ได้ ผู้โกรธหมกมุ่นในรูปต่าง ๆ ย่อมฆ่าตนเอง ความเสื่อมเกิดจากความโกรธ”^{๕๓}

คนจำพวกโทสจริตนั้น ทำอกุศลกรรมที่ทำได้ยากเหมือนทำได้ง่าย ภายหลังเมื่อหายโกรธก็จะเดือดร้อนใจเหมือนถูกไฟไหม้ คนโทสจริต จะแสดงอาการออกมาทีละน้อยเหมือนไฟปรากฏคว้นก่อน เมื่อใดความโกรธเกิดขึ้น เมื่อนั้นเขาจะไม่มีสมาธิ ใจไม่สงบ ใจไม่มีความเกรงกลัวบาป ไม่มีความเคารพอะไรเลย ก็เพราะความโกรธที่พลุ่งพล่านขึ้นมาเพียงชั่วขณะนั้นแหละที่ทำให้คนดี ๆ ไม่น้อยที่ต้องอยู่ด้วยความทุกข์ต่าง ๆ มีความไม่สบายกาย ไม่สบายใจเป็นต้นในทางพระพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้นิยามความโกรธไว้อีกอย่างหนึ่งใน ฆัตตสูตร ว่าด้วยการฆ่าว่ามีรากเป็นพิษ มียอดหวาน^{๕๔} หมายถึง เมื่อคนเราโกรธขึ้นมาจะส่งผลให้จิตใจเร่าร้อนแสดงอาการเดือดดาลใจด้วยการด่าว่าเขาบ้าง ทำร้ายเขาบ้าง ทำลายสิ่งของต่าง ๆ บ้าง โดยการขาดการตรึกตรองพิจารณาด้วยปัญญาอันแท้จริง ด้วยผลของกรรมนั้นเขาย่อมฉิบหายจากประโยชน์ทั้งโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า ตลอดถึงประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม คือ มรรค ผล นิพพาน เป็นผู้ไม่มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อนอย่างเดียวจึงชื่อว่ามีรากเป็นพิษ พอได้ระบายอารมณ์แล้วก็รู้สึกสาสมใจ โล่งใจ สบายใจจึงว่ามียอดหวาน ดังอุทาหรณ์เรื่องนี้ว่า พระภิกษุรูปหนึ่งเรียนกรรมฐานแล้วไปฝึกในป่าจนบรรลุพระอรหันต์ คิดว่าเราจักกราบพูลแต่พระศาสดาจึงออกจากป่า ครั้งนั้นหญิงคนหนึ่งทะเลาะกับผัว เมื่อผัวไม่อยู่คิดว่า เราจักกลับบ้านจึงไปทางเดียวกับพระเถระ เมื่อสามีกลับมาไม่เห็นนางจึงตามไป แล้วก็ได้พบนาง สามีของนางคิดว่า นางไม่สามารถไปคนเดียวได้ในป่าพระเถระองค์นี้แน่นอนที่พานางมา จึงโกรธพระเถระเลยเข้าไปทำร้ายพระเถระ สาสมใจแล้วก็พาเมียกลับ^{๕๕} เป็นต้น

ความโกรธนั้นเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ทำให้คนขาดปัญญาพิจารณาหรือขาดสตินั่นเอง พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงได้บอกวิธีบรรเทาความโกรธต่าง ๆ นานาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ว่า ๑. ด้วยการเข้าฌานใหม่ ๒. ด้วยพิจารณาถึงพระพุทธรูป ๓. ด้วยมองคนในแง่ดี ๔. ด้วยการพริ้งสอนตนเอง ๕. ด้วยพิจารณาถึงกรรม ๖. ด้วยพิจารณาถึงพระพุทธรูปในปางก่อน ๗. ด้วยพิจารณาความสัมพันธ์กันมาในสังสารวัฏ ๘. ด้วยพิจารณาอานิสงส์เมตตา ๙. ด้วยพิจารณาแยกธาตุ ๑๐. ด้วยการให้ปันสิ่งของ^{๕๖}

อธิบายความได้ว่า

๑. ด้วยการเข้าฌานใหม่ คือ ให้พิจารณาโทษของความโกรธและเห็นคุณของขันติและเมตตา เป็นต้น

^{๕๓} อัง.ส.ต.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๖๔/๑๒๙.

^{๕๔} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๗๑/๙๓.

^{๕๕} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๔๘๐-๔๘๑.

^{๕๖} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๙๐-๕๑๑.

๒. ด้วยพิจารณาถึงพระพุทโธวาท คือ ให้ระลึกถึงพระพุทโธวาทที่พระองค์สอนใน กกจูฬมสูตรและอภิกโกสสูตรบ่อยๆคือ

๑) ภิกษุทั้งหลาย หากพวกโจรผู้ประพฤติดำทราวม จะพึงใช้เลื่อยที่มีที่จับ ๒ ข้าง เลื่อยอวัยวะน้อยใหญ่ ผู้มีใจคิดร้ายแม้ในพวกโจรนั้น ก็ไม่เชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของเรา เพราะเหตุที่ ออกกลั่นไม่ได้นั้น แม้นในข้อนั้น เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่ เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจัก แผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมัทคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่าอันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่^{๕๗}

๒) ผู้ใดโกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ ผู้นั้นย่อมเลวกว่าผู้โกรธ เพราะการโกรธตอบนั้น บุคคลผู้ไม่โกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ ชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้ยาก ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธเป็นผู้มีสติ สงบ ใจไว้ได้ ผู้นั้นชื่อว่าประพฤติประโยชน์ของคนทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น^{๕๘}

๓) ด้วยมองคนในแง่ดี คือ ให้มองว่า คนเรานั้นมีส่วนดีบ้างไม่ดีบ้าง ไม่ควรถือว่าเขา เลวหมด เป็นต้น เขาและเรายังเป็นปุถุชนอยู่ ยังไม่หมดกิเลส เป็นต้น

๔) ด้วยการพรัสอนตนเอง คือ ให้สอนตนเองว่า ทำไมเราต้องโกรธเขาอยู่ โกรธเขา แล้วได้อะไร โฉนเราจึงยอมตัวเองให้ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธเล่า ความโกรธทำให้ใจเราเป็น ทุกข์ไม่ใช่หรือ ความโกรธไม่มีประโยชน์อะไรเลย เราควรเลิกโกรธได้แล้ว เป็นต้น

๕) ด้วยพิจารณาถึงกรรม คือ ให้พิจารณาว่า สัตว์ทั้งปวงมีกรรมเป็นของของตน ใคร ทำกรรมอันใดไว้ เขาย่อมได้รับผลแห่งกรรมอันนั้นเอง แต่ละบุคคลมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็น ทายาท มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง เป็นที่พิภพ เป็นต้น

๖) ด้วยพิจารณาถึงพระพุทโธจริยาในปางก่อน คือ ให้พิจารณาว่า พระศาสดาทรง ลำบากมา ทรงทุกข์ทรมานเพราะการกระทำของผู้อื่นมากมายหลายชาติหลายประการ แต่หาได้ทรง ผูกโกรธหรือผูกเวรต่อผู้ใดไม่ เช่น สมัยที่ทรงเป็นช่างรักษาศีล ทรงยอมให้พรานตัดงาถึง ๓ ครั้ง พระองค์ก็ไม่มีความคิดที่จะประทุษร้ายในพรานนั้นเลย เป็นต้น

๗) ด้วยพิจารณาความสัมพันธ์กันมาในสังสารวัฏ คือ ให้พิจารณาว่า คนที่ไม่เคยเป็น มารดา บิดาบุตรธิดา พี่ชาย พี่หญิง น้องชาย น้องหญิงและญาติสายโลหิตมิตรสหายไม่มี เขาเป็นศัตรู กับเราในชาตินี้ แต่ชาติก่อน เขาอาจเคยเป็นมารดาบิดาของเราก็ได้บ้าง เคยเป็นผู้อุปการะช่วยเหลือ เกื้อกูลเราในชาติก่อนบ้าง เป็นต้น

๘) ด้วยพิจารณาอันสงส์เมตตา คือ ให้พิจารณาว่า เมื่อเราทำดี ย่อมได้รับสิ่งที่ดี มี หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข สบายอกสบายใจ ทำความดีไม่เดือดร้อนภายหลังเหมือนกับทำความชั่วต้อง เดือดร้อนภายหลัง เป็นต้น

๙) ด้วยพิจารณาแยกธาตุ คือ ให้พิจารณาว่า สิ่งทั้งปวงเป็นเพียงธาตุ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ บุคคล ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตนไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขามันเพียงสักแต่ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จะโกรธอะไรเล่า อีกไม่นานก็สลายไปแล้ว

^{๕๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๒/๒๔๔.

^{๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๙/๒๖๗.

๑๐) ด้วยการให้ปันสิ่งของ คือ ให้สิ่งของแก่ผู้ที่เราโกรธ หรือรับเอาสิ่งของที่เขาให้ ช่วยเหลือเขา ใจเขา เป็นต้น

จากข้อความทั้งหมดนั้นสรุปได้ว่า “หลักธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อเมตตาธรรม” คงหนีไม่พ้น “ความโกรธ” โดยมีราคะและโมหะเข้ามาเสริมให้มีอำนาจในการทำร้ายมากขึ้น จึงกล่าวได้ว่า ความโกรธหรือโทสะนั้น เป็นปฏิปักษ์ ต่อเมตตาธรรม บุคคลที่ระงับความโกรธได้จะเป็นบุคคลที่จะอยู่เป็นสุข คือ ไม่มีเวรต่อใคร ไม่มีใครมาจองเวร ไม่เศร้าโศก คือ ไม่ต้องทุกข์อกทุกข์ใจ ร้อนกร้อนใจ และผู้ที่ไม่โกรธนั้นย่อมได้ชื่อว่า ชนะสงครามที่ชนะได้ยาก ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ผู้ใดโกรธ ตอบต้อบุคคลผู้โกรธ ผู้นั้นย่อมเลวกว่าผู้โกรธ เพราะการโกรธตอบนั้น บุคคลผู้ไม่โกรธตอบต้อบุคคลผู้โกรธ ชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้ยาก”^{๕๙}

ฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้สรรเสริญให้บุคคลกำจัดความโกรธ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกหมวดขัตตวาสุตระว่าด้วยการฆ่าว่า “บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก เหวดฯ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก”^{๖๐} ฉะนั้นกล่าวได้ว่า ความโกรธนั้นเป็นปฏิปักษ์ต่อเมตตาธรรม เมื่อมีเมตตา ความโกรธก็ไม่มี เมื่อขาดเมตตา ความโกรธย่อมเข้ามาทันที และเมื่อบุคคลใดฆ่าความโกรธได้ บุคคลนั้นย่อมชื่อว่า มีเมตตาธรรม

๒.๗ อานุภาพและอานิสงส์แห่งเมตตาธรรม

๒.๗.๑ อานุภาพแห่งเมตตาธรรม

อานุภาพ หมายถึง อำนาจ ฤทธิ์เดช ความยิ่งใหญ่^{๖๑} ในทางพระพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เปรียบอานุภาพของเมตตาธรรมที่บุคคลเจริญเมตตาจิตว่า มีอานุภาพมากกว่าการให้ทาน ๑๐๐ หม้อ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกหมวดโอกขาสุตระว่าด้วยการให้ทานว่าภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเช้า บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเที่ยง บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเย็น บุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเช้าอย่างน้อยเพียงขณะการหยदनน้ำนมโค บุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเที่ยงอย่างน้อยเพียงขณะการหยदनน้ำนมโค หรือบุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเย็นอย่างน้อยเพียงขณะการหยदनน้ำนมโค การเจริญเมตตาจิตนี้มีผลมากกว่าทานที่บุคคลให้แล้ว ๓ ครั้งในวันหนึ่งนั้น^{๖๒}

พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า อานุภาพของเมตตาจิตนั้นมากกว่าการให้ทานหลายเท่า เพียงแค่บำเพ็ญเมตตาจิตชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น ในแต่ละเวลาไม่จำเป็นที่จะต้องเสียเงินเสียทองมากมายอะไรเลยในการทำบุญหรือสร้างความดีต่าง ๆ เช่น ที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้ พุทธศาสนิกชนมักให้ทาน

^{๕๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๑/๓๖๘.

^{๖๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๑/๓๗.

^{๖๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๕๔๑.

^{๖๒} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๒๖/๓๑๕.

บริจาคเงินสร้างวัด เป็นหลัก โดยลี้มไปว่า การสร้างบุญหรือทำความดีนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนว่า มี ๓ ประการ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกในสังคีติหมวด ๓ ว่า ด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ

๑. ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน)
๒. ศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล)
๓. ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา)^{๖๓}

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ถึง เลี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาคาเจโตวิมุตติด้วยซ้ำ ดังปรากฏในเมตตาคาภาวนาสูตราวาทด้วยการเจริญเมตตาวา “ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมด ไม่ถึงเลี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาคาเจโตวิมุตติ เมตตาคาเจโตวิมุตติเท่านั้น แผ่แสงบริสุทธิ์ แผดเผาภิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น^{๖๔}

จะเห็นได้ว่า บุญที่สูงส่งนั้นเกิดจากการบำเพ็ญเมตตาธรรม แม้ในการสวดพุทธมนต์ที่พระสงฆ์ท่านใช้สวดกันอยู่ในปัจจุบัน ในงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว มักจะเกี่ยวข้องกับเมตตา คือ การแผ่เมตตา เมตตา ความปรารถนาดี ไปยังสัตว์ทั้งหลาย มีเจ้ากรรมนายเวร ภูตผีปีศาจ สัตว์เดรัจฉานเทวดาอารักษ์ เป็นต้น เพื่อให้เกิดเมตตาจิตต่อกัน ไม่อาฆาตพยาบาทเบียดเบียนกัน ให้กลับเป็นมิตรมีมิตรต่อกัน และช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาให้อยู่ดีมีสุข ทำมาค้าขายร่ำรวยเพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ภิกษุเจริญเมตตาสมาเสมอ จะเป็นเครื่องป้องกันอันตรายต่าง ๆ จากผู้ไม่หวังดีได้ ดังที่ปรากฏในกถาสูตราวาทด้วยตระกูลว่า “ตระกูลเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีสตรีน้อย มีบุรุษมาก ตระกูลเหล่านั้นย่อมถูกพวกโจรผู้ให้หม้อเป็นเครื่องมือปล้นได้ยาก ฉันทเมตตาคาเจโตวิมุตติที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ภิกษุเหล่านั้นย่อมถูกพวกอมนุษย์กักขังได้ยาก ฉันทนั้น^{๖๕}

ฉะนั้น การอบรมบ่มเพาะเมตตาจิตให้มาก ย่อมทำให้จิตตั้งมั่นแน่วแน่ สามารถที่จะต้านทานอันตรายที่จะพึงเกิดขึ้นได้ดังตัวอย่างที่ยกเป็นอุทาหรณ์ ดังนี้

๑. อานุภาพในการทำให้เทวดากลับใจเป็นมิตร

ดังที่ปรากฏในพระธรรมบทเรื่องภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนาความโดยสังเขปมีดังนี้ ในครั้งพุทธกาลพระภิกษุกลุ่มหนึ่งทูลลาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปแสวงหาสถานที่ปฏิบัติกรรมฐาน ได้ไปพักอยู่จำพรรษาในป่าใหญ่ไม่ไกลจากหมู่บ้านเท่าไรนัก ในป่าแห่งนั้นมีเทวดาสงสถิตอยู่ตามต้นไม้ พวกเทวดาเห็นพระสงฆ์ผู้ทรงศีลมาพักอาศัยใต้ต้นไม้ จึงพากันลงมายังพื้นดิน โดยคิดว่า พระภิกษุเหล่านั้นคงอยู่ไม่นานก็ไป แต่วันเวลาผ่านไป ๆ สองวัน สามวัน จนครึ่งเดือน ก็ไม่เห็นทำที่ว่าพระภิกษุเหล่านั้นจะออกไปจากป่าเลย เนื่องจากเทวดาเหล่านั้นเคยได้รับความสะดวกสบายมาก่อนเมื่อตัวเองไม่ได้อยู่อย่างเดิมจึงโกรธ ทนไม่ไหว คิดหาอุบายเพื่อให้พระภิกษุเหล่านั้นออกไปจากป่าตั้งแต่วันนั้น พวกเทวดาก็สำแดงฤทธิ์เป็นภูตผีปีศาจมาหลอกหลอนพระภิกษุ จนพระภิกษุเหล่านั้นหวาดกลัวอยู่ไม่เป็นสุข ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า รู้สึกไม่สบาย นอนไม่หลับถูกผีหลอก เห็นผีหัวขาดเดินไปมาน่ากลัว บางครั้งก็ได้ยินเสียงโหยหวนเยือกเย็นจนขนลุก อยู่ที่นี่ต่อไปไม่ไหวแล้ว ในที่สุดจึงพากันหนีออกจาก

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^{๖๔} ชุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๒.

^{๖๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒๕/๓๑๔.

ป่าเดินทางกลับวัด กราบพูลให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบเหตุการณ์ที่ประสบมา^{๖๖} จากนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงประทานมนต์คาถา คือ เมตตาสูตราว่าด้วยการแผ่เมตตาแก่ภิกษุเหล่านั้น^{๖๗} ตั้งใจความย่อบางตอนในพระไตรปิฎกว่าผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตบ^{๖๘} ควรบำเพ็ญกรณียกิจ^{๖๙} ควรเป็นผู้อาจหาญซื่อตรง เกรงครัด วาง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิณน้อย^{๗๐} มีความประพฤติเบา^{๗๑} มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาดน ไม่คะนองไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย อนึ่ง ไม่ควรประพฤติกุศลเสียใด ๆ ที่จะเป็นเหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้ ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิดดังนี้ เป็นต้น

เมื่อภิกษุทั้งหลายนำกลับไปประพฤติปฏิบัติสวดสาธยาย ทำให้เทวดาในป่าทั้งสิ้นรู้สึกได้ถึงกระแสจิตอันบริสุทธิ์แห่งเมตตาธรรมที่แผ่มาถึงตน กระทั่งเทวดาเกิดเมตตาจิตให้การต้อนรับปกปักรักษาพระภิกษุเหล่านั้นเป็นอย่างดี ตั้งแต่นั้นมา

๒. อานุภาพในการชนะไพริชยา

ดังที่ปรากฏในพระธรรมบทเรื่องอุบาสิกาชื่อว่าอุตราความโดยสังเขปมีดังนี้ ในครั้งพุทธกาล นางอุตราเป็นคนชอบทำบุญ ฟังธรรม เป็นประจำ โตเป็นสาวได้แต่งงานกับเศรษฐีคนหนึ่ง ต้องปรนนิบัติสามีดูแลงานบ้านต่าง ๆ จนทำให้นางมีเวลาน้อยในการเข้าวัดฟังธรรม จึงบอกแก่พ่อแม่ เมื่อพ่อแม่ของนางรู้เรื่องไม่สบายใจ จึงได้จ้างนางสิริมาซึ่งเป็นโสเภณีมาบำเรอแทนลูกสาวของตัวเอง อยู่มาวันหนึ่ง นางสิริมา โสเภณี เกิดความริษยาในตัวนางอุตราที่เป็นภรรยาของเศรษฐี จึงไปหยิบทัพพีตักเนยใสเดือดพล่านที่เขากำลังทอดขนมอยู่เข้าไปหานางอุตราหวังจะทำร้าย เมื่อนางอุตราเห็นเข้า นางก็ตั้งจิตแผ่เมตตาไปถึงนางสิริมา โสเภณี ว่า “เพื่อนหญิงของเรามีอุปการะมาก จักรวาลดูแลเกินไป พรหมโลกก็ดำนั้ก เมื่อเทียบกับคุณของเพื่อนหญิงของเรา นี้ เพราะเธอทำให้เราได้ทำบุญกุศล ถ้าเรามีความโกรธแค้นกับเธอขอให้เนยใสร้อนนี้จงลวกใส่เรา ถ้าไม่มีขออย่าให้ลวก” ปรากฏว่าด้วยอานุภาพการตั้งเมตตาจิตของนางอุตราจึงทำให้เนยใสนั้นกลับเป็นน้ำเย็น^{๗๒} ดังนี้ เป็นต้น

๓. อานุภาพเมตตาจิตพิชิตศัสตราวุธ

ในครั้งพุทธกาล พระสามาวดีถูกพระนางมาคันทิยาใส่ร้ายว่า พระนางคิดร้ายพระราชาที่เอาจูพิชมาใส่ไว้ในรางพินของพระราชาทั้งที่พระนางสามาวดีไม่ได้ทำทำให้พระราชากริ้วมากจึงสั่งให้นำธนูมา พระองค์ทรงยิงธนูหมายฆ่าพระนางสามาวดี ในขณะที่พระนาง สามาวดีจึงได้พูดเตือนสตินางสนมรับใช้ว่า ที่ฟังอื่นของพวกเราไม่มีแล้วนะ ขอให้ตั้งจิตแผ่เมตตาไปถึงพระเจ้าอยู่หัวแผ่เมตตาไปถึงพระมหะสีมาคันทิยา และแผ่เมตตาให้กับตนเอง อย่าได้โกรธแค้นต่อใคร ๆ

ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของพระนางสามาวดีกับพวก ลูกศรที่ท้าวเธอยิงไปนั้นกลับหมุนย้อนกลับไปหาพระราชาแล้วหล่นลงพื้น พระราชาทรงตกพระทัยพลางดำริว่า ลูกศรไม่มีชีวิตจิตใจยัง

^{๖๖} คุรยยะเอียดโน, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๔๒๘-๔๓๑.

^{๖๗} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๑๒.

^{๖๘} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๑๒.

^{๖๙} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๒๑๖.

^{๗๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๓/๒๐-๒๑.

^{๗๑} คุรยยะเอียดโน, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑/๒/๓/๔๔๘-๔๔๙.

รู้คุณของพระนางสามาวดี เราเป็นมนุษย์แท้ ๆ กลับไม่รู้ จึงทิ้งธนูแล้วทรงขอโทษพระนางสามาวดี ตั้งแต่นั้นมาก็ทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย^{๗๒} ดังนี้ เป็นต้น

สรุปได้ว่า อานุภาพของเมตตาธรรมนั้นมีมาก รุ่งเรืองกว่าการให้ทานเป็นร้อยเท่า เป็นธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำวิธีเอาชนะศัตรูด้วยอาวุธ คือ เมตตา พระองค์ทรงสอนให้ตั้งจิตแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ เทวดาอารักษ์ และภูตผีวิญญานทั้งหลาย เพื่อให้มีความสุข ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ไม่คิดอาฆาตจองเวรต่อกัน เพียงเพราะความโกรธขัดเคือง จึงควรแผ่เมตตาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวงโดยไม่จำกัดประมาณขอบเขต เพราะฉะนั้น เมตตาเจโตวิมุตติ จึงเป็นหลักธรรมที่สามารถเอาชนะกิเลสและสร้างความสงบได้ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกหมวดเมตตาภาวนาสูตรว่าด้วยการเจริญเมตตาว่า

ผู้มีสติตั้งมั่น เจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ ย่อมมีสังโยชน์เบาบาง หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายแม้ชีวิตเดียว เจริญเมตตาเป็นประจำอยู่ ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาดเพราะการเจริญเมตตา นั้น แต่พระอริยบุคคลผู้มีใจอนุเคราะห์สัตว์ทุกหมู่เหล่า ชื่อว่าสังสมบุญไว้เป็นอันมาก พระราชาผู้ทรงธรรมเช่นกับฤๅษี ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชาธรรม ทรงบูชา ยัญ คือ (สัสสมณะะ ปุริสมณะะ สัมมาปาสะ วาขเปยยะ และนิรัคคะ) เสด็จเที่ยวไป ยัญเหล่านั้น ยังไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุติที่บุคคลเจริญดีแล้ว ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า จะไม่ฆ่าเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ฆะตนเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆะ ไม่มีเวรกับใคร ๆ^{๗๓}

๒.๗.๒ อานิสงส์แห่งเมตตา

อานิสงส์ หมายถึง ผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ^{๗๔} ในทางพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้เชื่อว่า การทำบุญกุศลหรืออกุศลนั้นว่า เกิดจากการกระทำของตัวเอง ไม่มีผู้อื่นเป็นผู้กำหนด หรือดลบันดาลให้ ดังที่ปรากฏในหมวดนิวรรณ์วรรคข้อที่ ๙ ฐานสูตรว่าด้วยฐานะที่ควรพิจารณาเนื่องผลแห่งการพิจารณาฐานะ ๕ ประการว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรืออกกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๗๕}

ฉะนั้น เมื่อทำอะไรลงไปแล้วสิ่งที่เราทำนั้นก็ส่งผลตามมาให้เราได้เลย อย่างแน่นอน ขึ้นอยู่กับว่า มันจะส่งผลเร็วหรือช้าเท่านั้น ไม่มีใครหนีพ้นสิ่งที่ทำลงไปได้ เพราะฉะนั้นเมื่อความมีเมตตาอันบุคคลปฏิบัติแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งไว้เนื่อง ๆ สังสมแล้ว ปรารถนาเสมอดีแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าพึงได้อานิสงส์ ๑๑ ประการ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมวดเมตตาภาวนาว่าด้วยเมตตาความว่า

^{๗๒} คุรยลละเอียตใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๒๘๙-๒๙๑.

^{๗๓} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๓-๓๗๔.

^{๗๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ปรีดีตั้ง จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔๑.

^{๗๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐.

๑. หลับเป็นสุข ๒. ตื่นเป็นสุข ๓. ไม่ฝันร้าย ๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๖. เทวดาทรงหลายรักษา ๗. ไฟ ยาพิษหรือศัสตราไม่กล้ากรายไม่ได้ ๘. จิตตั้งมั่นเร็ว ๙. สีหน้าสดใส ๑๐. ไม่หลงลืมสติตาย ๑๑. เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมย่อมเข้าถึงพรหมโลก๙๑ซึ่งพระอรหันตญาณได้อธิบายความได้ดังต่อไปนี้

๑) หลับเป็นสุข หมายถึง คนทั้งหลายจำพวกที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุติ เมื่อนอนก็ไม่นอนอยู่แต่ข้างขวาทางเดียว นอนกลิ้งกลับไปกลับมารอบตัว และนอนกรน คือ ขณะเมื่อหายใจเข้าทำเสียงดังอยู่โครกๆ เช่นนี้ชื่อว่านอนเป็นทุกข์ ส่วนเมตตาวิหारीบุคคลนี้เมื่อนอนเหมือนอย่างนั้นชื่อว่านอนเป็นสุข แม้เมื่อนอนหลับสนิทแล้วก็มีอาการเหมือนกับคนเข้าสมาบัติ

๒) ตื่นนอนก็เป็นสุข หมายถึง คนเหล่าอื่นที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุตินั้น โดยเหตุที่นอนเป็นทุกข์ไม่ได้มีความสุขในขณะที่หลับอยู่ เมื่อตื่นขึ้นมาจึงทอดถอนหายใจใหญ่สยิวหน้าปิดไปปิดมาข้างโน้นข้างนี้ ดังนี้ ชื่อว่า ตื่นเป็นทุกข์ ฉันทใด ส่วนเมตตาวิหारीบุคคลนี้ตื่นขึ้นมาแล้วไม่เป็นทุกข์เหมือนอย่างนั้น ตื่นขึ้นมาอย่างสบาย ไม่มีอาการอันน่าเกลียด ชื่นบานเหมือนกับดอกปทุมที่กำลังแย้มบาน

๓) ไม่ฝันร้าย หมายถึง เมตตาวิหारीบุคคลเมื่อฝันเห็นสุบินนิมิต ก็เห็นแต่สุบินนิมิตที่ดี ๆ ทั้งนั้น เช่น ฝันว่าได้ไปไหว้พระเจดีย์ ได้ไปทำการบูชาพระรัตนตรัย หรือได้ฟังพระธรรมเทศนา ส่วนคนเหล่าอื่นที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุติ ย่อมฝันเห็นนิมิตอันน่าเกลียดน่ากลัวต่าง ๆ เช่น ฝันว่าตนถูกพวกโจรมารุมล้อม ถูกพวกสุนัขป่าไล่ขบกัด หรือตกลงไปในเหวฉันทใด เมตตาวิหारीบุคคลไม่ฝันเห็นสุบินนิมิตอันเลวร้ายเช่นกัน

๔) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย หมายถึง เมตตาวิหारीบุคคลย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลายเหมือนสร้อยไข่มุกที่พาดอยู่ที่หน้าอก หรือเหมือนดอกไม้ที่ปักอยู่บนศีรษะ ย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลาย

๕) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย หมายถึง เมตตาวิหारीบุคคลย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของพวกมนุษย์ ฉันทใด ก็ย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจแม้ของพวกอมนุษย์ฉันทนั้น เช่น พระวิชาษาเป็นตัวอย่าง

๖) เทวดาทรงหลายรักษา หมายถึง เทวดาทรงหลายย่อมคอยเฝ้ารักษาเมตตาวิหारीบุคคลเสมือนมารดาบิดาคอยเฝ้ารักษาบุตร

๗) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตราไม่กล้ากรายไม่ได้ หมายถึง ไฟไม่กล้ากรายเข้าไปในกายของเมตตาวิหारीบุคคล เช่น อุบาสิกาชื่ออุตตราเป็นตัวอย่าง หรือ ยาพิษไม่กล้าเข้าไปในร่างกายของเมตตาวิหारीบุคคล เช่น พระจูฬสีวลีเถระผู้ชำนาญสังยุตตนิคายเป็นตัวอย่าง หรือศัสตราไม่บาดร่างกายของเมตตาวิหारीบุคคล เช่น สังกิจจสามเณรเป็นตัวอย่าง เฉพาะชื่อว่าศัสตรามีแม่โคนมเป็นตัวอย่าง

๘) จิตตั้งมั่นเร็ว หมายถึง เมื่อพิจารณาก็มีภูมิจิตของเมตตาวิหारीบุคคลย่อมเป็นสมาธิได้อย่างรวดเร็วที่เดียวไม่มีความเฉื่อยชาเลย

๙) สีหน้าสดใส หมายถึง ใบหน้าของเมตตาวิหारीบุคคลนี้ย่อมมีผิวพรรณผ่องใสเสมือนลูกตาลสุกที่หล่นจากขั้วใหม่ ๆ

๑๐) ไม่หลงลืมสติตาย หมายถึง การตายด้วยความหลงยอมไม่มีแก่เมตตาวิหारीบุคคล คือ เมตตาวิหारीบุคคลไม่หลงทำกาลกิริยาเลย เมื่อยายเป็นเสมือนคนนอนหลับนั้น

๑๑) เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม ย่อมเข้าถึงพรหมโลก หมายถึงเมตตาวิหารีบุคคลเมื่อยังไม่สามารถที่จะบรรลุถึงซึ่งพระอรหัตผลอันเป็นคุณชั้นสูงยิ่งกว่าเมตตาสมาบัติ ครั้นเคลื่อนจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ก็จะเข้าถึงพรหมโลกทันที เป็นเสมือนหลับแล้วตื่นขึ้น^{๗๖}

สรุปได้ว่า ผู้ประสงค์เป็นที่รักเป็นที่นับถือของผู้อื่น หรือผู้ที่หวังความสุขความสงบทางจิตใจ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องแผ่เมตตาและเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง ต้องสร้างควมมีเมตตาไว้ในจิตใจ ด้วยการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ และทำอย่างจริงจัง อบรมบ่มเพาะเป็นนิสัย สังสมให้มาก ทำเป็นที่อาศัยเหมือนยานพาหนะเป็นที่อาศัยเดินทาง เพราะวิธีปลูกต้นเมตตานี้ไม่ทำให้หนักตัวเพราะพกพาไป ไม่ต้องกลัวหาย และไม่ต้องกลัวถูกลักขโมย เพราะมีติดตัวติดใจประจำอยู่ตลอดเวลา เหมือนเงาของตัวเราติดตัวเราไปตลอด

ประเด็นปัญหาอานิสงส์เมตตา

คนที่แผ่เมตตาจิตเป็นนิสัยย่อมได้รับอานิสงส์ ๑๑ ประการ ตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้มีอยู่ข้อหนึ่งที่ว่า “ไฟ ยาพิษ ศัสตรา ไม่กล้ากราย”^{๗๗} แล้วทำไมพระนางสามาวดีซึ่งได้รับการสรรเสริญว่าเป็นผู้อยู่ด้วยเมตตาธรรม จึงถูกไฟเผาตายทั้งเป็นประเด็นนี้ ในคัมภีร์พุทธศาสนาทั้งหลาย เช่น คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงพลังอำนาจแห่งเมตตาและอำนาจพระปริตรไว้ว่า สามารถป้องกันภัยอันตรายที่จะพึงเกิด ป้องกันความตายที่ยังไม่ถึงคราวได้ ยกเว้นคนที่มีวิบากกรรมเก่าในอดีตชาติดูอย่าง “พระนางสามาวดีถูกไฟเผา ก็เพราะเมื่อชาติก่อนได้เผาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งเป็นเป็นอนุกัศกรรมในกาลก่อนนางจึงต้องชดใช้”^{๗๘}

ส่วนในคัมภีร์มีลิตนปัญหาพระบุเป็นกรณีไว้ตอนหนึ่งในเมตตานิสงส์ปัญหาว่า คุณเมตตาพรหมวิหารนี้คุ้มครองได้ในขณะที่กำลังเจริญพรหมวิหารอยู่เท่านั้น^{๗๙} คือเมื่อบุคคลแผ่เมตตาด้วยใจแน่วแน่ในขณะใด ในขณะนั้นไฟก็ไม่ไหม้ ยาพิษก็ไม่ถูก ศัสตราที่แคล้วคลาด ผู้มุ่งทำร้ายก็ไม่ได้โอกาส ถ้าผลออกไปไม่ตั้งใจ แผ่เมตตาก็ไม่อาจต้านทานภัยนั้นได้ เหมือนอย่างสุวรรณสามกุมารซึ่งได้รับการกล่าวขานว่าเป็นผู้มีเมตตาจิตสูงส่ง ยังโดนลูกหลงถูกลูกศรปักอกปางตาย เนื่องจากเดินแบกหม้อน้ำอยู่ในป่า เป็นต้น

สรุปได้ว่า อานิสงส์ของเมตตาธรรมนั้นมีมากมาย สามารถทำให้ใจเป็นสุข อันตรายต่าง ๆ ส่วนใหญ่ล้วนอันตรายหายไปได้ การพิจารณาอานิสงส์ของเมตตานี้ก่อให้เกิดความสงบขึ้นในจิตใจของเรา สามารถที่จะดับความโกรธได้ และสามารถเป็นกำลังใจให้กับคนที่ทำความดีได้ว่าการมีแผ่เมตตาและเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวงนั้นไม่มีวันสูญเปล่า เป็นสิ่งที่จะนำเราไปสู่แดนสุคติโลกสวรรค์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงสรรเสริญ

^{๗๖} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมมหาเถร) แปล, หน้า ๕๓๕-๕๓๙.

^{๗๗} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๑.

^{๗๘} ดุรายละเอียดยุค, ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๒๙๙-๓๐๑.

^{๗๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คัมภีร์มีลิตนปัญหา (ไทย-บาลี), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๐), หน้า ๓๒๙.

๒.๘ การใช้หลักเมตตาธรรมและวิธีการแผ่เมตตา

การใช้หลักเมตตาธรรมและวิธีการแผ่เมตตา

การใช้หลักเมตตาธรรมและวิธีการแผ่เมตตานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ทุกคนตั้งอยู่ในเมตตาเป็นหลัก นั่นก็คือ การแผ่เมตตาและการเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวงโดยการตั้งอยู่ในศีลในธรรมเป็นหลัก นั่นก็คือ การประพฤติสุจริตธรรม มีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย ให้ความเคารพ สงเคราะห์กันและกัน ไม่วิวาทกัน มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นต้น ฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้คนเรานั้นอยู่ร่วมกันด้วยเมตตา ทรงแสดงวิธีการใช้และวิธีการแผ่เมตตา ๓ ประการ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกหมวดพุทธยาสารณียสูตร ปฐมสารณียสูตร และสังคาลสูตรตอนหนึ่ง ว่า

๑. เมตตากายกรรม คือ จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. เมตตาวจีกรรม คือ จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. เมตตา मनกรรม คือ จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา^{๘๐}

อธิบายว่า การใช้เมตตากรรมนั้น กล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงสอนว่า “จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา”^{๘๑} หมายความว่า การแสดงออกทางกาย เป็นการแสดงออกทางสุจริตธรรม ๓ ประการ อันได้แก่ ๑. การเว้นจากการฆ่าสัตว์ ตัดชีวิตเลี้ยงชีพ ให้ตั้งอยู่ในสัมมาอาชีวะ เป็นต้น ๒. การเว้นจากการลักทรัพย์ การปล้น การเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น การทุจริตต่อหน้าที่ การฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น และ ๓. การเว้นจากการประทุษร้ายในกาม ไม่ผิดลูกผิดเมียเขา การไม่ทำร้ายขึ้นใจผู้อื่น ไม่ข่มเหงรังแกทางเพศ เป็นต้น นี่คือนิเวศน์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนการแผ่และเจริญเมตตาทางกายต่อตนเองต่อผู้อื่นและต่อสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้น เมื่อบุคคลใดไม่ทำความชั่วทางกายบุคคลนั้นย่อมถือว่ามิมีเมตตากรรม

การใช้เมตตาวจีกรรมนั้น กล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงสอนว่า “จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา”^{๘๒} หมายความว่า คนเรานั้นควรกล่าววาจาสุภาชิตอันประกอบไปด้วยสุจริตธรรม ๔ ประการ อันได้แก่ ๑. การเว้นจากการพูดเท็จ พูดโกหก พูดให้ผู้อื่นเข้าใจผิดไปจากความจริง พูดหลอกลวงโดยหวังทรัพย์สินเงินทองผู้อื่น เป็นต้น ๒. การเว้นจากการพูดส่อเสียด พูดยุยงให้ผู้อื่นแตกแยกกัน สร้างความริ้วฉานให้ผู้อื่น เป็นต้น ๓. การเว้นจากการคำหยาบ คำไม่สุภาพ คำอับมงคล คำลบหลู่ผู้อื่น เป็นต้น ๔. การเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดในสิ่งที่ตัวเองไม่เห็น พูดว่าร้ายใส่ร้ายผู้อื่น ใส่ร้ายต่าง ๆ นานา เป็นต้น นี่คือนิเวศน์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนการแผ่และเจริญเมตตาทางวาจา ต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้น เมื่อบุคคลใดไม่ทำความชั่วทางวาจาบุคคลนั้นย่อมถือว่ามิมีเมตตาวจีกรรม

^{๘๐} ตูรายละเอียดใน อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๘๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๘๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

การใช้เมตตาตามโนกรรมนั้น กล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงสอนว่า “จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา^{๘๓}” หมายความว่า คนเรานั้นต้องคิดแต่สิ่งที่ดีงาม คิดสิ่งที่ชอบที่ควร อันประกอบไปด้วยสุจริตธรรม ๓ ประการ อันได้แก่ ๑. ต้องเว้นจากการคิดพยาบาท อาฆาตแค้นผู้อื่น ไม่คิดจองเวรผู้อื่นทั้งที่เป็นศัตรูและไม่ใช่ศัตรู เป็นต้น ๒. ต้องเว้นจากการประทุษร้ายร่างกาย ทรัพย์สินเงินทองผู้อื่น เป็นต้น ๓. ต้องเว้นจากการเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม สิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรทำก็อย่าคิดทำ สิ่งใดเดือดร้อนตัวเองและผู้อื่นก็อย่าคิดทำ เป็นต้น นี่คือวิธีการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนการแผ่และเจริญเมตตาทางใจ ต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสรรพสัตว์ ดังนั้น เมื่อบุคคลใดไม่ทำความชั่วทางใจ บุคคลนั้นย่อมชื่อว่า มีเมตตาตามโนกรรม

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การที่หลายคนคิดว่าการใช้หลักเมตตาธรรมและวิธีการแผ่เมตตานั้นจะต้องสวดมนต์ จะต้องขอพรหรืออ้อนวอนต่าง ๆ แท้ที่จริงไม่ใช่เลย วิธีการสวดมนต์ขอพรหรืออ้อนวอนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการทำความดีเท่านั้น แท้ที่จริงแล้วการใช้หรือการแผ่เมตตาธรรมนั้นขึ้นอยู่กับประพฤติปฏิบัติโดยมีเมตตาเป็นแกน เปรียบเสมือนกับการบูชา ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ ๒ ประการ คือ

๑. อามิสบูชา การบูชาด้วยสิ่งของมีจตุปัจจัย เป็นต้น
๒. ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติ^{๘๔}

ในการบูชาทั้งสองนี้ พระองค์ทรงยกย่องการปฏิบัติบูชาว่า เป็นการบูชาที่ดีที่สุด เหมือนกับว่าเป็นเจ้าของกิจการ ดังนั้น การใช้เมตตาธรรมก็เหมือนกันต้องประพฤติปฏิบัติสุจริตธรรมอย่างเดียว ถึงจะเข้าถึงหลักเมตตาธรรมอย่างแท้จริง

กล่าวได้ว่า การใช้หรือแผ่เมตตาธรรมนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้แผ่เมตตาและเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย มีจิตเสมอในสัตว์ทั้งในที่ทุกแห่ง ด้วยการตั้งมั่นอยู่ในสุจริตธรรม ดังที่ปรากฏในเมตตากถาว่าด้วยเมตตาว่า ผู้เจริญเมตตาแผ่เมตตาไปสู่สัตว์ทั้งปวงด้วยอาการ ๘ อย่างนี้คือ

๑. ด้วยเว้นความบีบคั้น ไม่บีบคั้นสัตว์ทั้งปวง
๒. ด้วยเว้นการฆ่า ไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง
๓. ด้วยเว้นการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อน
๔. ด้วยเว้นความย่ำยี ไม่ย่ำยีสัตว์ทั้งปวง
๕. ด้วยเว้นการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง
๖. ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร อย่าได้มีเวรกัน
๗. จงเป็นผู้มีสุข อย่ามีทุกข์
๘. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์^{๘๕}

^{๘๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๒/๒๑๖.

^{๘๔} (บาลี) ๑/๕๗/๕๔.

^{๘๕} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๓.

สรุปได้ว่า การใช้หลักเมตตาธรรมและแสดงความเมตตา นั้น คือ การแผ่เมตตาและการเจริญเมตตา ในสัตว์ทั้งหลาย โดยการประพฤติสุจริตธรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ

๒.๙ สรุปท้ายบท

พระไตรปิฎกได้ว่า “หลักเมตตาธรรม” หมายถึง การแผ่เมตตาและการเจริญเมตตาในสัตว์หลายทั้งปวง ด้วยจิตที่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นเมตตาที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน แสดงว่าเมตตาในพระพุทธศาสนานั้นเปรียบเสมือนน้ำบริสุทธิ์สำหรับชำระสิ่งสกปรก คือ ความโลภ ความหลง ความโกรธ เปรียบเสมือนน้ำที่ไหลไปตามแม่น้ำลำคลองชำระสิ่งสกปรกทุกอย่าง คือ ไม่เลือกกว่าคนรวย คนจน เปรียบเสมือนสายฝนที่ตกโปรยปราย ทำให้พื้นแผ่นดินเย็นชุ่มฉ่ำดับความร้อนโดยไม่เลือกสถานที่ คือ ไม่เลือกว่าอยู่ใกล้หรือไกล เปรียบเสมือน พระจันทร์ พระอาทิตย์ ที่ส่องแสงสว่างไปทั่วไม่มีเลือกขอบเขตเป็นต้น เพราะ “เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกฉันใดเมตตาในพระพุทธศาสนาไม่มีขอบเขต แผ่ไปในเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องต่ำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนและประพฤติปฏิบัติเมตตาทางวาจาตลอดพระชนม์ชีพ พระเมตตาทางวาจาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปรากฏอีกมากจนทำให้พุทธบริษัททั้งหลายยกย่องพระองค์ว่าพระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก

พระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้หรือฟังความจากฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกันส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ขึ้นชมยินดีเฟลิดเฟลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน ตรัสแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี พระสมณโคดมทรงละ เว้นขาดจากคำหยาบ คือ ตรัสแต่คำไม่มีโทษเพราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ พระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ ตรัสถูกเวลาตรัสคำจริง ตรัสอิงประโยชน์ ตรัสอิงธรรมตรัสอิงวินัย ตรัสคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา เป็นต้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนให้รู้ว่า การไม่ทำความชั่วทั้งภายนอกและภายใน ภายนอกคือ ไม่ทำร้ายตนเองและผู้อื่นและสัตว์อื่น เป็นต้น ภายใน คือ การไม่คิดร้ายต่อผู้อื่นและสัตว์อื่นเป็นต้น เมื่อคนเราไม่ทำความชั่ว การเบียดเบียนกันก็ไม่เกิดขึ้น เมื่อการเบียดเบียนกันไม่เกิดขึ้นความทุกข์” คือ ความเดือดร้อนทางกาย ทางใจ ก็ไม่เกิดขึ้น เมื่อความทุกข์ไม่เกิดขึ้น “ความสุข” คือ ความสุขกาย สุขใจย่อมเกิดขึ้นกับตนเอง ต่อผู้อื่นและสัตว์อื่น ฉะนั้น การแผ่เมตตาจิตโดยอาการ ๓ อย่าง ก็เพื่อให้เกิดความสงบทางกาย สงบใจ ให้เกิดมีขึ้นกับทุกสรรพสัตว์ในโลกนี้ฉันนั้น จึงควรนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมไทย ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอสภาพความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยในบทต่อไป

บทที่ ๓

ศึกษาสภาพความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

การใช้ความรุนแรงในครอบครัวและสังคมปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวและสังคมการใช้ความรุนแรงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายหลายประการสังคมที่เจริญแล้วทั้งในโลกตะวันตกและตะวันออก มีการศึกษาวิเคราะห์ถึงแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัวอันส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวและสังคม พร้อมเสนอ แนวคิด ทฤษฎี และหลักการต่างๆ เพื่อให้ได้แนวทางประกอบในการดำเนินการจัดการกับความรุนแรงในครอบครัว ในมิติแห่งการป้องกัน แก้ไข และเยียวยา ซึ่งผู้วิจัยจะเน้นเฉพาะสำหรับครอบครัวเชิงเดี่ยว คือครอบครัวที่ประกอบด้วยคู่สมรสหรือสามีภรรยา และพ่อ แม่ ลูกที่อาจมีหรือไม่มีคนในครอบครัวดั้งเดิมของทั้งสองฝ่ายอยู่รอบนอกเท่านั้น ซึ่งครอบครัวเชิงเดี่ยวนี้ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตในสังคมเมืองเพื่อดิ้นรนแก่งแย่งกันให้ได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันให้มากที่สุดในยุคโลกาภิวัตน์แห่งบริโภคนิยมและวัตถุนิยมนี้ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายของความรุนแรงในสังคม

๓.๑.๑ ความหมายของความรุนแรงโดยทั่วไป

พจนานุกรมของทางตะวันตกให้ความหมายคำว่า “รุนแรง” (violence) คล้ายคลึงกับคำว่า “ดุร้าย” (fierce) ที่มีธรรมชาติของความรุนแรง ส่อไปในทางโหดร้าย (cruel)^๑ คือ หมายถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้แรงบังคับทางกายภาพด้วยความจงใจหรือเจตนาให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สิน หรือเกิดการบาดเจ็บ หรือทำให้เสียชีวิต^๒ หรือกล่าวได้ว่าเป็นทารุณกรรม ส่วนความหมายของ “ความรุนแรง” (violence) ที่มีการศึกษาเปรียบเทียบกับ “ความขัดแย้ง” (conflicts) โดย ขจรจิต บุณนาค มีดังนี้^๓

๑. องค์การสหประชาชาติ ความรุนแรง หมายถึง การกระทำใด ๆ ที่เป็นเหตุหรือเป็นสิ่งที่โน้มน้าวให้เกิดความทุกข์ทรมาน

^๑ รัชชชัย ผดุงจิตติ, “มิติทางกฎหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาคความรุนแรงในครอบครัว”, วารสารข่าวกฎหมายใหม่ (Law Digest), ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๙๐ (ธันวาคม ๒๕๕๐): ๓๔-๓๕.

^๒ Heise, Ellsberg and Gottenmoeller, (1999–2000) - Kevin Browne & Martin Herbert, Preventing Family Violence, (England : John Wiley & Sons Ltd., 1997), pp. 1-2.

^๓ พระองค์ภาฯ’ ทรงแนะนำแก้ไขความรุนแรงในครอบครัว”, <<http://www.naewna.com>>, (๔ กรกฎาคม ๒๕๕๑).

๒. องค์การอนามัยโลก (World Health Organization/WHO)^๔ นิยามความรุนแรงว่า หมายถึง การจงใจใช้กำลังหรืออำนาจทางกายเพื่อข่มขู่หรือกระทำต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อกลุ่มบุคคล หรือชุมชน ซึ่งมีผลทำให้เกิดหรือมีแนวโน้มที่จะมีผลให้เกิดการบาดเจ็บ เสียชีวิต หรือเป็นอันตรายต่อจิตใจ หรือเป็นการยับยั้งการเจริญงอกงาม หรือเป็นการกีดกัน ปิดกั้น ทำให้สูญเสียสิทธิบางประการ และขาดการได้รับในสิ่งที่สมควรจะได้รับ

๓. อนุช อภาภิรม ความรุนแรง หมายถึง การใช้กำลังคุกคามหรือทำร้าย เพื่อควบคุมหรือครอบครองบุคคล หรือทรัพย์สิน^๕

๔. ฐาศุภร์ จันประเสริฐ ความรุนแรงหมายถึง การกระทำใด ๆ ที่เป็นการล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น ๆ ทั้งทางร่างกาย วาจา หรือใจ โดยการบังคับขู่เข็ญ ทำร้ายร่างกาย การทุบตี แล้วเป็นผลให้ผู้อื่นเกิดความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ ก่อให้เกิดความเสียหายทางทรัพย์สินทั้งของตนเองและผู้อื่นเห็นได้อย่างชัดเจนว่าความหมายของความรุนแรงในกรอบแนวคิดที่ยกมาข้างต้นนั้น มีองค์ประกอบโดยรวมที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ ความบาดเจ็บ การคุกคาม การครอบครอง และการบังคับขู่เข็ญอันเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่ถูกกระทำรุนแรง ทำให้เกิดความเสียหายทางทรัพย์สิน

๓.๑.๒ ความหมายของความรุนแรงในครอบครัว

จากการค้นคว้าข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับหนทางที่อาจนำไปสู่ความรุนแรงในครอบครัวนั้น ทำให้ผู้วิจัยได้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของความรุนแรงในครอบครัวที่เป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

๑. การละเมิดหรือก้าวล่วงล้ำเขตแห่งสิทธิส่วนตัว หน้าที่และบทบาท ความสงบสันติสุขของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัว^๖

คนในครอบครัวทั้งในสังคมตะวันตกและตะวันออกต่างมีเขตแดนหรือเส้นแบ่งพื้นที่ (boundaries) ที่อยู่อาศัยภายใต้ชายคาเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันทางการสมรสที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือทางการตกลงปลงใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และพร้อมใจกันสร้างสายเลือดร่วมกันคือบุตร ธิดา ทั้งนี้โดยมีความคาดหวังในสันติสุขร่วมกัน เมื่อใดก็ตามที่มีการล่วงละเมิดเขตของกันและกันทางด้านสิทธิในความเป็นส่วนตัว หน้าที่และบทบาท เช่น เขตของคู่สมรส เขตของพ่อแม่หรือเขตของลูก ความรุนแรงไม่ทางกายก็ใจ หรือทั้งทางกายและใจย่อมเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดายตัวอย่างของการล่วงละเมิดเขต ในคู่สมรสก็เช่น การไปมีสัมพันธ์ทางอารมณ์หรือทางกายกับผู้อื่นที่เป็นบุคคลที่สาม ทำให้คู่สมรสเกิดความปวดร้าวและกีดกันทางอารมณ์ซึ่งอาจนำไปสู่ผลเสียทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิตอันมีผลกระทบต่อ การประกอบกิจกรรมหรือหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันหรือในกรณีพ่อแม่ที่

^๔ มุลนิธิเพื่อนหญิง, กระทรวงวัฒนธรรม: *คุมเข้มเนื้อหาละคร และภาพยนตร์*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา, http://www.mcot.net/cfcustom/cache_page/177153.html < [๔ ธ.๕. ๒๕๖๐].

^๕ ฑูรายละเอียดยใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๙/๑๕๒-๑๕๓, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๒-๓, อง.สศตคก. (ไทย) ๒๓/๓๖-๓๗/๕๖-๕๗.

^๖ Admin, “ได้ฟ้าเดียวกัน : ‘สาระชีวิตคู่ เขตในครอบครัว’”, (มจรุส เอื้อนนธัช แปลจาก Boundaries in the Family, ดิค เดอ คอนนิง ที่ปรึกษา New Community Service Centre, พฤษภาคม ๒๕๕๓), <<http://www.thaifamilylink.net/>>, [14 January 2011].

ละเมิดเขตของลูกก็เช่น พ่อหรือแม่ที่คาดหวังว่าลูกของตนจะเป็นเพื่อนสนิทเป็นคู่คิดหรือคู่ขาทางเพศ นั้น กำลังล่วงล้ำเขตของลูกและของบทบาทพ่อแม่ และในขณะเดียวกันก็ทำให้ลูกเกิดความสับสนกับความคาดหวังบทบาทผิด ๆ ลูกกับแม่อาจเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมากจนแทบจะเป็นคน ๆ เดียวกันได้ ในระยะที่ลูกยังเป็นทารกหรืออยู่ในวัยเด็กเล็ก จากนั้นเมื่อลูกเริ่มเติบโตขึ้นเขาจะเริ่มสร้างเขตล้อมสิ่งอื่น ๆ อีกหลายอย่าง เขาจะเรียนรู้ว่าสิ่งใดทำได้และสิ่งใดทำไม่ได้ พ่อแม่ที่ดีจะไม่อนุญาตให้ลูกเข้ามาในห้องนอนของพ่อแม่ในเวลาที่คุณแม่กำลังแสดงความรักลึกซึ้งต่อกัน สมาชิกในครอบครัวต้องเรียนรู้และตกลงกันอย่างสันติในเรื่องเขตแดนของกันและกัน ไม่ล้ำเขตสิทธิของความเป็นส่วนตัวโดยไม่ขออนุญาตจากกันก่อน เช่น พ่อแม่แอบอ่านอีเมล (email) ของลูกโดยอ้างว่าเป็นการสอดส่องความปลอดภัยของลูก ก็จัดว่าเป็นการล้ำเขตสิทธิในความเป็นส่วนตัวของลูก ยิ่งโดยเฉพาะลูกที่กำลังอยู่ในวัยรุ่น ก็จะเกิดปัญหาที่อาจนำไปสู่ความรุนแรงได้ เป็นต้นอย่างไรก็ตาม การรู้จักขอบเขตต่าง ๆ ของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวร่วมกันในครอบครัวหนึ่ง ๆ ในความพอดีพอควร ไม่ตายตัวจนเกินไป ย่อมนำผลดีมาให้ครอบครัวมากกว่าผลเสีย แต่หากการรักษาเขตแดนของแต่ละสมาชิกครอบครัวที่มีมากเกินไปจนความพอดี ปราศจากความยืดหยุ่น ก็อาจนำผลเสียมาสู่ครอบครัวได้เช่นกัน อาจประทุให้เกิดความกดดันร่วมกัน และนำไปสู่ความรุนแรงได้เช่นกัน และทำนองเดียวกันหากแต่ละครอบครัวรักษาเขตแดนเฉพาะครอบครัวตนมากเกินไป แต่ละครอบครัวก็ต้องทนรับมือหรือทนทุกข์กับปัญหาที่อาจอยู่ในระดับแสนสาหัสมากเกินไปแต่เพียงลำพัง นับเป็นความรุนแรงทางจิตใจอย่างหนึ่ง

๒. การใช้อำนาจในทางที่ผิดในครอบครัว^๗

อำนาจในครอบครัวโดยปกตินั้นมีได้หมายถึงอำนาจที่ใช้ความรุนแรงปาเถื่อน แต่เป็นอำนาจที่เกิดจากความยินยอมพร้อมใจด้วยความรักใคร่ผูกพัน หรือความไว้วางใจกันเป็นฐานรองรับ การแต่งงานในบางกรณีอาจมิได้มาจากความรักใคร่ผูกพันใจกันเองของคุณสมรส แต่มาจากความไว้นื้อเชื่อใจในพ่อแม่ที่ทำการเลือกคู่ครองให้ ซึ่งก็มีมากมายที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขความเจริญ ความยินยอมพร้อมใจหมายถึงการที่ภรรยายินยอมให้สามีปฏิบัติหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว และสามีก็ยินยอมให้ภรรยาปฏิบัติตนเป็นแม่บ้าน เป็นผู้อบรมสั่งสอน เลี้ยงดู พุ่มพักบุตร ธิดา ดูแลทรัพย์สินของครอบครัว หรือในบางกรณีภรรยาก็สามารถทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทนสามีก็ได้หากมีความสามารถเหนือกว่าสามี หรือทั้งสองฝ่ายแบ่งเบาภาระหน้าที่กันตามสมควร ซึ่งตามลักษณะแห่งอำนาจในครอบครัวที่เป็นปกติดังกล่าวนี้ อำนาจย่อมตกอยู่กับทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงแม้จะมีได้เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ก็มีอำนาจในการปรึกษาหารือในเรื่องการดำรงชีวิตครอบครัวร่วมกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อใดก็ตามที่มีการใช้อำนาจในครอบครัวไปในทางที่ผิด ไม่ถูกไม่ควรเช่นในหลายกรณีที่สามีกระทำตนเป็นผู้ผูกขาดอำนาจและแสดงอำนาจกับภรรยาและลูก ๆ เกินความเหมาะสมพอดี ไม่ฟังเสียงสมาชิกคนใดในครอบครัว ก็กลายเป็นความรุนแรงในครอบครัวแทนที่ความสงบสุข ซ้ำร้ายในสังคมบางยุค บางสมัยฝ่ายชายมีความเห็นผิด ๆ โดยถือว่าฝ่ายหญิงเป็นสมบัติของตน แต่ตนจะมีภรรยาก็คนก็ได้ หรือมองว่าการมีภรรยาเป็นโอกาสดีในการช่วยกันทำมาค้าขาย หากในหมู่ภรรยาไม่มีปัญหากันก็สามารถอยู่ร่วมชายคาเดียวกันได้ อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องไม่ถนัดนักสำหรับกรณีนี้แต่ละ

^๗ ประมวล รุจนเสรี, การใช้อำนาจ เป็นธรรมชาติของมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โดย สุเมธ รุจนเสรี, ๒๕๔๗), หน้า ๓๐-๓๕.

ฝ่ายจะป้องกันความขัดแย้งอันจะนำสู่ความรุนแรงในครอบครัวได้ บางครอบครัว ฝ่ายหญิงกลับเป็นผู้ประพฤติตนดังผู้มีอิทธิพลเหนือสามีซึ่งเรียกกันว่า ภริยาธิปไตย ถึงขนาดสามีไม่กล้าถกเถียงในเรื่องใด ๆ ทั้งสิ้น ก็จัดเป็นความรุนแรงในทาง

การใช้อำนาจในครอบครัวแบบผิด ๆ เช่นกันการใช้อำนาจของบุคคลในครอบครัวทั้งในทางที่ถูกต้องและในทางที่ผิดนั้น จัดเป็นผลที่มาจากสภาวะจิตใจ ระดับคุณธรรม ศีลธรรมของบุคคลในครอบครัว ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวจึงอยู่ที่การจัดสรรอำนาจในทรัพย์สินและในตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกในครอบครัวอย่างผิดปกติ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว และแม้ตนเองก็ได้ผลในทางลบมากกว่าทางบวกแม้จะได้ชื่อว่าเป็นการปรนเปรออภิเลสในการสนองความยิ่งใหญ่ของตนเองก็ตาม

๓.๑.๓ สภาพปัญหาของความรุนแรงในครอบครัว

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในโลกตะวันตกไม่ใช่เรื่องใหม่^๔ คนส่วนใหญ่จะคิดกันว่าไม่ค่อยปรากฏยกเว้นในครอบครัวที่มีปัญหาเท่านั้น ขณะที่ความก้าวร้าวระหว่างสมาชิกในครอบครัวถูกพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบสมบุรณ์ของชีวิตครอบครัว ดังนั้นความรุนแรงในครอบครัวจึงมิใช่ปัญหาใหม่ ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของตะวันตก ความรุนแรงเป็นวิธีการที่ผู้ใหญ่ยอมรับกันในการพยายามใช้อำนาจควบคุมพฤติกรรมของหมู่ญาติพี่น้อง อีกทั้งผู้พึงพากฎหมายและนโยบายสังคมต่าง ๆ ที่ออกมาไม่มีการประณามพฤติกรรมรุนแรงแต่กลับพยายามแยกแยะความรุนแรงในระดับธรรมดา กับความรุนแรงที่เป็นโทษซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับ สิ่งนี้ทำให้เกิดความพยายามอย่างมากที่สุดในการเผชิญกับปัญหาที่แผ่กระจายออกไป

การแผ่ขยายธรรมชาติแห่งรูปแบบของความก้าวร้าวในครอบครัวที่เกินขอบเขตถูกจำแนกและยอมรับกันในช่วงปี ค.ศ .๑๙๗๐ (พ.ศ .๒๕๑๓) เป็นต้นมา ทำให้เกิดการระแวงระวังเพิ่มขึ้นในสาธารณชน นักคิดตะวันตกมีพัฒนาการของการจำแนกคำ ๓ คำ ที่ถูกใช้มากซึ่งบางครั้งก็ถูกเปลี่ยนไปใช้แทนกันในความสัมพันธ์ของการกระทำต่าง ๆ ของธรรมชาติแห่งความรุนแรง ได้แก่

๑. ความก้าวร้าว (aggression) หมายถึงพฤติกรรมหนึ่งซึ่งมีความตั้งใจที่จะทำร้ายหรือมุ่งประโยชน์จากผู้อื่นโดยไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการจู่โจมทางร่างกาย

๒. ความรุนแรง (violence) หมายถึงพฤติกรรมซึ่งบางครั้งได้รับการกระตุ้นโดยความโกรธหรือเจตนา ความตั้งใจซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้พลังทางกายภาพต่ออีกบุคคลหนึ่ง

๓. ความรุนแรงทางอาชญากรรม (criminal violence) หมายถึงพฤติกรรมที่ทำให้เกิดการบาดเจ็บโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายไฮส์ (Heise), เอลส์เบิร์ก (Ellsberg) และกอตเตนมูเลอร์ (Gottenmoeller) ซึ่งชี้ว่าสถานการณ์ความรุนแรงโดยเฉพาะในชีวิตคู่เป็นเรื่องสากลที่สามารถเกิดขึ้นได้กับผู้หญิงในทุกภูมิภาค ทุกสังคมทั้งตะวันตก ตะวันออก และในสังคมสมัยใหม่หรือสังคมแบบดั้งเดิม^๕

^๔ Kevin Browne & Martin Herbert, **Preventing Family Violence**, (England : John Wiley & Sons Ltd., 1997), p. 1-2.

^๕ อ่างใน กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ ,“ความรุนแรงในชีวิตคู่” , รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และมูลนิธิผู้หญิง , ๒๕๔๖, หน้า ๖.

๓.๑.๔ ประเภทของความรุนแรง

๑. ในมุมมองตะวันตก

ในภาพรวม แนวคิดทางตะวันตก แบ่งประเภทของความรุนแรงในสถานการณ์ทางครอบครัวดังนี้^{๑๐}

๑) ความรุนแรงที่ก่อโดยผู้ใหญ่ มี ๒ ประเภท คือ การกระทำผิดต่อคู่สมรส (domestic violence or partner violence or spouse abuse) และการกระทำผิดต่อเด็ก (child abuse)

๒) ความรุนแรงที่ก่อโดยเด็ก มี ๒ ประเภท คือ การกระทำผิดต่อพ่อแม่หรือผู้ปกครอง (parent abuse) และการกระทำผิดต่อพี่น้องหรือญาติสายเลือดเดียวกัน (sibling abuse)

๓) ความรุนแรงที่ก่อโดยผู้ใหญ่และเด็ก มี ๑ ประเภท คือ การกระทำผิดต่อผู้สูงอายุ (elderly abuse) ความรุนแรงข้างต้นมีการแยกศึกษาวิจัยประเภทต่าง ๆ ของการกระทำผิดอย่างละเอียด และได้สะท้อนให้เห็นความจริงอันเป็นที่ยอมรับกันว่าความรุนแรงในสถานการณ์ทางครอบครัวมีความเกี่ยวข้องกับปัญหาสังคมในเวลาต่าง ๆ กัน และมีวงจรของการพัฒนาความรุนแรงอันแสดงถึงความต่อเนื่องของพฤติกรรมก้าวร้าวจากช่วงอายุคนรุ่นหนึ่งไปสู่ช่วงอายุคนรุ่นถัดไป

๒. ในมุมมองตะวันออก

ความรุนแรงโดยทั่วไปอาจแบ่งได้เป็น ๒ อย่าง คือ

๑) ความรุนแรงที่แฝงเร้นหรือแบบไม่ลงมือ (**Passive Violence**) บุคคลสำคัญที่เป็นผู้เผยแพร่ความไม่รุนแรงที่มีความโดดเด่นที่สุดในศตวรรษที่ ๒๐ คือ มหาตมคานธีซึ่งมีความรุนแรงแบบไม่ลงมือแฝงอยู่ซึ่งนักวิชาการบางคนเรียกว่าเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (**Structural Violence**) คานธีเสนอไว้ว่าความรุนแรงแบบไม่ลงมือที่แฝงเร้นอยู่นั้นมีอยู่ ๗ ประการ คือ

๑. ความมั่งคั่งโดยไม่ทำงาน

๒. ความเพลิดเพลีนโดยขาดสำนึกผิดชอบ

๓. ความรู้ที่ขาดหลักความประพฤติ

๔. การพาณิชย์ที่ขาดหลักศีลธรรม

๕. วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากความเป็นมนุษย์

๖. การสักการะที่ปราศจากการเสียสละ

๗. การเมืองที่ปราศจากหลักการ เช่น การเล่นเกมแห่งอำนาจ การละเลยหลักการปกครองตนเองของประชาชนทั้งนี้ความรุนแรงแบบแฝงเร้นหรือไม่ลงมือนี้จัดเป็นพื้นฐานและสนับสนุนความรุนแรงทางกายภาพหรือแบบลงไม่ลงมืออันเป็นเหตุปัจจัยให้ปัญหาความรุนแรงทางกายภาพแก้ไขได้ยาก

๑) ความรุนแรงทางกายภาพหรือแบบลงมือ (**Active Violence**) นักวิชาการบางคนจัดความรุนแรงทางกายภาพ หรือแบบลงไม่ลงมือไว้เป็น ๖ ประเภท คือ

๑. ความรุนแรงในครอบครัว

๒. ความรุนแรงในชุมชน

๓. ความรุนแรงจากองค์กรอาชญากรรม

^{๑๐} Kevin Browne & Martin Herbert, *Preventing Family Violence*, p. 186.

๔. ความรุนแรงจากองค์กรธุรกิจเอกชน

๕. ความรุนแรงจากรัฐ

๖. ความรุนแรงจากสงครามและอาวุธสงคราม

อย่างไรก็ตามความรุนแรงในครอบครัวจัดเป็นความรุนแรงทางกายภาพหรือแบบลงไม้ลงมือที่แพร่หลายที่สุด

๓. ความรุนแรงในประเภทของความสัมพันธ์ในครอบครัวเชิงเดี่ยว

เมื่อย้อนกลับมามองความรุนแรงที่พบเห็นในครอบครัวเชิงเดี่ยวในสังคมปัจจุบันที่ประกอบไปด้วยชายและหญิงที่ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะสามีภรรยาจนมีบุตรธิดาเป็นสมบัติล้ำค่าร่วมกันนั้น จะเห็นได้ว่ามักจะมีไม่พัวพันความรุนแรงในประเภทต่าง ๆ หลัก ๆ คือเริ่มจากทางใจ ลุกกลามาเป็นทางวาจา และหากไม่ยุติ ก็สามารถบานปลายไปเป็นความรุนแรงทางกาย ประทุษร้ายกัน หรือมีการประชดประชันด้วยการทำร้ายตนเอง ปลิดชีวิตตนเอง หรือทั้งปลิดชีวิตคนในครอบครัวแบบที่เรียกว่า “ยกครัว” แล้วหนีหรือฆ่าตัวตายตาม เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไปความรุนแรงในสังคมครอบครัวโลกปัจจุบันมักหนีไม่พ้นความรุนแรงในประเภทของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) ความรุนแรงระหว่างสามีและภรรยา

โดยทั่วไปมักเริ่มจากความอึดอัดขัดใจของสามี โดยไม่ชอบใจภรรยา เห็นว่าภรรยาไม่เป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ชอบใช้วาจาจาบเพียรอาไปในทางเหน็บแนม ประชดประชัน จู้จู้ขี้บ่น ใช้เวลาไปในเรื่องไร้สาระ เช่นสมาคมกับเพื่อนฝูง เล่นการพนัน แต่งกายด้วยรสนิยมฟุ้งเฟ้อไปตามยุคสมัย ไม่มีเวลาจัดบ้านช่องให้น่าอยู่น่าอาศัย ไม่เป็นแม่ที่ดีของลูก หรือเริ่มจากความอึดอัดใจของภรรยาที่เห็นว่าสามีไม่เป็นสามีที่ดี ชอบหาความสุขนอกบ้าน ชอบทำตัวเจ้าชู้แอบมีภรณยาน้อย ภรรยาเก็บ ใช้จ่ายเงินเปลือง ดื่มน้ำเมาทำให้บกพร่องในการประกอบหน้าที่การงาน ไม่เป็นพ่อที่ดีของลูก เป็นต้น^{๑๑} นำสู่การทะเลาะวิวาทกันทางวาจาก่อน แล้วจึงประทุไปเป็นการประทุษร้ายร่างกายกัน จากสถานเบาเพียงการตบตี หรือผลักกัน ไปสู่ขั้นที่รุนแรงขึ้น โดยการเตะต่อย จนถึงแรงที่สุดโดยมีการใช้วัตถุหรืออาวุธต่าง ๆ ร่วมด้วย เช่น จานชาม ช้อน ส้อม ท่อนไม้ มีด หรือ ปืน เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้วฝ่ายชายที่เป็นสามี หรือพ่อของลูกจะเป็นฝ่ายใช้กำลังมากกว่าฝ่ายหญิงที่เป็นภรรยา หรือแม่ของลูก แต่เป็นไปได้ที่ฝ่ายชายเริ่มรุนแรงภายหลังจากที่ฝ่ายหญิงใช้วาจาไม่ดีที่เจือด้วยอารมณ์โกรธก่อน เช่น เกิดความหึงหวงที่จับได้ว่าสามีไปมีผู้หญิงอื่น หรือ โมโหเพราะฝ่ายชายไม่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว เช่น ใช้เงินเก่งไปในทางเที่ยว กิน ดื่มสุรา หรือเล่นพนันบอลล์ เป็นต้น เมื่อฝ่ายหญิงใช้อารมณ์ ฝ่ายชายก็ใช้กำลังตอบกลับ เข้าทำนองชิงก็ราฆ่าก็แรงเมื่อต่างฝ่ายต่างไม่รู้จักควบคุมอารมณ์

๒) ความรุนแรงระหว่างพ่อแม่ และลูก

กรณีปัญหาระหว่างพ่อแม่ และลูก ความรุนแรงอาจเกิดได้ หากพ่อแม่ไม่มีวิธีสื่อสารและปฏิบัติต่อลูกอย่างเข้าใจ ลูกก็อาจเครียด และทำสิ่งที่ไม่ดีมีใครคาดคิดได้ เช่น ทำร้ายพ่อแม่ หรือประท้วงโดยการฆ่าตัวตาย หรือหนีออกจากบ้านไปมั่วสุมอบายมุข เป็นต้น

๓) ความรุนแรงระหว่างพี่น้อง

^{๑๑} วศิณ อินทสระ, คติชีวิต, (กาญจนบุรี: สหทัยพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

พี่น้องที่ไม่รักใคร่กลมเกลียวสามัคคีกัน มักทะเลาะวิวาทกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเสมอ หากถึงขั้นรุนแรงก็อาจทำร้ายกันถึงขั้นบาดเจ็บได้ ความรุนแรงในประเภทของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นเรื่องที่พบเห็นกันจนชินหูชินตาซึ่งมักมีที่มาจากเรื่องสำคัญหลัก ๆ คือการขาดความสามัคคีปรองดองกัน การขาดความรับผิดชอบในบทบาทและหน้าที่ต่อครอบครัวของสามีหรือภรรยาหรือทั้งสองฝ่าย ลูก ๆ ไม่อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ รวมไปถึงเศรษฐกิจในครอบครัวไม่ดีอันมีเหตุปัจจัยมาจากภาวะเศรษฐกิจ

โดยรวมที่เปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ ในสังคม อาจทำให้เกิดภาวะการদ্ตงงาน หรือภาวะการদ্ตงงานเล็กจ้งงาน ซึ่งมีผลกระทบต่อกรดำเนินชีวิตของครอบครัวโดยตรง การขาดรายได้หรือการลดรายได้ของครอบครัวย้อมทำให้หัวหน้าครอบครัวไม่สามารถแสดงบทบาทของตนในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกครอบครัวได้ อาจเกิดความรู้สึกไร้คุณค่า ขาดความมั่นใจในตนเอง เด็กหรือผู้เยาว์ในครอบครัวก็ได้รับผลกระทบตามไปด้วย กลายเป็นปัญหาครอบครัวเกิดความไม่มั่นคง ครอบครัวหย่าร้าง และเกิดปัญหาอาชญากรรมได้ในครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ เป็นต้น

๓.๒ ความรุนแรงในครอบครัวที่มีอยู่ในสังคมไทย

ความรุนแรงในครอบครัวที่เป็นอยู่ในสังคมโลกสากล ตามสถิติจากคนอื่น ๆ ทำให้เราทราบว่า ยังคงมีความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดจากการใช้อำนาจข่มขู่ ข่มขืนอยู่ในหลายประเทศ นับเป็นบาดแผลทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์อย่างไม่หยุดหย่อน แม้ประเทศต่าง ๆ ในโลกสากลจะมีการพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจมาจนถึงยุคที่ทันสมัยที่สุดก็ตาม แต่มนุษย์ก็ยังคงมีความ ป่าเถื่อนซ่อนอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างการทำร้ายผู้หญิงในบางประเทศ เช่น ประเทศอินเดียซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาฮินดู มีผลการศึกษาที่อำเภอ จุลลันเดอร์ รัฐ ปัญจาบ (Jullunder in the State of Panjab) พบว่าผู้ชาย ร้อยละ ๗๕ ที่เกิดในวาระดต่ำทุบตีภรรยามากกว่าผู้ชายที่เกิดในวาระดสูงซึ่งมีจำนวนร้อยละ ๒๒ และผู้หญิงร้อยละ ๗๕ ถูกทุบตีอย่างสม่ำเสมอ วจวิจัยอีกงานหนึ่งเป็นการศึกษาที่สุ่มจากการสำรวจทั้งประเทศ พบว่าผู้หญิงถูกสามีทำร้ายร่างกาย ร้อยละ ๒๒ และมีถึงร้อยละ ๑๒ ที่ถูกทำร้ายครั้งสุดท้ายเมื่อก่อนสำรวจ ๑ เดือน และเฉลี่ยเป็น ๒.๖ ครั้งต่อเดือน ที่ประเทศมาเลเซีย จากการสำรวจทั่วประเทศ (National Random Sample of Peninsular Malaysia) ด้วยประชากรตัวอย่างที่เป็นผู้หญิง ๗๑๓ คน และผู้ชาย ๕๐๘ คน ที่มีอายุเกิน ๑๕ ปีขึ้นไป พบว่าหญิงร้อยละ ๑๕ ถูกสามีทุบตี และร้อยละ ๓๙ ถูกทำร้ายร่างกายโดยเพื่อนชาย ประเทศโคลัมเบีย จากการสำรวจทั่วประเทศเช่นกัน มีกลุ่มตัวอย่างเขตเมือง ๓,๒๗๒ รายและชนบท ๒,๑๑๘ ราย พบว่าผู้หญิงถูกทำร้ายร่างกายร้อยละ ๒๒ ถูกทำร้ายทางจิตใจร้อยละ ๓๓ และมีผู้หญิงที่ถูกสามีข่มขืนร้อยละ ๑๐ ประเทศเกาหลี มีการสำรวจจากแบบสอบถามในเมืองซูวอน (Suwon) และเมืองโซล (Seoul) พบว่าผู้หญิงร้อยละ ๔๒ ถูกสามีทุบตีภายหลังการแต่งงาน และมีผู้หญิงร้อยละ ๑๔ ที่รายงานว่าการทำร้ายในรอบปีก่อนการสำรวจ ประเทศศรีลังกา(1990) ผู้หญิงกว่าร้อยละ ๖๐ ถูกทำร้ายร่างกาย ในจำนวนนี้มีร้อยละ ๕๑ ที่สามีใช้สิ่งของเป็นอาวุธ(weapons) และประเทศจีน ผู้หญิงถูกทำร้ายมากเช่นกัน โดยมีร้อยละ ๖ ที่เสียชีวิตเนื่องมาจากน้ำมือของสามี สำหรับในประเทศไทยที่พัฒนาแล้วก็ไม่ต่างไปจากประเทศที่กำลังพัฒนาเท่าไรนัก เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาแต่ละปีจะมี

ผู้หญิงอย่างน้อยกว่า ๒ ล้านคนที่ถูกสามีทำร้ายและทุบตี และได้มีการสำรวจความรุนแรงในครอบครัว จากจำนวนตัวอย่าง ๒,๐๐๐ ราย พบว่ามีการทำร้ายร่างกายร้อยละ ๒๘ และหนึ่งในสามเป็นการทำร้ายด้วยความรุนแรง นอกเหนือจากการสำรวจในรูปแบบต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีผู้หญิงอีกเป็นจำนวนมากที่ปกปิด ไม่เปิดเผยข้อมูล ซึ่งอาจมีผู้หญิงที่ถูกทำร้ายด้วยความรุนแรงในครอบครัว มากกว่าข้อมูลที่ปรากฏอยู่^{๑๒}

จากสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวในโลกสากลข้างต้น จึงมีคำถามที่ต้องการคำตอบมากที่สุดคือ ถึงเวลาแล้วหรือยังที่คนในสถาบันครอบครัวอันเป็นพื้นฐานหลักของสังคมโดยรวม จะต้องหันมาร่วมมือกันปรับเปลี่ยนท่าทีแห่งความหลงอำนาจ การยกตนข่มท่าน การทำตนเหนือกว่าผู้อื่น ให้เป็นความอ่อนน้อมถ่อมตน ถ้อยทีถ้อยอาศัย เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน รักและเมตตากรุณา สงสารโดยเฉพาะคนในครอบครัวเดียวกันเสมือนเช่นที่แต่ละบุคคลมีความรู้สึกในอารมณ์เหล่านี้ต่อตนเอง โดยเฉพาะบุรุษเพศในฐานะหัวหน้าครอบครัวควรเริ่มจากตนเองก่อน และช่วยกันขัดเกลาอุปนิสัยของคนในครอบครัว จากหนึ่งครอบครัว รวมกันเป็นทั้งสถาบันครอบครัวแผ่ขยายออกสู่สังคมโดยรวม เมื่อนั้นความรุนแรงก็จะทุเลาเบาบางลง กระทบหมดไปได้

สำหรับประเทศไทยในอดีต คนในสังคมถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่พ่อแม่จะใช้วิธีอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีด้วยวิธีการดุด่าเขี่ยนตีบ้าง แต่ในสังคมตะวันตกถือว่าการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากกว่าสิทธิในการอบรมสั่งสอนลูก ปัจจุบันเมื่อโลกพัฒนากลายเป็นหมู่บ้านเดียวกัน (global village) คนในสังคมทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยซึ่งต่างเคยมีทัศนคติว่าครอบครัวเป็นสถาบันที่ปลอดภัย สงบสุขที่สุด กลับพบและตระหนักกันว่าขณะนี้แนวโน้มของความรุนแรงจากการบาดเจ็บ การพิการ และการเสียชีวิตจากการทำร้ายกันเองของคนในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ต่างเห็นพ้องกันว่าขณะนี้สถาบันครอบครัวอาจเป็นสถาบันที่อันตรายมากที่สุดที่ความรุนแรงอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ถูกกระทำโดยตรง ทั้งการบาดเจ็บทางร่างกายและจิตใจ จนบางรายอาจถึงขั้นเสียชีวิต ทั้งอาจส่งผลกระทบยาวต่อสุขภาพกายและจิต พัฒนาการและการปรับตัว รวมทั้งค่าใช้จ่ายด้านการรักษาในอนาคต^{๑๓} ความรุนแรงในครอบครัวนั้นไม่ได้หมายความว่าเราเห็นเป็นข่าวและได้อ่านในหน้าหนังสือพิมพ์ ที่ได้พบและได้ยินมาตลอดในเรื่องของพ่อแม่ที่ใช้วิธีทุบตี คุมขังลูก เอาบุตรจี้ หรือใช้ความรุนแรงโดยวิธีอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงกระบวนการที่พ่อแม่เลี้ยงดูเด็กโดยไม่เข้าใจจิตวิทยาเด็กด้วย อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเน้นเฉพาะความรุนแรงที่เกิดจากการกระทำของบุคคลในครอบครัวเชิงเดียว คือครอบครัวที่ประกอบไปคู่สมรสหรือสามีภรรยาและลูกเท่านั้น ปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัวในสังคมไทยปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงภูมิทัศน์ที่อ่อนแอของครอบครัว

^{๑๒} ปรีชา อุปโยคิน, “แนวทวิเคราะห์ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว”, วารสารสุขุทัยธรรมมาธิราช, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘): ๑๐๐-๑๐๑.

^{๑๓} หนังสือพิมพ์ข่าวสด, “วอนสังคมใส่ใจเรื่องผัวๆ เมียๆ”, <<http://www.icamtalk.com>>, [๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐].

ไทยอย่างน่าวิตก ดังมีดัชนีชี้วัดความรุนแรงตามประเภท และลักษณะต่าง ๆ ของความรุนแรงในครอบครัว ดังต่อไปนี้^{๑๔}

๓.๒.๑ ความรุนแรงในสตรีและเด็ก

สถิติความรุนแรงในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ จากโรงพยาบาล ๗๐ แห่งของสาธารณสุขสูงชันจนน่าตกใจ มีสตรีและเด็กที่ถูกทำร้ายโดยเฉลี่ยทุก ๒ ชั่วโมงจะถูกทำร้าย ๑ คน ส่วนใหญ่เป็นฝีมือของคนใกล้ชิดและคนในครอบครัว การกระทำรุนแรงต่อสตรีและเด็กในครอบครัว มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นสาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากความไม่รับผิดชอบต่อครอบครัวของฝ่ายชาย^{๑๕} หรือแม้แต่ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงของเด็ก การใช้อำนาจหรืออารมณ์ในการตัดสินปัญหาและมีพฤติกรรมก้าวร้าวในสิ่งเสียดัด ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาท และทำร้ายกันทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ดังมีข่าวปรากฏทางสื่อสาธารณสุขแทบจะทุกวัน ดังขณะที่ผู้วิจัยกำลังดำเนินการวิจัยอยู่นี้ ก็มีข่าวความรุนแรงในเด็กหญิงที่น่าสลดใจถึง ๒ ข่าวทางสถานีโทรทัศน์ ข่าวแรก คือ ยายของหลานสาวสองคนที่มีอายุเพียง ๑๐ ปีเศษ บังคับให้ทั้งคู่ขายบริการทางเพศกับวัยรุ่นชายครั้งละ ๑๐๐ บาท เพื่อนำเงินจากการขายบริการนั้นมาซื้อสุราปรนเปรอตนเอง ส่วนอีกข่าวหนึ่งเกิดที่จังหวัดตรัง คือ พ่อข่มขืนกระทำชำเราลูกสาวจนตั้งครรภ์มูลนิธิปริวิตกฯ ต้องเข้ามาดูแลปกป้องเด็ก^{๑๖} เป็นต้น

๓.๒.๒ ความรุนแรงในผู้สูงอายุ

ประเทศไทยเข้าสู่ช่วงเวลาของการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของผู้สูงอายุ เพราะประชาชนมีอายุที่ยืนยาวขึ้น จากข้อมูลล่าสุดปี พ.ศ. ๒๕๕๒ มีจำนวนประชากรสูงอายุไทยอยู่ที่ ๗.๕ ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ ๑๒ ของประชากรไทยที่ปัจจุบันมีประชากรจำนวน ๖๓.๔ ล้านคนซึ่งแม้จะเป็นเรื่องที่น่ายินดีว่าประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้า ทำให้มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ แต่ปัญหาหนึ่งที่ตามมา คือ มีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่เสี่ยงต่อการถูกระทำรุนแรง ทั้งจากบุคคลใกล้ชิดและจากสังคม ดังมีงานวิจัยความรุนแรงต่อผู้สูงอายุไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นต้นมาพบว่าผู้สูงอายุไทยจำนวนมากให้ข้อมูลว่าเคยถูกระทำรุนแรงทางจิตใจจากลูกด้วยคำพูดและพฤติกรรมที่ไม่ให้เกียรติ ทำให้ผู้สูงอายุเสียใจ และหมดกำลังใจ ปัญหารองลงมา คือการถูกละเลยทอดทิ้ง โดยมีข้อมูลจากผู้ปฏิบัติงานรับผิดชอบเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้สูงอายุพบว่าผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้ง ส่วนใหญ่เป็นกรณีที่ได้รับแจ้งจากเพื่อนบ้าน หรือผู้พบเห็น หรือจากตำรวจ หรือผู้สูงอายุมาขอความช่วยเหลือเอง หรือเป็นผู้สูงอายุที่ยากไร้ปลูกฝังพักอยู่ตามใต้ต้นไม้และเก็บของเก่าขายมีสถานภาพลำบากยากจน ซึ่งมีสาเหตุส่วนใหญ่ คือ ครอบครัวยากจน ลูกไม่สามารถดูแลได้ ปัญหาความรุนแรงที่ตามมา ได้แก่ การเอาเปรียบทรัพย์สินจากการที่พ่อแม่ผู้สูงอายุได้แบ่งมอบทรัพย์สินแก่ลูกหมดเรียบร้อยแล้ว และลูกไม่ประสงค์ให้อยู่ในบ้าน ผู้สูงอายุจึงต้องมาอยู่สถานสงเคราะห์คนชราผู้สูงอายุบางรายถูกลูก ๆ บังคับให้ไปขอทานมาเลี้ยงลูกหลาน ส่วนผู้สูงอายุที่ถูกกระทำรุนแรง

^{๑๔} “เส้นทางครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์”, <<http://www.love4home.com/index.php?>>, (๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๓) , “ความรุนแรงในครอบครัวไทย”, <http://www.msociety.go.th/document/edoc/edoc_470.doc>, [๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๓].

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๖} สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๗, ข่าวภาคเย็น (พุธ ๑๖ มิ.ย. ๒๕๕๓ : ๑๗.๓๐ น.).

ทางด้านร่างกาย ได้แก่ การทุบตี ชกต่อย ส่วนใหญ่เกิดจากลูกเมาสุรา ติดสารเสพติด และผู้สูงอายุ บางรายที่ถูกกระทำรุนแรงทางเพศ เกิดจากการที่ลูกป่วยเป็นโรคจิตผู้สูงอายุไทยที่ถูกกระทำรุนแรง ส่วนใหญ่จะไม่เปิดเผยข้อมูลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในระยะแรก ๆ เพราะรู้สึกละอายว่าตนถูกกระทำจากลูก ของตนเอง อาการระยะแรก ๆ ที่พบเห็น คือ ผู้สูงอายุมีอาการซึมเศร้า หรือมีร่องรอยแผลฟกช้ำ อย่างไม่รู้ก็ตาม กรณีที่ผู้สูงอายุถูกทำร้ายร่างกาย หรือล่วงละเมิดทางเพศยังปรากฏให้เห็นจำนวนมาก เมื่อเทียบกับความรุนแรงในกลุ่มอื่น ลักษณะของปัญหาความรุนแรงในผู้สูงอายุนี้ เป็นการลบ ภาพสังคมไทยแต่เดิมที่เป็นสังคมแห่งการเอื้ออาทร เห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือพึ่งพากัน ปัญหาความ รุนแรงต่อผู้สูงอายุจัดเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อน และส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุเป็น อย่างยิ่ง สังคมไทยในอนาคตจะเป็นสังคมผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น จึงมีความจำเป็นที่สังคมโดยเฉพาะ สถาบันสังคมควรมีความตระหนักให้มาก และร่วมกันเตรียมความพร้อมในการเผชิญกับปัญหาความ รุนแรงต่อผู้สูงอายุอย่างจริงจัง

๓.๒.๓ ความรุนแรงในสัมพันธภาพของสามี ภรรยา และสถานภาพสมรส

สังคมไทยมีการหย่าร้างมากขึ้น เพราะความไม่ลงรอยกันของสามี ภรรยา โดยมีภาพ การใช้อารมณ์ต่อกันในครอบครัวให้เห็นมากในสังคมไทยปัจจุบัน ด้วยปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเสรีภาพ ทางความคิดและความเสมอภาคทางเพศที่ขาดปัญญา และค่านิยมในการมีเพื่อนคู่ใจอื่นที่มีใจคู่สมรส ตามคัมภีร์สมัยใหม่ที่เรียกกันว่า “กิ๊ก” บางกรณีมีความหึงหวงรุนแรงถึงขนาดประทุษร้ายร่างกายกัน จนบาดเจ็บสาหัส หรือก่อคดีฆาตกรรม ส่วนใหญ่เป็นการกระทำของสามีหรืออดีตสามี โดยภาพรวม ในรอบ ๑๐-๑๕ ปี ที่ผ่านมาพบว่ามีภรรยาสมรสน้อยลงและหย่าร้างมากขึ้นภาคกลางมีอัตราการหย่าร้าง สูงสุด และภาคอีสานมีคนแต่งงานน้อยสุดเพราะมีค่านิยมไปในทางวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเป็นใหญ่ เด็กหญิงชาวอีสานมองว่าชายไทยไม่น่าแต่งงานด้วยเพราะยากจน และคาดหวังที่จะมีสามีเป็น ชาวต่างชาติเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ให้มีหน้ามีตา ส่วนใหญ่ถูกใช้เป็นเครื่องมือทำเงินและสร้างความ มีหน้ามีตาให้พ่อแม่

การแพร่ระบาดของยาเสพติดพบมากในกลุ่มวัยรุ่นและหนุ่มสาวอายุ ๑๕-๒๔ ปี สาเหตุ ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างกัน ลูกขาดความอบอุ่น ได้รับการเลี้ยงดูแบบอิสระปล่อย ตามสบาย ทำให้ขาดที่พึ่งหรือการชี้แนะให้คำปรึกษา จึงขาดการควบคุมตนเอง พักอาศัยอยู่ในบริเวณ ที่ซื้อขายยาเสพติด และเพื่อนมีส่วนสำคัญที่ชักจูงให้เริ่มเสพยาเสพติด เกิดเป็นปัญหาเยาวชนขึ้น เป็นต้น

๓.๒.๔ ความรุนแรงในสัมพันธภาพของพ่อแม่ และลูก

มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวร่วมกับศูนย์ประชาบดีสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ทำการมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวร่วมกับศูนย์ประชาบดีสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ทำการพ่อแม่ร้อยละ ๔๓ รู้สึกห่างเหินลูก เพราะมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกับลูก วันละไม่เกิน ๑-๓ ชั่วโมงชั่วโมงลูกก็รู้สึกห่างเหินกับพ่อแม่ ทำให้เกิดปัญหาสัมพันธภาพในครอบครัวไม่ อบอุ่น ขาดการใช้เวลาแก่กันอย่างมีคุณภาพ ทำให้เป็นชนวนแห่งความขัดแย้งที่อาจนำ สู่ความรุนแรงได้

๓.๒.๕ ความรุนแรงจากสื่อ

ความไม่เท่ากันสื่อทำให้เกิดค่านิยมติดเซ็กซ์ (sex) ชายเซ็กซ์ สื่อทางอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือ ทำให้เยาวชน ลูก หลานในครอบครัวไทยมีความโน้มเอียงในการขายบริการทางเพศ เพื่อหาเงินเป็นค่าใช้จ่ายในสิ่งฟุ่มเฟือย และเพื่อความสนุกทางเพศมากขึ้น โดยมีผลสำรวจในปี ๒๕๔๖ จาก ๓๘๖,๕๕๕ คน เพิ่มเป็น ๔๗๒,๕๗๕ คน เนื่องจากการใช้สื่อด้านนี้มีทางเลือกให้ไม่จำเป็นต้องเห็นหน้ากัน หรือบางรายมีการนัดแนะพบกันตามแหล่งบันเทิง ใช้วิธีตีมสุราและเสพยาเพื่อให้เกิดความกล้า และจบลงที่การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ประกอบกับการไม่รู้จักป้องกันความเสี่ยงในโรคร้ายทางเพศสัมพันธ์โดยเฉพาะโรคเอดส์ ทั้งยังมีการเปลี่ยนคู่นอนทำสถิติแข่งขันอวดเพื่อนฝูง ความไม่เท่ากันสื่อทันสมัย คือใช้สื่ออย่างขาดปัญญา ทำให้เยาวชนมีพฤติกรรมชอบดูภาพและวีซีดีโป๊ ใช้สื่อทันสมัยเป็นห้องบริการค้าทางเพศ แทนที่จะใช้ไปในทางสร้างสรรค์ ในรายที่โชคร้ายก็อาจเกิดการถูกล่อลวง ทำให้เกิดอาชญากรรมทางเพศตามมา เป็นต้น นอกจากนั้นสื่อหนังสือ สถานีวิทยุ โทรทัศน์ และการสื่อสารผ่าน เฟสบุ๊ก (face book) ทางอินเทอร์เน็ตมีการเสนอข้อมูล และภาพแห่งความรุนแรงขัดแย้งมากมายทางสังคมจนกลายเป็นสังคมแห่งความขัดแย้ง เกิดความรุนแรงทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม จนถึงระดับชาติ ภาพข่าวที่ปรากฏตามสื่อเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ความเจริญของสื่อได้กลายเป็นดาบสองคมที่ต้องใช้ปัญญาในการรู้เท่าทันโทษมหันต์ และคุณอนันต์

นอกจากนี้การนำเสนอความบันเทิงผ่านเครื่องรับโทรทัศน์ประจำวันโดยเฉพาะละครหลังข่าวภาคค่ำของสถานีบางช่อง ได้กลายมาเป็นเรื่องก่อเกิดความเห็นขัดแย้ง (controversial issue) ระหว่างกลุ่มผู้นุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไทยอันดีงาม กับกลุ่มผู้มีความคิดเห็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่เห็นเป็นเรื่องปกติในการไขว่คว้าโอกาสในชีวิต เช่น ละครเรื่อง “ดอกส้มสีทอง” ที่ตัวเอกฝ่ายหญิงชื่อ “เรยา” หรือ “ฟ้า” หน้าตาสวยงามน่ารัก น่ามอง แต่มีนิสัยฝักใฝ่ในการแย่งชิงสามีของสตรีอื่นมาครอบครองอยู่ตลอดเวลา แอบแฝงด้วยมิชฉาติฐิ์โดยการใช้เล่ห์เหลี่ยมทุกวิถีทางในการตัดดวงเวลา ความรัก และทรัพย์สินสมบัติจากฝ่ายชายมาครอบครองให้มากที่สุด เช่น ใช้ความพยายามเจตนาตั้งครมภ์กับฝ่ายชายบางราย เพื่อใช้เป็นเครื่องต่อรองในการเรียกร้องความสัมพันธ์ถาวร โดยมิได้มีความรักทะนุถนอมในเด็กที่ตนเป็นผู้ให้กำเนิดแต่อย่างใด อีกทั้งยังแสดงความไม่เคารพบนอบมารดาผู้ให้กำเนิด กระทำตนเป็นผู้เรียกร้องการปรนนิบัติดูแลจากมารดา แทนที่จะเป็นไปในทางกลับกันอันเป็นการแสดงความกตัญญูทเวทิต่อผู้ให้กำเนิด และในภาพรวม มีการปะทะคารมใช้คำพูดที่รุนแรงต่อล้อต่อเถียงกันมากระหว่างตัวละครนี้และภรรยาหลวงของชายที่เธอแย่งมา เป็นต้นโดยแม้ผู้จัดละครเรื่องนี้จะถือว่าเป็นการนำเรื่องราวเช่นนี้ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตของผู้หญิงหลายรายในสังคมไทยมาตีแผ่ให้เห็น และสะท้อนให้เห็นความล้มเหลวในการใช้ชีวิตภรรยาบ่อยเช่นตัวละครนี้ก็ตาม กลุ่มผู้นุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีไทยอันดีงามมีความเห็นว่าเป็นเรื่องการปลุกฝังค่านิยมผิด ๆ ให้เด็กสาว ๆ ที่ดูละครเรื่องนี้คิดเลียนแบบความคิดที่นำไปสู่พฤติกรรมผิด ๆ ไม่เห็นคุณค่าของการรักษาศีลข้อที่ ๓ คือการล่วงละเมิดคู่ครองของผู้อื่นซึ่งอาจโยงไปถึงการละเมิดศีลข้อที่ ๑ ทำให้เกิดการประหัตประหารชีวิตกันเพราะความหึงหวง เป็นต้น อย่างไรก็ตามในตอนจบของละครเรื่องนี้มีการให้ข้อคิดในทางสร้างสรรค์ปิดท้ายละครโดยพระนักพูดและนักเขียนผู้เป็นที่รู้จักกันดีในสังคมคือ

ท่าน ว. วัชรเมธี ว่า การดูหนังดูละครที่ถูกก็คือให้ย้อนดูตัวเอง การที่ตัวละครดังกล่าวประพฤติตนไปในทางที่ผิด ๆ ก็เพราะแม่ของเธอตามใจจนเสียคน หากผู้ดูละครดูให้ดีก็จะได้แง่มุมให้คิดในเรื่องของการเปรียบเทียบความสุขในทางวัตถุ กับความสุขทางใจ อย่างแรกอาจใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต และอย่างหลังควรใช้เป็นเป้าหมายของชีวิต เป็นต้น ต้องรู้จักวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตที่ถูกทำนองคลองธรรมมากที่สุด

๓.๓ ผลกระทบจากความรุนแรงในครอบครัว

ปัจจุบันประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาอาชญากรรมประเภทหนึ่งซึ่งได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น อันเป็นดัชนีที่บ่งบอกถึงความเสื่อมโทรมของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี คือ ปัญหาการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนที่มีอายุระหว่าง ๗ - ๑๘ ปี ที่มีพฤติกรรมการใช้ความรุนแรงในการกระทำผิดซึ่งไม่ต่างจากพฤติกรรมผู้ใหญ่ ประเด็นที่น่าสนใจจึงอยู่ที่ว่า ความรุนแรงในครอบครัวมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนหรือไม่ อย่างไร เป็นเรื่องที่ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้ ในด้านต่าง ๆ ดังนี้^{๑๗}

๑. ปัญหาทางด้านอารมณ์ เด็กและเยาวชนที่มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัวเพราะมีปัญหาทางด้านอารมณ์ โดยเฉพาะการเก็บกด มีการรับสภาพความรุนแรงเข้าไปในจิตใจ เกิดความสับสนทางด้านอารมณ์ ไม่เห็นคุณค่าในตนเอง ขาดความมั่นใจ หดหู่ ซึมเศร้า และมีแนวโน้มฆ่าตัวตายได้ง่าย

๒. ปัญหาการปรับตัวเข้ากับสังคม เด็กและเยาวชนที่มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัวจะมีปัญหาด้านการปรับตัวเข้ากับสังคมได้ยาก จะชอบเก็บตัวเงียบคนเดียวเพราะหวาดกลัวความรุนแรงที่เคยประสบจากครอบครัว ทำให้ไม่ไว้วางใจคนในสังคม

๓. ทักษะคติเกี่ยวกับการใช้ความรุนแรง เด็กและเยาวชนที่ครอบครัวมีการใช้ความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลต่อการรับรู้และทัศนคติต่อการใช้ความรุนแรงว่าเป็นพฤติกรรมปกติธรรมดาในสังคม และบางครั้งยังเห็นว่าการใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือที่ดีในการแก้ปัญหา ในบางสถานการณ์ก็เห็นว่าการใช้ความรุนแรงแสดงถึงความเข้มแข็ง และเป็นที่ยอมรับ

๔. พฤติกรรมการแสดงออกภายนอก พฤติกรรมการแสดงออกภายนอกของเด็กและเยาวชนที่ครอบครัวมีการใช้ความรุนแรง อาจจำแนกเป็น ๓ ระยะ คือ

ก) เด็กในวัยก่อนเข้าเรียนจะมีความสับสนและไม่เข้าใจในพฤติกรรมของการใช้ความรุนแรงในครอบครัว โดยเฉพาะต่อเด็กเด็กมีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าการใช้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นเกิดจากความผิดของตนเองอันนำไปสู่พฤติกรรมในการแสดงออกที่มีปัญหา

ข) เด็กที่เริ่มเข้าสู่วัยรุ่น จะมีพฤติกรรมการแสดงออกที่มีความรุนแรงทางด้านอารมณ์มากขึ้น เช่น ก้าวร้าว กังวล มีการแสดงออกที่มีปัญหา ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เด็กชายจะเริ่มมีพฤติกรรมก้าวร้าวและใช้ความรุนแรงชัดเจนขึ้นมากกว่าเด็กหญิง

^{๑๗} วันชัย วัฒนศัพท์. ในความขัดแย้ง หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๘.

ค) เด็กวัยรุ่น จะมีปัญหาด้านการเรียน มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน ชอบใช้ความรุนแรง แก้ปัญหา

๕. ทักษะคิดต่อการใช้ชีวิตครอบครัวในอนาคต

เด็กและเยาวชนที่มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว มีโอกาสสูงที่จะใช้ความรุนแรงในครอบครัวของตนเองในอนาคต

๖. ปัญหาซ่อนเร้นในระยะยาว

เด็กและเยาวชนที่มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัวจะมีความหดหู่ เศร้าหมอง ซึ่งอาจนำไปสู่โรคซึมเศร้า อันเป็นพฤติกรรมซ่อนเร้นที่อาจนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ เช่น โรคจิต ประสาท และการฆ่าตัวตาย เป็นต้น

๓.๔ สาเหตุแห่งความรุนแรงในครอบครัว

ความรุนแรงเกิดจากความก้าวร้าวอันเป็นความตั้งใจทำร้ายผู้อื่นที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรง ทั้งก้าวร้าวต่อตนเอง ต่อผู้อื่นแบบตัวต่อตัว และแบบกลุ่มหนึ่งต่ออีกกลุ่มหนึ่ง ความก้าวร้าวระดับปกติเป็นเรื่องธรรมดาที่อาจเกิดขึ้นกับใครก็ได้แต่ในงานวิจัยนี้หมายถึงระดับที่เป็นโทษเป็นภัยแก่ตัวผู้ก้าวร้าวเองและคนในครอบครัวเชิงเดี่ยว แม้ว่าวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้เราทราบเป็นการเพิ่มเติมว่านอกจากสภาพแวดล้อมที่ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมแตกต่างกันแล้ว ยังมีส่วนที่ควบคุมจากภายในร่วมด้วยคือ ยีน (gene) โดยยีนอาจจะเป็นตัวควบคุมให้เกิดพฤติกรรมเหล่านั้นร่วมกับสิ่งแวดล้อม ยีนที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงโดยตรง คือ ยีน Monoamine Oxidase A (MAOA) ซึ่งพบว่าหากกิจกรรมของเอนไซม์ของยีนนี้มีระดับต่ำกว่าปกติจะทำให้ผู้นั้นมีแนวโน้มในการก่อความรุนแรงมากกว่าปกติ เนื่องจากยีนนี้มีตำแหน่งอยู่บนโครโมโซม X ดังนั้นโอกาสที่ยีนนี้จะเกิดการขาดหายไปจึงมีมากกว่า นั่นเป็นเหตุผลว่าทำไมเพศชายจึงมีโอกาสก่อความรุนแรงมากกว่าเพศหญิง นอกจากนี้ความผิดปกติทางพันธุกรรมแบบต่าง ๆ ยังอาจเป็นเหตุให้คนผู้นั้นมีโอกาสแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรงได้ นั่นคือความผิดปกติแบบมีโครโมโซมเพศชายเกินมา แห่ง เรียกว่า XYY Syndrome^{๑๘} ซึ่งในงานวิจัยนี้จะยกกรณีนี้ไว้โดยไม่กล่าวถึงอีก โดยจะกล่าวถึงเกี่ยวกับสาเหตุอื่น ๆ ที่อาจโยงมาสู่ความรุนแรงในครอบครัวได้ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ ความรุนแรงเป็นผลพวงจากความก้าวร้าว

ในทางจิตวิทยาระบุไว้ถึงสภาพที่ทำให้เกิดความก้าวร้าวดังนี้^{๑๙}

๑. การเสริมแรง (reinforcement) เกิดขึ้นเมื่อมีการส่งเสริมให้ก้าวร้าวโดยการยกย่องหรือให้กำลังใจเวลาที่มีความก้าวร้าว หรือการกระทำก้าวร้าวทำให้เกิดผลดี

^{๑๘} กาญจนา ศรีสวัสดิ์ ศิริลักษณ์ จิตต์ระเปียบ, “ความรุนแรงกับ XYY Syndrome ในเชิงพันธุกรรม”, วารสารควบคุมโรค, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๔ [ต.ค.-ธ.ค., ๒๕๕๑] : ๕๑๓ .

^{๑๙} จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ, จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

๒. การเลียนแบบ (modeling) เกิดจากการเห็นตัวอย่างที่ก้าวร้าว โดยเฉพาะจากคนที่ตนเองชื่นชอบ

๓. ปทัสถาน หรือรูปแบบแห่งการเสนอสนอง (norm of reciprocity) เช่นเกิดจากความเชื่อในสังคมที่ว่าความแค้นต้องมีการชำระแบบตาต่อตา ฟันต่อฟันซึ่งส่งเสริมให้คนในสังคมเกิดความก้าวร้าว

๔. ความเครียด (stress) อาทิ ความเครียดที่เกิดจากความยากจน การตกงานการถูกสังคมรังเกียจ อากาศร้อน พ่อแม่รักลูกไม่เท่ากัน เสี่ยงรบกวนสโตประสาท ความจู้จี้ขี้บ่นของบุคคลในครอบครัว ฯลฯ

๕. สัญญาณความก้าวร้าว (aggressive cues) อาทิ การดูความก้าวร้าวจากสื่อต่าง ๆ เช่น ภาพยนตร์ รวมถึงการคลุกคลีกับอาวุธต่าง ๆ สามารถเป็นปัจจัยส่งเสริมความก้าวร้าวได้

๓.๔.๒ ความรุนแรงจากความอิจฉาริษยา

ความอิจฉาริษยา ความเกลียดชังและความหลอกวาง เกิดมาจากการไม่มีความเคารพขาดความเมตตาและความรักเพื่อผู้อื่นคนที่อิจฉาริษยาไม่ชอบเห็นผู้อื่นมีความสุข ความสำเร็จหรือเจริญรุ่งเรือง บ่อยครั้งที่ความอิจฉาริษยานี้ได้นำไปสู่ความเกลียดชัง ความหลอกวางและความรุนแรง นอกจากนี้ความหวาดระแวงบางครั้งก็นำไปสู่ความรุนแรงได้ เพราะการหวาดระแวงก่อให้เกิดการมองผู้อื่นว่าทำอะไรเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สิ่งนี้ทำลายความหวังและการมองโลกในแง่ดี คนที่ระแวงหรือมองผู้อื่นในแง่ร้ายก็คือ ผู้ที่เห็นการกระทำหรือได้ยินคำพูดใดที่อาจเป็นไปได้ทั้งในทางบวกและทางลบ หรือเห็นว่าเป็นความชั่วเสียทั้งหมด ส่วนความโกรธถูกกำหนดให้มีขึ้นในตัวมนุษย์ ก็เพื่อเป็นกลไกสำหรับป้องกันตนเอง แต่หากไม่สามารถควบคุมความโกรธได้ ก็จะกลายเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการทำลาย^{๒๐}

๓.๔.๓ ปัจจัยประกอบอื่น ๆ ที่ทำให้เกิดความรุนแรงในครอบครัว

๑. ประสบการณ์ในวัยเด็ก ประสบการณ์ความรุนแรงที่บุคคลในครอบครัวได้รับในวัยเด็ก อาจหล่อหลอมให้กลายเป็นความกระด้างภายในจิตใจและมีพฤติกรรมไปในทางก้าวร้าวรุนแรงได้

๒. ความเจ็บป่วยทางจิตของบุคคลในครอบครัว ส่วนใหญ่เกิดจากการใช้สารเสพติดต่าง ๆ การดื่มสุรา หรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จนเกินขนาด ทำให้บุคคลนั้นลงมือกระทำการรุนแรงได้

๓. ความพอใจทางเพศต่างกัน ความต่างในความพอใจในเรื่องของเพศระหว่างสามีภรรยา ทำให้ขาดความรักที่หวานชื่น สนิทแนบแน่น (intimacy) ต่อกัน และเมื่อไม่พยายามที่จะพูดคุย ปรับความเข้าใจกัน ก็ทำให้เกิดความห่างเหินกันยิ่งขึ้น ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจหาทางออกด้วยการแสวงหาความสัมพันธ์นอกสมรส นำสู่ความหึงหวงซึ่งจะก่อให้เกิดความรุนแรงได้ เป็นต้น

๔. ความสัมพันธ์ห่างเหินเพราะขาดการใช้เวลาร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว คือ พ่อ แม่ และลูก ส่วนใหญ่เป็นเพราะต่างฝ่ายต่างไม่มีเวลาให้กันเพราะพ่อแม่ต่างต้องทำมาหากิน ทำให้ลูกขาดการดูแลเอาใจใส่ในการอบรมถึงพฤติกรรมที่ถูกต้องจึงส่งผลให้เกิด

^{๒๐} นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์, การสังคมสงเคราะห์ กับการให้การปรึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๗๘-๘๖.

พฤติกรรมเลียนแบบในทางผิด ๆ จากผู้อื่นหรือสื่อต่าง ๆ หรือเป็นเพราะความไม่เข้าใจของพ่อแม่ในพฤติกรรมของลูกเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นซึ่งเป็นวัยที่ต้องความเป็นอิสระมากขึ้น เป็นต้น

๕. อำนาจที่เหนือกว่าของฝ่ายชาย สังคมที่มีการยึดถือกันมาแต่อดีตว่าผู้ชายต้องเป็นใหญ่ มีอำนาจเหนือผู้หญิงจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่หลีกเลี่ยงมิได้ โดยเฉพาะสังคมไทยแต่โบราณ ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัว หญิงทำหน้าที่แม่บ้าน ดูแลการงานในบ้าน และอบรมดูแลลูก ๆ และแม้เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและกลายเป็นสังคมยุคเทคโนโลยี ก็ยังส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวในแง่ของการมีศักยภาพ และความชำนาญในทางเทคโนโลยีที่เหนือกว่าของฝ่ายชาย ทั้งจากสังคมรอบนอก ลูกหลานเข้าสู่ครอบครัว ฝ่ายหญิงในฐานะภรรยา และแม่ของลูก ยังคงด้อยกว่าสามี หรือลูกชายวัยรุ่น ที่มีความเชี่ยวชาญคล่องตัวกว่ามากในด้านความเจริญทางเทคโนโลยี แม้ฝ่ายหญิงจะมีอาชีพนอกบ้านและสามารถหารายได้จุนเจือครอบครัวได้ด้วยก็ตาม ภาพสะท้อนยังคงปรากฏให้เห็นอำนาจที่เหนือกว่าของฝ่ายชาย

๖. ความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมในสังคม ทำให้เกิดปัญหาการขาดความซื่อสัตย์สุจริต ความเกียจคร้าน ความต้องการรวยทางลัด การไม่รู้จักประมาณตน ขาดความยับยั้งชั่งใจ ความฟุ้งเฟ้อฉาบฉวยในสังคมเห็นคุณค่าทางวัตถุสำคัญกว่าจิตใจ และปัญหาค่านิยมที่ชื่นชมคนเก่งมากกว่าคนดี รวมถึงปัญหาทัศนคติที่แตกต่างทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงจนเกิดความเป็นปฏิปักษ์กันในหลายฝ่ายอย่างรุนแรง เป็นต้น ซึ่งความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรมจริยธรรมนี้ได้ส่งผลต่อการพัฒนาคนในครอบครัวในแง่ของการเป็นตัวหล่อหลอมพฤติกรรมและการสร้างค่านิยมที่ก่อให้เกิดความร้าวฉานในครอบครัว ชุมชนใกล้เคียง และในสถานศึกษา ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับครอบครัว เช่น ภรรยาที่มีความฟุ้งเฟ้อฉาบฉวย มีจริตไปในทางวัตถุนิยม ไม่รู้จักวิธีหามาด้วยตนเองจากการเก็บหอมรอมริบนอกเหนือจากที่คู่ครองให้ กลับหาวิธีให้ได้มาทางลัดโดยการประพฤติผิดใจสามี หากมีชายอื่นมาพะเน้าพะนอเอาใจด้วยการซื้อของมาถนอม ก็ก่อให้เกิดความรุนแรงทางจิตใจ วาจา ซึ่งในที่สุดอาจแผ่ขยายไปเป็นความรุนแรงทางกายได้ หรือวัยรุ่นที่ยอมขายบริการทางเพศทั้งที่ยังเป็นนักเรียนหรือนักศึกษาอยู่เพียงเพื่อให้มีเงินไปใช้จ่ายใช้สอยตามความฟุ้งเฟ้อฉาบฉวยในสังคม เป็นต้น

๓.๕ สรุปท้ายบท

ในสังคมถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่พ่อแม่จะใช้วิธีอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีด้วยวิธีการดุตำเฆี่ยนตีบ้าง แต่ในสังคมตะวันตกถือว่าการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากกว่าสิทธิในการอบรมสั่งสอนลูก ปัจจุบันเมื่อโลกพัฒนาจนกลายเป็นหมู่บ้านเดียวกัน (global village) คนในสังคมทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยซึ่งต่างเคยมีทัศนคติว่าครอบครัวเป็นสถาบันที่ปลอดภัย สงบสุขที่สุด กลับพบและตระหนักกันว่าขณะนี้แนวโน้มของความรุนแรงจากการบาดเจ็บ การพิการ และการเสียชีวิตจากการทำร้ายกันเองของคนในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ต่างเห็นพ้องกันว่าขณะนี้สถาบันครอบครัวอาจเป็นสถาบันที่อันตรายมากที่สุดที่ความรุนแรงอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ถูกกระทำโดยตรง ทั้งการบาดเจ็บทางร่างกายและจิตใจ จนบางรายอาจถึงขั้นเสียชีวิต ทั้งอาจส่งผลกระทบยาวต่อสุขภาพกายและจิต พัฒนาการและการปรับตัว รวมทั้งค่าใช้จ่ายด้านการรักษาในอนาคต ความรุนแรงใน

ครอบครัวนั้นไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่เราเห็นเป็นข่าวและได้อ่านในหน้าหนังสือพิมพ์ ที่ได้พบและได้ยิน มาตลอดในเรื่องของพ่อแม่ที่ใช้วิธีทุบตี คุมขังลูก เอาบุหรี่ยี้ หรือใช้ความรุนแรงโดยวิธีอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงกระบวนการที่พ่อแม่เลี้ยงดูเด็กโดยไม่เข้าใจจิตวิทยาเด็กด้วย อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะเน้นเฉพาะความรุนแรงที่เกิดจากการกระทำของบุคคลในครอบครัวเชิงเดี่ยว คือครอบครัวที่ ประกอบไปคู่สมรสหรือสามีภรรยาและลูก การใช้ความรุนแรงในครอบครัวและสังคมปัญหาการใช้ ความรุนแรงในครอบครัวและสังคมการใช้ความรุนแรงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ดังนั้น การนำหลัก เมตตาธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อลดความรุนแรงในสังคมไทย ผู้วิจัยจะขอเสนอในบทต่อไป

บทที่ ๔

ศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤติการณ์ความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและมีความเป็นพลวัตสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ อันเกิดจากการสะสมของความรุนแรงเชิงโครงสร้างทางสังคมที่กดขี่และทำให้ผู้คนรู้สึกแปลกแยกและแบ่งแยกคนในสังคมออกจากกัน ผสานกับความรุนแรงทางวัฒนธรรม ที่ให้ความชอบธรรมกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางตรง นอกจากนี้ขั้นต่อไปของปัญหายังถูกกดทับด้วยปัญหาพัฒนาการและการขยายตัวของความขัดแย้งที่เจริญเติบโตควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์และเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเกิดจากการที่รัฐใช้กลไกทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนสถาบันต่าง ๆ ของประเทศเพียงกลไกเดียว จนทำให้ประชาชนในชนบท คนด้อยโอกาสและคนยากจนถูกยึดเยียดสถานะของการเป็นคนชั่วของสังคม โดยที่พวกเขาเหล่านั้นไม่มีสิทธิ์เลือก ผวนกับปัญหาการบริหารงานของรัฐแบบรวมศูนย์แต่กระจายกระจายปัญหาประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ไม่มีประสิทธิภาพ และปัญหาทางด้านโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่ไม่เท่าเทียม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ผสมรวมตัวกันจนกลายเป็นวิกฤติการณ์ความขัดแย้งในสังคมไทย ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำหลักเมตตาธรรมที่ได้ศึกษามาก่อนหน้านี้มาเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบันดังต่อไปนี้

๔.๑ หลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

๔.๑.๑ หลักธรรมเพื่อลดความรุนแรง

พรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้บริหารมี ๔ ประเภท คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นคำสอนสำคัญที่มุ่งส่งเสริมการสร้างสรรค์สังคม เป็นหลักธรรมที่แสดงออกต่อผู้อื่น ทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ และพรหมวิหารทั้ง ๔ ข้อ จะต้องประสานกลมกลืนกัน เพราะถ้าขาดเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดความบกพร่องทางสังคมอย่างแน่นอนเช่น เมื่อคนมีน้ำใจต่อกัน มีเมตตา กรุณา และมุทิตาต่อกัน ก็มีความอบอุ่น มีความสุขในการอยู่ร่วมกัน แต่ข้อเสียจะเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจาก มนุษย์จำนวนหนึ่งจะชอบหวังพึ่งพาผู้อื่นเสมอ โดยคิดว่าถ้าเราเดือดร้อนก็ไปหาผู้ใหญ่ ไปหาญาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ส่วนมากจะเกิดความเกียจคร้าน ประมาท ขาดความรับผิดชอบ ด้วยเหตุนี้ อุเบกขา จึงเป็นจุดถ่วงดุลยภาพในสังคมหรือเป็นหลักประกันที่สำคัญ กล่าวคือบุคคลที่ทำผิด ขาดความรับผิดชอบ มักจะเข้าไปหาผู้ใหญ่เพื่อขอความเมตตา แต่ถ้าผู้ใหญ่มีอุเบกขา ก็หมายความว่า คนผิดย่อมได้รับผลแห่งความผิด เมื่อเป็นเช่นนี้ การมีพรหมวิหารธรรม เป็นพื้นฐานทางจิตใจจึงเท่ากับว่า เป็นหลักประกันทางสังคม ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า พรหมวิหารเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม ในที่นี้ผู้ศึกษาจะมุ่งกล่าวถึงความสำคัญของพรหมวิหารธรรมในเชิงสังคมและในเชิงจริยธรรม ดังนี้

สังคัม ในที่นี้ หมายถึง สังคัมมนุษย์ คือ การที่มนุษย์ตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกัน โดยมีโครงสร้างทางสังคัม เรียกว่า สังคัม และพรหมวิหาร มีความสำคัญในอันที่จะฉีกพลังจิตด้วย กุศลธรรมทั้งแก่ตนเองและมวลมนุษยชาติ ทั้งในด้านการกระทำทางกาย วาจาและใจ อันได้แก่ การพัฒนาจิตไปสู่คุณธรรมเบื้องสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป เรียกได้ว่า มีอานิสงส์มากทั้งปัจจุบันและอนาคตหลายประการ ซึ่งในประเด็นนี้ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแสดงอานิสงส์ในระดับพื้นฐานของพรหมวิหาร มีเมตตา ไว้ว่า

เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจมาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สัมสมดีแล้ว พรารถนาดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ อานิสงส์ ๑๑ ประการ เป็นไฉน ได้แก่ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข เมื่อยังไม่บรรลुकุณวิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก^๑

นอกจากนี้ ความสำคัญในการประพฤติ ตามหลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นกัลยาณธรรม คือธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงมาตรฐานด้านคุณธรรม การสร้างสรรค์สังคัมให้มีการอยู่ดีมีสุขและการผดุงคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระบบ คือ มีระบบผู้ทำและผู้ตามพรหมวิหารเชิงสังคัม ยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคัมนั้น การมุ่งส่งเสริมให้บุคคลสร้างสรรค์ตนเองให้มีพรหมวิหารเป็นนิสัย และการสร้างสรรค์ตนเองด้วยพรหมวิหาร ถือได้ว่าเป็นการปูพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคัม ดังข้อความที่ว่า เป็นสังคัมที่หวังดี หวังช่วยเหลือ ยินดีต่อความสำเร็จ มีความยุติธรรม เคารพนับถือกันฉันท์พี่น้อง เพราะผู้ที่มีพรหมวิหารนั้น จะเป็นผู้ที่ยิ้มแย้มแจ่มใส มีสง่าราศี ชวนให้น่าคบหานับถือ ซึ่งตรงกันข้ามกับผู้ที่น่าบึ้งตึง ประการหนึ่งว่า จะตั้งหน้าตั้งตาเป็นศัตรูแก่ผู้ได้พบเห็น คนประเภทนี้ย่อมไม่มีใครคบหาเป็นมิตร เพราะมนุษย์เราแท้จริงเราจะซื้อมิตรภาพจากกันด้วยเมตตา กรุณา มิใช่สวมหน้ากากเข้าหากัน ด้วยเหตุนี้การอยู่ร่วมกันในสังคัม ย่อมยังความสุขให้เกิดขึ้นแก่กันและกันได้ ในเมื่อคนแต่ละคนมีเมตตา กรุณา มุทิตา และยุติธรรมต่อกันต่างมีไมตรีจิต มิตรภาพต่อกัน ย่อมจะบันดาลสุขให้เกิดขึ้นแก่กันได้ เพราะพรหมวิหารมุ่งให้มีเมตตา กรุณาต่อกัน ไม่อิจฉา ริษยากัน มีความสามัคคีต่อกัน ปฏิบัติหน้าที่โดยสุจริตและปกครองโดยธรรม อย่างไรก็ตาม เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้นในที่นี้ ผู้ศึกษาจะมุ่งกล่าวถึงความสำคัญด้านการพัฒนาสังคัมระดับพื้นฐานเกี่ยวกับ ความสำคัญของเมตตาและกรุณา ความสำคัญของมุทิตา และความสำคัญของอุเบกขา อันได้แก่

๑) เมตตา และกรุณาด้านการพัฒนาสังคัมระดับพื้นฐาน คือเมตตา กรุณา ในฐานะเป็นหลักธรรมที่สามารถสนับสนุนเกื้อกูลแก่การรักษาศีลข้อที่ ๑ การฆ่าสัตว์ ศีลข้อที่ ๒ การลักทรัพย์ และข้อที่ ๔ การพูดเท็จฉะนั้น ความสำคัญในข้อนี้ จึงมีคุณค่าต่อภาวะจิตใจของผู้ปฏิบัติงานอย่างยิ่ง เพราะเป็นหลักสำคัญที่สามารถผลักดันให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองไปสู่การพัฒนาที่สูงขึ้นได้และบุคคลที่มีเมตตา กรุณา นับได้ว่าเป็นคนที่มีความปรารถนาดี ปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนเมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่มีเมตตา กรุณา ย่อมไม่ฆ่าผู้อื่น สัตว์อื่น หรือทำให้ได้รับความยากลำบากทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ลักขโมยทรัพย์สมบัติที่เขาหามาได้ด้วยความยากลำบากหรือไม่รับสินบน และไม่

^๑ อัง.เอกาทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๕/๓๘๕.

พุดจาหลอกหลวงเพื่อทำลายประโยชน์ ไม่พุดส่อเสียด ไม่พุดจาตว่าเพื่อให้เขาเสียหาย ดังนั้นผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยหลักเมตตา กรุณาเป็นพื้นฐาน ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีเกราะป้องกันตัวเองได้ดีที่สุด

๒) มุทิตา คือ มุทิตาในฐานะเป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาศีล ข้อที่ ๓ เพราะบุคคลที่มีมุทิตาหรือความพลอยยินดีที่จริงแท้แล้ว การส่งเสริมคุณภาพทางสังคมย่อมส่อไปในทางที่เหมาะสม กล่าวคือ เป็นผู้ที่พลอยยินดีต่อความสุข ความเจริญ ความรักใคร่ ความสามัคคีของผู้อื่น สัตว์อื่น ไม่สร้างความเดือดร้อนให้เป็นปัญหาทางสังคมกล่าว คือ ไม่ประพฤติผิดทางเพศหรือการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่น สามี ภรรยา ลูกหลาน ของใครคนใดคนหนึ่งที่อยู่ภายใต้ การปกครองผู้อื่นให้เสียหาย หรือส่อไปในทางชู้สาว เมื่อเป็นเช่นนี้ มุทิตาจึงเป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สนับสนุนความปรองดองสามัคคีกัน ผสานความกลมกลืนของคนในสังคม

๓) อุเบกขา คือ อุเบกขาในฐานะเป็นธรรมอันเกื้อกูลแก่การรักษา ศีลข้อที่ ๕ เนื่องจากเป็นธรรมที่ประกอบด้วยปัญญา ดังคำกล่าวที่ว่า “อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง”^๒ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ปฏิบัติหน้าที่เมื่อมีคุณธรรมข้อนี้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ “ปัญญา” คือ ความดีเชิงอุปกรณ์ที่สำคัญที่บุคคลจำต้องใช้คู่ไปกับอุเบกขา และเมื่อต้องการความมั่นคงทางปัญญา ในทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นว่า บุคคลไม่ควรทำลายสติปัญญาตนเอง เช่น การทำลายด้วยสิ่งมีนเมา หรือสิ่งเสพติดอื่น ๆ เพราะสิ่งเสพติดให้โทษเหล่านั้นถือว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อสุขภาพ ก่อให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ และที่สำคัญยังสามารถลดศักยภาพของการตัดสินใจของบุคคลเป็นเหตุให้เป็นผู้ไม่น่าเชื่อถือ ไม่ก้าวหน้า ทำให้มีจิตใจอ่อนแอ หวั่นไหวง่าย และถูกผู้อื่นชักนำให้ทำในสิ่งที่ไม่สมควรได้ง่าย

ความสำคัญของพรหมวิหารด้านการพัฒนาสังคมในระดับพื้นฐานดังที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์นั้น คือ ความมีพรหมวิหาร มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ เช่น ผู้ใหญ่ไม่เหยียบย่ำผู้น้อยกว่า และผู้น้อยก็ไม่ทะเลาะงัดตนขึ้นเทียมผู้ใหญ่ ต่างฝ่ายต่างอาศัยกัน รู้จักปลอบโยนเมื่อยากเศร้า เป็นที่ปรึกษากันได้ ในคราวที่ขัดข้อง ให้ความช่วยเหลือเตือนสติแก่กันในคราวที่พลั้งเผลอและพยายามหลีกเลี่ยงการขัดใจกันและที่สำคัญการประพฤติตามพรหมวิหารนี้ จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้

พรหมวิหารระดับปัจเจกชน

ตามครรลองแห่งพรหมวิหาร ให้เล็งเห็นความสำคัญว่า การประพฤติตามหรือการดำเนินตนตามแนวธรรมแห่งพรหมวิหาร เป็นหลักประกันทางสังคมที่ไม่มีปัญหาต่าง ๆ เช่น การประพฤติในศีลข้อที่ ๑-๓ แต่คนในสังคมส่วนใหญ่ต่างมองข้าม จะมีก็มีแบบเทียม ๆ นั่นก็หมายความว่า ในสังคมนั้นเป็นสังคมที่ด้อยคุณภาพทางความดี คนในสังคมต่างหาวิธีเลี่ยงกฎ ระเบียบ วินัยอยู่เสมอ เช่นการไม่เต็มใจปฏิบัติตาม ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงต้องออกกฎหมายมารองรับความยำเเย่ของมนุษย์ด้วยกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ เท่ากับว่าผู้มีหน้าที่ปฏิบัติงานเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการเปิดเผยคุณค่าของพรหมวิหารนี้ และมนุษย์ในฐานะที่เกิดขึ้นมาในสังคมเดียวกันการสร้างสรรค์สังคมจึงเป็นภาระ

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๑.

ร่วมกัน แต่การที่บุคคลจะสร้างสรรค์หรือรักษาสังคมได้นั้น มนุษย์จะต้องมีพื้นฐานแห่งความดี พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักธรรมหลายประการ แต่ในที่นี้ ฐานะที่บุคคลได้พรหมวิหารธรรมในฐานะเป็นคำสอนที่สำคัญด้านการส่งเสริมภราดรภาพ สันติภาพ ความสามัคคีธรรม ความเป็นเอกภาพในสังคม

สรุปได้ว่า พรหมวิหารเป็นเหตุทำให้เกิดความรักความผูกพันระหว่างมนุษย์ สรรพสัตว์ เพราะตัวของเราไม่ได้เกิดมาอยู่บนโลกนี้เพียงผู้เดียว ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม จึงต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่นมีความเที่ยงธรรม ยุติธรรม ทั้งต่อตนเองและบุคคลอื่น

๔.๑.๒ วิธีการแผ่เมตตาธรรมทางจิต

การแผ่เมตตาทางจิตหรือ “เมตตาเจโตวิมุติ” นั้น เป็นวิธีอย่างหนึ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนให้มนุษย์แสดงเมตตาจิตให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยการตั้งความปรารถนาดีให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย มีแต่ความสุข ไม่มีเวร ไม่มีภัย เป็นการส่งเมตตาไปทางกระแสจิต เหมือนอย่างที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชนะพระองคุลีมาล และช้างนาฬาคีรีและคนชั่วทั้งหลาย ด้วยเมตตาจิต เป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสวิธีการแผ่เมตตาจิตหรือการแสดงเมตตาทางจิตว่ามี ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑ เมตตาเจโตวิมุติแผ่ไปโดยไม่เจาะจงด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ

๑. ขอสัตว์ทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๒. ขอปวงชาติทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๓. ขอภูตทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๔. ขอบุคคลทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๕. ขอผู้ที่นับเนื่องด้วยอัตภาพทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด^๓

กล่าวได้ว่า เป็นวิธีแผ่เมตตาจิตแต่สรรพสัตว์ทั้งหลายโดยไม่เจาะจงว่าเป็นสัตว์หรือมนุษย์ เป็นมิตรหรือศัตรู เป็นการขอให้สิ่งทั้งหลายที่มีชีวิต ให้สิ่งมีชีวิตเหล่านั้นมีความสุขด้วยกันไม่อาฆาตเบียดเบียนกัน

ประการที่ ๒ เป็นวิธีการแสดงเมตตาเจโตวิมุติแผ่ไปโดยเจาะจงด้วยอาการ ๗ อย่าง^๔ คือ

๑. ขอสตรีทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๒. ขอบุรุษทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๓. ขออารยชนทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๔. ขออนารยชนจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๕. ขอเทวดาทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๖. ขอมนุษย์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด
๗. ขอวินิบาตสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาทนเถิด

^๓ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๑.

^๔ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๒.

กล่าวได้ว่า เป็นวิธีแผ่เมตตาจิตแต่สรรพสัตว์บางจำพวกโดยเจาะจงว่า เป็นสตรี เป็นบุรุษ เป็นอารยชน เป็นอนารยชน เป็นเทวดา เป็นมนุษย์ และเป็นวินิบาตสัตว์ เป็นการขอให้จำพวกเหล่านี้ ให้มีความสุขด้วยกัน ไม่มีทุกข์ ไม่อาฆาตเบียดเบียนกัน

ประการที่ ๓ เป็นวิธีการแสดงเมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือ

๑. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศบูรพา จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด

๒. ขอสัตว์ทั้งหลายในทิศปัจฉิม จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันไม่มีทุกข์มีสุขรักษาตนเกิด

๓. ขอสัตว์ในทิศอุดร จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเถาะ

๔. ขอสัตว์ในทิศทักษิณ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด

๕. ขอสัตว์ในทิศอาคเนย์ จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด

๖. ขอสัตว์ในทิศพายัพ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกันไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด

๗. ขอสัตว์ในทิศอีสาน จงเป็นผู้ไม่มีเวรไม่เบียดเบียนกันไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด

๘. ขอสัตว์ในทิศเหนือ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด

๙. ขอสัตว์ในทิศเบื้องล่าง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด

๑๐. ขอสัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องบน จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเกิด^๕

กล่าวได้ว่า เป็นวิธีการแสดงเมตตาเจโตวิมุตติแผ่ไปสู่ทิศทั้งหลายด้วยอาการ ๑๐ อย่าง เป็นการขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายในทิศทั้ง ๑๐ ให้มีความสุขด้วยกัน ไม่มีทุกข์ ไม่อาฆาตเบียดเบียนกัน

การแผ่เมตตาทางจิตนั้นกล่าวโดยสรุปก็คือ การตั้งจิตหรือการอธิษฐานจิตให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงทั้งที่เราชอบและไม่ชอบ ทั้งยังมีชีวิตอยู่และตายไปแล้ว ทั้งที่เป็นมนุษย์และไม่ใช่มนุษย์ ให้สัตว์เหล่านั้นมีความสุขปราศจากความทุกข์ทั้งหลาย มี ๓ ประการ คือ

๑. เมตตาเจโตวิมุตติที่แผ่ไปโดยไม่เจาะจงบุคคล คือ การขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต อยู่เย็นเป็นสุขไม่มีเวรไม่มีทุกข์ เรียกว่า โอนธิโสภรณา

๒. เมตตาเจโตวิมุตติที่แผ่ไปโดยเจาะจงบุคคลโดยอาการ ๕ อย่าง คือ การขอให้ผู้ชาย ผู้หญิง คนรวย คนจน เทวดาและภูตผีปิศาจทั้งหลายอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีเวรไม่มีทุกข์ เรียกว่า โอธิโสภรณา

๓. เมตตาเจโตวิมุตติที่แผ่ไปในทิศโดยอาการ ๗ อย่าง คือ การขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในทิศทั้ง ๑๐ ทิศ อยู่เย็นเป็นสุขไม่มีเวรไม่มีทุกข์ เรียกว่า ทิศาภรณา

^๕ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๒.

๔.๑.๓ แนวทางแก้ไขในทางจิตวิทยา

ความคับข้องใจเป็นความคับแค้นใจที่ไม่สามารถปฏิบัติอะไรลงไปได้ เมื่อหนทางที่จะไปสู่เป้าหมายถูกขัดขวาง ทำให้คน ๆ นั้นเกิดความวิตกกังวลรู้สึกกดดันและตึงเครียด ถ้าความคับข้องใจสะสมเป็นเวลานาน ๆ ก็อาจก่อให้เกิดความเจ็บป่วยหรือเกิดความก้าวร้าวทางความคิดและการกระทำได้ วิธีการระบายความคับข้องใจเพื่อลดความก้าวร้าวในปัจจุบันบุคคลในทางจิตวิทยามี ดังนี้

๑. หากเป็นความคับข้องใจเพราะสาเหตุที่เกิดจากตัวเองเช่น พิกการทางร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็ให้ดูแลตนเองอย่างดีที่สุด ขณะเดียวกันก็พยายามหาความสามารถอื่น ๆ ที่ตนเองมีอยู่มาสร้างเป็นจุดแข็งให้กับตนเองเพื่อเอาชนะปมด้อยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง

๒. หาที่ปรึกษาหรือหาใครสักคนที่เป็นมิตรและไว้วางใจได้ โดยมีการปรึกษาปัญหาที่เกิดขึ้น ได้มีการพูดคุยและระบายให้ฟัง แม้ว่ากระบายนั้นจะไม่สามารถหาวิธีการแก้ไขได้แต่การที่มีคนรับฟังปัญหาจะทำให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลาย ลดความคับข้องใจลงไปได้บ้าง

๓. เอาชนะความคับข้องใจด้วยวิธีสร้างสรรค์ โดยการสำรวจดูว่าความคับข้องใจนั้นเป็นสิ่งที่ตนเองสามารถแก้ไขได้หรือไม่ และพยายามหาวิธีแก้ไข เช่น หากทำงานผิดพลาด ก็พยายามหาสาเหตุของความผิดพลาดนั้น แล้วค่อย ๆ แก้ไข

๔. ใช้วิธีเปลี่ยนสถานที่ เปลี่ยนบรรยากาศ เช่น มีเหตุการณ์ที่ทำให้รู้สึกคับข้องใจมาก ก็เลี้ยงตัวเองออกมาจากเหตุการณ์นั้น สถานที่นั้น

๕. ในทางจิตวิทยา การทำโทษเพื่อลดความก้าวร้าวในบุคคล ถือเป็นวิธีที่ไม่สร้างสรรค์ เพราะเป็นการสร้างตัวแบบที่ก้าวร้าวให้ดู ผู้ถูกทำโทษอาจไปแสดงความก้าวร้าวต่อผู้อื่น

๔.๑.๔ แนวทางแก้ไขในทางสังคมวิทยา

มีแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่น่าสนใจในระดับกลุ่มบุคคลและสังคม ดังนี้

๑. ทฤษฎี “อะโนมี” ของ เมอร์ตัน (Merton’s Theory of Anomie) นักสังคมวิทยาผู้มีชื่อเสียงกล่าวว่า “ที่ใดก็ตามที่มีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนต่างเพศ ที่มีการให้ค่าแก่เพศทั้งสองแตกต่างกัน และการบรรลุถึงบทบาททางเพศดังกล่าวถูกยับยั้งหรือประสออุปสรรค ที่นั่นก็จะมีอัตราการเกิดความรุนแรงทางเพศสูง” กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ถ้าสังคมใดส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศกันมากขึ้นเท่าใด อัตราการเกิดความรุนแรงทางเพศในสังคมนั้นย่อมจะลดลงเท่านั้นสาระจากแนวคิดในทฤษฎีนี้ ทำให้ได้แนวทางแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้ โดยคนในสถาบันครอบครัว และในสถาบันที่เกี่ยวข้องต้องร่วมมือกันขจัดความไม่เป็นธรรมเรื่องการให้คุณค่าทางเพศ รวมถึงบทบาทในครอบครัวที่เหลื่อมล้ำกันระหว่างหญิงและชาย หรือสามีภรรยาให้หมดไป เช่น ไม่ยกย่องบทบาทของสามีว่าเหนือกว่าบทบาทของภรรยา แต่เน้นที่บทบาทสำคัญของทั้งสองฝ่ายในฐานะที่เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการสร้างครอบครัวร่วมกันและส่งเสริมให้สามีและภรรยาในสถาบันครอบครัวต่างเคารพในหน้าที่และบทบาทของกันและกันให้มีความรู้สึกที่ว่าต่างฝ่ายมิได้มีความสำคัญด้อยไปกว่ากัน ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกเสมอภาคกันไม่มีฝ่ายใดที่จะมีอำนาจหรือสิทธิพิเศษในการที่จะแสดง

^๖ พุทธศาสนิกขุ ปัญญานันทภิกขุ, ทางสายกลาง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๙), หน้า ๗๒-๗๖.

ความก้าวร้าวและก่อความรุนแรงต่ออีกฝ่ายหนึ่งได้โดยชอบธรรม เมื่อสังคมไม่สนับสนุนหรือไม่เห็นดีด้วยกับการล่วงละเมิดสิทธิดังกล่าวของคู่สมรสหรือสามีภรรยาในสถาบันครอบครัว ผู้ที่กระทำรุนแรงก็ถือเป็นผู้ทำการละเมิดจริยธรรมในสังคม ต้องพิจารณาแก้ไขพฤติกรรมของตนเอง มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นบุคคลที่สังคมรังเกียจ

ในอดีต พุทธศาสนิกชนได้กล่าวเตือนเรื่องโลกที่กำลังอันตรายจากการหมุนเร็วเกินขอบเขต ทำให้กังขาว่าท่านพุทธทาสสามารถมองเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้า (insight) ได้เร็วกว่านักวิชาการตะวันตกถึง ๓๐-๔๐ ปี ได้อย่างไร ท่านใช้หลักและวิธีการอะไร ทั้ง ๆ ที่สมัยนั้นยังไม่มีอินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือ และยังไม่มีคำบัญญัติของ “โลกาภิวัตน์” แต่ท่านก็ทราบถึงอันตรายใหญ่หลวงต่อมนุษยชาติ จึงได้เตือนมนุษย์เรื่องการอยู่อย่างรู้เท่าทันโลก ไม่ให้โดนเขี้ยวของโลกขบกัดได้ เปรียบดั่งลิงงูที่อยู่ในปากแต่ไม่ถูกเขี้ยวขบกัด โดยใจความคือท่านพุทธทาสมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อระบบที่อยู่ห่างไกลจากจุดสมดุล ท่านทราบกฎของวิทยาศาสตร์แห่งความอนิจจัง (science of becoming) เป็นอย่างดี เช่นนี้แล้ว เมื่อท่านจัดการเปลี่ยนแปลงแห่งเงื่อนไขเบื้องต้น และมองเห็นการเชื่อมโยงย้อนกลับของปัจจัยต่าง ๆ ที่กระทำต่อกัน ท่านจึงต้องทราบถึงเรื่อง “ผลกระทบผีเสื้อ” เป็นอย่างดี หรืออีกนัยหนึ่งคือท่านทราบและเข้าใจแก่นแท้ของศาสตร์แห่งความไร้ระเบียบอย่างลึกซึ้งซึ่งน่าจะมาจากหลักการคิดและวิธีการแสวงปัญญาตามหลัก “อิทัปปัจจยตา” อันเป็นกฎที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเรื่องของการพึ่งพาอิงอาศัยกันของปัจจัยต่าง ๆ^๗ แนวคิดของทั้งตะวันตก ตะวันออก และของไทยทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น ทำให้ได้แนวทางแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยคนในสถาบันครอบครัว และในสถาบันที่เกี่ยวข้องต่างต้องช่วยกันชี้แนะให้คนในครอบครัวเห็นถึงความสำคัญในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่นำไปสู่ความรุนแรงในครอบครัวว่ามีสาเหตุมาจากอะไร และเข้าไปแก้ไขที่สาเหตุนั้น ๆ เช่น สามีตีเมียสุราจัด และตบตีภรรยา ก็ต้องแก้ที่พฤติกรรมของสามี โดยหาสาเหตุที่ว่าทำไมสามีจึงตีเมียสุราจัด แต่ถ้าสืบค้นไปได้ว่าที่สามีตีเมียสุราจัดเพราะกลัวเมียที่ภรรยาคิดนอกใจ ก็ต้องกลับไปแก้ที่พฤติกรรมของภรรยาด้วยและถ้าพบต่อไปว่าที่ภรรยาออกใจเพราะสามีไม่ผู้นำครอบครัวที่ดี มีแต่นำเรื่องเดือดร้อนมาให้ภรรยา ทั้งสามีและภรณาก็ต้องกลับมาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมร่วมกันเพื่อช่วยกันขจัดปัญหาลูกโซ่เหล่านี้ให้หมดไป ครอบครัวก็จะกลับเป็นปกติสุขอีกครั้งหนึ่ง โดยไม่จำเป็นต้องก่อความรุนแรงต่อกัน เป็นต้น

แนวคิดนี้เป็นแนวคิดเกี่ยวกับสัมพันธภาพที่น่าสนใจ สามารถนำไปวิเคราะห์ปัญหาความสัมพันธ์ได้ในระดับต่าง ๆ เช่นในระดับครอบครัว ระดับผู้ให้และผู้รับบริการ ระดับประเทศหรือนโยบายสาธารณะ เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ที่ลงตัวหรือไม่ลงตัวจากความคาดหวังที่ตรงกันหรือต่างกันโดยอาศัยตะแกรงแห่งความสัมพันธ์ชนิดต่าง ๆ เนื่องจากความสัมพันธ์เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาวิเคราะห์ และนำไปแก้ปัญหอย่างจริงจังโดยแยกออกจากประเด็นความขัดแย้ง แล้วแก้ไขจึงจะสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ ดังนี้

^๗ พระอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก, ปัญหา ๑๐๘ ธรรมบรรยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๔๙), หน้า ๕๕-๕๖.

ชนิดที่ ๑ .ธุรกิจครั้งคราว มุมซ้ายบนของตะแกรงเป็นเรื่องของการที่ต่างฝ่ายต่างมองเชิงธุรกิจ เสมือนมีการซื้อขายสินค้ากันเป็นครั้งคราว ฝ่ายหนึ่งได้เงิน อีกฝ่ายได้ของตามข้อตกลงทั้งสองตัวในด้านผลประโยชน์

ชนิดที่ ๒. เอาแต่ประโยชน์ มุมขวาบนของตะแกรงเป็นเรื่องที่ผู้อื่นมุ่งเอาแต่ประโยชน์ ในขณะที่บุคคลหนึ่งต้องการความผูกพันระยะยาว จึงเป็นความสัมพันธ์แบบไม่ลงตัว

ชนิดที่ ๓. เลิกคบ มุมซ้ายล่างของตะแกรง บุคคลหนึ่งจะมองเชิงธุรกิจแต่ผู้อื่นจะมองเรื่องความสัมพันธ์ จะเป็นมุมมองที่มองกลับกันกับชนิดที่ ๒ และเป็นความสัมพันธ์แบบไม่ลงตัวเช่นกัน

ชนิดที่ ๔. ร่วมงานกัน มุมขวาล่างของตะแกรง ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์เช่นกัน มีความสัมพันธ์ระยะยาว มีความผูกพัน ร่วมมือ ร่วมงานกัน มองที่ผลประโยชน์ร่วม จึงเป็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องลงตัว^๔

ความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันของคนในครอบครัว เช่น ระหว่างสามีภรรยา หรือพ่อแม่ และลูก อยู่ที่ความคาดหวังว่ามีตรงกันหรือไม่ หากคนในครอบครัวมีความสัมพันธ์ในแบบที่ ๔ นี้ ก็จะช่วยลดความขัดแย้งอันอาจนำไปสู่พฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรงได้ ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาความรุนแรงที่สอดคล้องกับตะแกรงแห่งความสัมพันธ์ของ เบเกอร์ มีอาทิ พฤติกรรมการกระทำผิดกรณีทำร้ายคู่สมรสซึ่งจัดว่าเป็นความรุนแรงในครอบครัวที่มีลักษณะเป็นข้อสรุปที่ดูเหมือนขัดกัน (paradox) คือขัดแย้งกันเองระหว่างแนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวซึ่งแฝงไว้ด้วยนัยแห่งการผนึกกำลังการเป็นพันธมิตร การเป็นแนวร่วมที่เข้มแข็ง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการมีความเมตตากรุณาต่อคนในกลุ่มเดียวกันมากกว่าที่มีต่อคนนอกกลุ่ม ซึ่งเป็นธรรมชาติของพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ ดังนั้น การที่คนในครอบครัวทำร้ายร่างกายและจิตใจกันเองนั้นจึงเป็นเรื่องที่มีความขัดแย้งในบริบทของความเป็นครอบครัวอย่างชัดเจนด้วย

แนวคิดนี้ เมื่อเกิดความรุนแรงในครอบครัวในกรณีใดก็ตาม ทุกคนในครอบครัวต้องผนึกกำลังกันในการแก้ไขสถานการณ์ความรุนแรงนั้นให้ทุเลาลง เพื่อกลับกระชับความสัมพันธ์ในลักษณะของความผูกพันขึ้นมาใหม่ให้ได้ เพื่อประโยชน์สุขระยะยาวร่วมกัน เช่น แม่ ต้องเข้าใจและยอมรับพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรงของลูกก่อน และพิจารณาค้นหาสาเหตุดูว่าเป็นเพราะอะไร และหยุดการกระทำที่ก้าวร้าวรุนแรงนั้นด้วยท่าทางที่สงบ โดยค่อย ๆ สอนลูกด้วยเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์หรือคำพูดที่รุนแรง ซึ่งจะทำให้ลูกรู้สึกมีปมด้อยมากขึ้น เป็นต้น

๒. ทฤษฎีตัวยู ของ ออตโต้ ซี . ชาร์เมอร์ (Otto C. Scharmer's U-Theory) ออตโต้ เป็นชาวเยอรมันที่ไปทำงานร่วมกับ ปีเตอร์ เซงเก้ (Peter Senge) ปรมาจารย์(kuru) ด้าน LO & KM มักถูกนำมากล่าวถึงกันมากในเรื่องของการสื่อสารอันจะนำไปสู่ความมีศักยภาพ เสรีภาพ และความสุข ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารในครอบครัวเพื่อลดความขัดแย้งอันจะนำไปสู่ความก้าวร้าวรุนแรงได้เป็นอย่างดี เนื้อหาของทฤษฎีตัวยูมีว่า เมื่อมีการรับรู้สำนึกอะไรมาที่ตามโดยทั่วไปจะผ่าน

^๔ พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส (นิธิบุญยากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีกลุ่มแม่น้ำตาช้าง จ. เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

กระบวนการตัดสินใจบนพื้นฐานของผู้รับรู้ ซึ่งประกอบไปด้วยอารมณ์ และประสบการณ์ที่ผู้รับรู้มี รวมถึงการตีความด้วยตัวผู้รับรู้ตามผู้พูดที่ให้สารสนเทศนั้นมา เช่นคำพูดที่มาจากเพื่อน ๆ พี่น้อง พ่อแม่ ก็ให้คุณลักษณะต่างจากคำพูดเดียวกันที่มาจากปากคนอื่น ผู้รับรู้พิจารณาแต่ตัวคนพูด ไม่ได้พิจารณาจากสารสนเทศ ทำให้เกิดปัญหาด้านการมีปฏิริยาสนองตอบโดยทันทีในทางลบซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้ง ก้าวร้าว จนถึงสงคราม ทฤษฎีตัวยูนเสนอให้มีการฟังให้ลึกถึงตัวสารสนเทศด้วยปัญญาโดยการไม่ด่วนตัดสินใจ แต่ให้เขวมนรายละเอียดของสารสนเทศที่ได้รับฟังมานานไว้ก่อน และนำมาพิจารณาอย่างสงบ และมีสติ เมื่อผู้รับรู้เกิดปัญหาแล้วจึงจะสามารถเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ทำให้เห็นอนาคต และกลับไปพิจารณาอดีต ปัจจุบันด้วยกระบวนการทางปัญญา^๙

การที่คนในครอบครัว เช่น สามีภรรยา หรือพ่อแม่ และลูก มักตีความคำพูดของกันและกันผิดไปมาก เป็นปรากฏการณ์ที่พบอยู่เสมอโดยเฉพาะเมื่อต่างฝ่ายต่างมีอคติต่อกัน ขาดการยั้งคิด และพิจารณาความหมายที่แท้จริงของคำพูดนั้น ๆ อย่างลึกซึ้งเสียก่อน จึงเกิดการกระทบกระทั่งกัน ทางอารมณ์ และนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด ดังนั้น คนในครอบครัวจึงสามารถนำแนวคิดทฤษฎีตัวยูนของ ชาร์เมอร์ดังกล่าวไว้ข้างต้นมาใช้เป็นวิธีแก้ไขปัญหามารวมกันที่เกิดระหว่างกันได้ ด้วยการฝึกใช้กระบวนการทางปัญญาในการคิด พิจารณาไตร่ตรองสารสนเทศที่ส่งถึงกันให้ลึกซึ้งเสียก่อนไม่ใจร้อน ตอบโต้สารสนเทศ อย่างไม่ยั้งคิด อันจะทำให้เกิดความรุนแรงต่อกันได้

๓. วิธีการแบบอหิงสาหรือสันติวิธี หรือยุทธวิธีไร้ความรุนแรง คือ วิธีหรือยุทธวิธีที่หลีกเลี่ยงความรุนแรงในการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด หรือละเว้นการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อให้คู่กรณีปฏิบัติตามความต้องการของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยเป็นการกระทำที่ไม่ใช้การออกแรงบีบบังคับหรือใช้กำลังรุนแรง และมักเป็นรูปแบบที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายทางจิตใจวิธีการนี้เหมาะสมที่สุดกับคู่กรณีที่ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน และกันในการดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขเช่น คนในครอบครัว ชุมชน ประเทศ และสังคมเดียวกัน ตัวอย่างของผู้ที่ใช้วิธีการในแบบอหิงสาที่ทั่วโลกรู้จักกันดีก็คือ ท่านมหาตมาคานธี ผู้นำชาวอินเดีย ผู้ต่อสู้เพื่อปลดปล่อยอินเดียจากการยึดครองของอังกฤษ นับเป็นตัวอย่างของผู้นำที่นำร่องในการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงด้วยความสงบ ไม่ใช่ความก้าวร้าวรุนแรง ป้องกันตนเองในแบบสมแก่เหตุ^{๑๐} แม้ว่าจะมีการวิเคราะห์ว่าวิธีนี้ไม่ได้ผลในสังคมที่ไร้การศึกษา หรือไร้จริยธรรม ท่านก็เป็นต้นแบบในการประท้วงอื่นๆ ในแบบอหิงสาในเวลาต่อมา

วิธีการแบบอหิงสาหรือสันติวิธีที่ไร้ความรุนแรงนี้สามารถนำมาใช้แก้ไขความสัมพันธ์ที่เป็นไปในทางก้าวร้าวรุนแรงในครอบครัวได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา และระหว่างพ่อแม่ และลูก ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแบบที่ต้องพึ่งพากัน โดยเมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องการเรียกร้องให้อีกฝ่ายหนึ่งทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ ก็ต้องหลีกเลี่ยงการบีบบังคับทั้งทางวาจา และทางกาย เช่น ในกรณีที่ภรรยาต้องการให้สามีเลิกไปมีสัมพันธ์กับหญิงอื่น ก็ควรใช้วิธียกเหตุผลแห่งความไม่สงบสุขในครอบครัว และเรื่องของการเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่ลูก รวมถึงการที่จะทำให้อีกฝ่าย

^๙ พระมหาสุวัฒน์ สุวฑฒโน (จันทะคัต), “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิต”, *วิทยานินพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕-๑๓๗.

^{๑๐} วันชัย วัฒนศัพท์, *ความขัดแย้ง หลักการ และเครื่องมือแก้ปัญหา*, หน้า ๓-๔.

ปัญหาทางจิตใจ แทนที่จะใช้อารมณ์ก้าวร้าวต่อสามีซึ่งอาจทำให้สามีบันดาลโทสะและนำไปสู่การต่อสู้ประทุษร้ายกันทางร่างกายจนได้รับความบาดเจ็บ หรือ พ่อแม่ที่ต้องการแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่ดีของลูก โดยเฉพาะลูกวัยรุ่น เช่น ไม่ต้องการให้ลูกเที่ยวเตร่หลังเลิกเรียน ก็ต้องไม่ใช้วิธีดุด่าด้วยอารมณ์ก้าวร้าว หรือไม่ใช้วิธีกักขังลูกจนเกินกว่าเหตุ แต่ต้องใช้เหตุผลมาอธิบายให้ลูกเข้าใจ อาทิ พ่อแม่เป็นห่วงสุขภาพ การเรียน รวมถึงความปลอดภัยของลูก และขอร้องให้ลูกปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมขึ้น ลูกก็อาจหวนกลับมาคิดได้ถึงความหวังดีของพ่อแม่ ความรุนแรงก็จะทุเลาลงได้

๔.๑.๕ แนวทางแก้ไขในทางเศรษฐกิจ

การจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สมดุลเรื่องเศรษฐกิจเป็นปัญหาใหญ่ ในครอบครัว อันจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงได้ ถ้าขาดสมดุลของรายได้และรายรับ ซึ่งโยงไปถึงตัวระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตะวันตกที่ขึ้นาประเทศอยู่ในปัจจุบัน เพราะส่งเสริมการใช้จ่ายทางวัตถุเพื่อความสะดวกสบายส่วนตัวแข่งขันกันสะสมสมบัติทั้งที่เป็นวัตถุ เช่นรถยนต์ โทรศัพท์ เครื่องประดับ หรือสิ่งมีชีวิต เช่น สุนัขแมว นก ปลาราคาแพง รวมถึงกิ๊ก ตามค่านิยมในปัจจุบัน เป็นต้น

๔.๑.๖ แนวทางแก้ไขความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา

๑. ทฤษฎีชนนก^{๑๑} ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่ไม่ดีคือ ต่างฝ่ายต่างมีความเก็บกด หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดหลีกเลี่ยงที่จะเผชิญปัญหา ไม่พยายามพูดคุยปรับความเข้าใจกัน เมื่อถึงจุดที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถจะทนได้ต่อไป ก็เกิดอารมณ์ก้าวร้าวและก่อความรุนแรงได้โดยไม่มีใครคาดคิด การหลีกเลี่ยงหรือยอมถอย (avoiding or no way) นี้เป็นวิธีการที่พยายามหลีกเลี่ยงปัญหาโดยไม่เผชิญกับปัญหาด้วยการถอยออกมา พบว่าสังคมไทย และสังคมเอเชีย รวมถึงประเทศกลุ่มละตินอเมริกานี้ที่เป็นสังคมพวกกลุ่มนิยม (collectivist) จะนิยมใช้วิธีนี้กันมาก ทฤษฎีนี้ทำให้มองเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นถึงที่มาแห่งความรุนแรงในครอบครัวซึ่งบางครั้งเป็นความรุนแรงถึงขั้นเสียชีวิต ดังนั้นแนวทางแก้ไขที่จะคลี่คลายมิให้สามีภรรยาสะสมความกดดันจากการที่ต่างฝ่ายต่างหลีกเลี่ยงที่จะเผชิญปัญหาต่าง ๆ ไว้ ก็อยู่ที่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหลีกเลี่ยงหรือยอมถอยดังกล่าวให้เป็นท่าทีที่ตรงกันข้ามในทางสันติ คือต่างฝ่ายต่างต้องยินดีที่จะเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน โดยการพูดคุยเปิดเผยความในใจที่สะสมไว้นานหากทั้งคู่ไม่สามารถทำได้ ก็ต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ที่ต่างฝ่ายต่างให้ความเคารพนับถือเป็นคนกลางในการสมานความสัมพันธ์ต่อกันให้กลับคืนดี มีการคลี่คลายอารมณ์เก็บกดต่าง ๆ ให้หมดไป

๔.๑.๗ แนวทางแก้ไขในทางสังคมวัฒนธรรม

ด้วยเหตุที่โครงสร้างทางสังคมเอื้อต่อการเกิดความรุนแรง ความไม่เป็นธรรมของโครงสร้างทางสังคมที่ยึดถือกันมาแต่อดีตว่าผู้ชายต้องเป็นใหญ่มีอำนาจเหนือผู้หญิงจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่หลีกเลี่ยงมิได้โดยเฉพาะในสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากสังคม

^{๑๑} อังโน วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๘.

เกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม และกลายเป็นสังคมยุคเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัว เช่น การอพยพของแรงงานเข้าสู่เขตเมืองมากขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีเวลาให้แก่นกันน้อยลง อัตราการหย่าร้างมากขึ้น ปัญหาเรื่องโรคระบาด ยาเสพติด และเด็กเร่ร่อนเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งสิ้น และด้วยเหตุที่วัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีการปลูกฝังไว้ว่าการใช้ความรุนแรงเป็นอำนาจที่จะใช้ควบคุม หรือบังคับผู้อื่นได้ และไม่ได้มีเฉพาะการทำร้ายร่างกายเท่านั้น ยังส่งผลไปถึงการทำร้ายจิตใจ การใช้วาจา อารมณ์และกาแสดงออกทางพฤติกรรมอื่น ๆ ที่รุนแรงซึ่งสิ่งเหล่านี้มักไม่ค่อยมีการพูดถึงกันจึงทำให้ปัญหานี้ยังคงสะสมอยู่ตลอดมา

กล่าวได้ว่า ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาที่สังคมไทยละเลยมาเป็นเวลานาน ขาดการให้ความสำคัญต่อการป้องกัน และแก้ไขในฐานะปัญหาอาชญากรรมประเภทหนึ่งเพราะในอดีตที่ผ่านมาสังคมได้ใช้วิธีการจัดการกับปัญหาความรุนแรงอันเกิดจากสามีทำร้ายภรรยาหลายลักษณะหลายวิธีการ เช่น การปล่อยให้เรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นเพียงเรื่องภายในครอบครัวที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องจัดการแก้ปัญหาตนเอง ไม่ใช่เรื่องของคนนอกครอบครัวที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดผลตามมาคือฝ่ายที่อ่อนแอกว่าจะต้องยอมรับสัมพันธภาพเชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของฝ่ายที่ก้าวร้าวและแข็งแรงกว่าเสมอมา ส่วนใหญ่แล้วผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายยอมรับสภาพการตกเป็นเบี้ยล่างและสั่งสมความรู้สึกร้าวทศกั้ว เจ็บแค้น เก็บกดความโกรธเคืองไว้ตลอดเวลา รอการระเบิดทางอารมณ์ตอบโต้โดยหาทางออกด้วยการระบายออกต่อลูกหลาน หรือกลายเป็นการสร้างบุคลิกภาพใหม่ที่หยาบกระด้างแตกต่างไปจากเดิม โดยภาพรวมแล้ว ปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาที่สมาชิกในสังคมสามารถตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ง่ายกว่าอาชญากรรมประเภทอื่น หากปัญหานี้ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจึงอาจส่งผลให้เกิดวงจรของการใช้ความรุนแรงในครอบครัวหมุนเวียนกันต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอุปสรรคต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคม

สำหรับการแก้ปัญหาความรุนแรงในสังคมไทย อาจารย์เพ็ญจันทร์ ประดับมุข ผู้ทำวิจัยเรื่องความรุนแรงในครอบครัว โดยการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) เห็นว่าต้องแก้ไขในเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม สังคมต้องตระหนักและเห็นความสำคัญ โดยไม่คิดว่าเป็นปัญหาเฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะที่ผ่านมามีประเทศไทยยังไม่มีการทำวิจัยเรื่องนี้อย่างจริงจัง และสังคมไทยยังมองว่าเรื่องความรุนแรงเป็นเรื่องส่วนตัวที่เต็มไปด้วยช่องว่าง และยากที่จะเข้าถึงนั่นเอง^{๑๒}

๔.๑.๘ แนวทางแก้ไขจากปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัว

ภาพสะท้อนข้างต้นให้ข้อคิดว่าคนในสถาบันครอบครัวและสังคมไม่อาจนิ่งเฉยอยู่ได้อีกต่อไป เพราะการนิ่งเฉยเท่ากับเป็นการเพิ่มความรุนแรงในครอบครัวไทยให้มากขึ้นไปอีกจึงก่อให้เกิดการดำเนินการในโครงการ และกระบวนการต่าง ๆ โดยสถาบัน องค์กร หน่วยงานในภาคต่างๆ ของสังคมไทยในปัจจุบัน ดังนี้

^{๑๒} หนังสือพิมพ์ข่าวสด, “วอนสังคมใส่ใจเรื่องผัวๆ เมียๆ”, <<http://www.icamtalk.com>>, [๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐].

๔.๒ การแก้ไขความรุนแรงในครอบครัว

จากการศึกษาองค์ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้งอันนำไปสู่ความรุนแรงในครอบครัว ปรากฏการณ์ความรุนแรงในสังคมสถาบันครอบครัวและการดำเนินการจัดการต่าง ๆ เพื่อแก้ไข เยียวยาความรุนแรง รวมถึงแนวคิดในการป้องกันมิให้เกิดความรุนแรงซ้ำอีกของทั้งทางตะวันตก ตะวันออก และของนักปราชญ์ นักวิชาการชาวพุทธทั้งไทยและต่างชาติ และแง่คิดสำคัญจาก หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา สำคัญในการจัดการกับความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ ในงานวิจัยนี้ ดังนี้

๔.๒.๑ ความรุนแรงในครอบครัว

จากการศึกษาองค์ความรู้ต่าง ๆ ในเรื่องความรุนแรงในครอบครัวในมุมมอง แ่งคิด แนวทาง วิธีการจัดการของทั้งตะวันตกและตะวันออก รวมถึงแนวทางในพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้วิจัย เกิดแนวทางในการบูรณาการการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธในแบบที่เป็นรูปธรรม สามารถนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มเติมจากวิธีการที่มีอยู่แล้ว ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ได้

โดยงานวิจัยนี้เน้นความรุนแรงที่มีที่มาจากความขัดแย้ง อันหมายถึงความไม่ตรงกัน ในเรื่องความเห็นความคิด ความเข้าใจ และความคาดหวังที่แตกต่างกันตั้งแต่ในระดับเล็กน้อยที่ไม่ พยายามเปิดใจประนีประนอม ปรึบความเข้าใจกัน ไปจนถึงเรื่องที่ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง ความเข้าใจ ความคิดเห็น และความคาดหวังต่าง ๆ ดำรงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของแต่ละปัจเจกบุคคลใน ครอบครัวเดี่ยว ทำให้เป็นอุปสรรคในการสื่อสารเพื่อใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขสันติ เช่น ในสามี ในภรรยา ในตัวลูกแต่ละคน หรือในพี่น้องกันเอง เมื่อไม่สามารถรับฟังแลกเปลี่ยนทัศนคติกันได้ เพราะต่างฝ่ายต่างสงวนท่าทีเอาไว้ เพราะไม่เข้าใจว่าความขัดแย้งในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เป็นเรื่อง ธรรมดาที่สามารถเปลี่ยนเป็นความร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ได้ หรือแต่ละฝ่ายสามารถเรียนรู้ถึงความ แตกต่างในนิสัยทางธรรมชาติระหว่างเพศหญิง และชายที่ทำให้เกิดความคาดหวังที่ต่างกัน และสามารถปรับความคาดหวังนั้นให้อยู่ในความพอดีได้ เมื่อสะสมไว้ในใจกันมากขึ้น ๆ ทำยสุดแม้มีเพียง ความขัดใจ ไม่พอใจเพียงเล็กน้อยมาสะกิดความกดดันสะสมนั้น ก็กลายเป็นความรุนแรงทางวาจา และการประทุษร้ายร่างกายกันจนถึงขั้นบาดเจ็บ จากระดับเล็กน้อยไปถึงปานกลางจนถึงขั้นสาหัส บางรายถึงขั้นเสียชีวิต เพราะไม่มีวิธีที่จะสื่อสารจัดการกับใจตนเองให้มีความสุข สงบ รอบคอบ ไม่ ผลิตลามาได้ และไม่รู้จักวิธีการในการรอมชอม ประนีประนอมกันอย่างสันติวิธี เพราะแต่ละปัจเจกต่าง รู้จักแต่รักตนเอง ต้องการแต่จะได้รับการถนอมจิตใจและสนองความต้องการ ความพอใจของตนเอง เป็นอันดับแรก ลืมนึกความหมายที่แท้จริงของความรักที่ ประกอบไปด้วยความเมตตากรุณาปรารถนา ดีต่อกัน ลืมนึกถึงบทบาท หน้าที่ของตนเองที่ต้องมีต่อคนในครอบครัว ไม่รู้จักอดทน ไม่ต้องการอด กลั้น ไม่ต้องการยอมตนเป็นผู้เสียสละโดยไม่จำเป็นและที่สำคัญที่สุดคือ ลืมนึกถึงความเท่าเทียมกันใน คุณค่าของความเป็นคนหรือมนุษย์ทั้งเพศหญิงและเพศชาย โดยสามีอาจทำตนเป็นผู้มี อำนาจบาตรใหญ่ในครอบครัว ละเมิดสิทธิ์ของความเป็นประชาธิปไตยในครอบครัว ทำให้ภรรยารู้สึก ตนว่าเป็นทาสในเรือนเบี้ย หรือในทางกลับกันภรรยาอาจทำตนเป็นผู้รับแต่ฝ่ายเดียว เป็นฝ่ายไม่รู้จัก พอ หรือลูก อาจถูกพ่อแม่ข่มเหง เผด็จการ ไม่ให้สิทธิในความเป็นตัวตนเลย หรือลูกโดยเฉพาะที่อยู่ใน

วัยรุ่นทำตนเป็นนายเหนือพ่อแม่ เพราะรู้ว่าพ่อแม่ทั้งรักทั้งหลง ต้องการสิ่งใดไม่ได้ตั้งใจก็ใช้ความรุนแรงทางวาจา หรือประท้วงด้วยการกระทำที่ไม่สมควรต่าง ๆ อาทิ ไม่กลับบ้าน ไปเที่ยวมั่วสุมกับเพื่อน ๆ หรือพี่น้องกันเอง อิจฉาริษยากันในความรักที่ได้รับไม่เท่าเทียมกันจากพ่อแม่ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ความรุนแรงในครอบครัว ที่สอดคล้องกับงานวิจัยนี้ คือ ความรุนแรงทางกาย ทางวาจา และทางใจที่มีความสัมพันธ์โยงใยกันอย่างใกล้ชิด โดยเริ่มจากน้อยของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทางใจ ไปกระตุ้นให้เกิดการประทุชร้ายทางวาจาและทางกายตามมาอย่างไรก็ตาม เมื่อความรุนแรงทางกาย วาจา และใจ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดแทบจะแยกออกจากกันเป็นเอกเทศได้ยาก จึงอาจแบ่งความรุนแรงในครอบครัวได้เป็นประเภทหลัก ๆ ๒ ประเภท ที่สอดคล้องกับแนวคิดทางตะวันออก กล่าวคือ

๑. ความรุนแรงแบบแฝงเร้นหรือแบบไม่ลงมือ (Passive Violence) ๒ หรือความรุนแรงที่มีสาเหตุมาจากสิ่งที่แฝงในครอบครัวเดียวในสังคมไทยมากที่สุด คือ ความเพเลิดเพลินโดยขาดสำนึกผิดชอบ และความรู้ที่ขาดหลักความประพฤติหรือในทางกลับกันคือความประพฤติที่ขาดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องว่าความรุนแรงแบบไม่ลงมือนี้เองที่เป็นพื้นฐานนำไปสู่ความรุนแรงแบบลงมือได้ ดังที่ปรากฏให้เห็นมากในสังคม ได้แก่ สามีที่เพเลิดเพลินกับการตีเมาน้ำเมาจนขาดสติ ตบตีภรรยาและลูก บางรายเกิดอุบัติเหตุ มีการขว้างปาอาวุธจนลูกเล็กถูกลูกหลงบาดเจ็บสาหัสปางตายก็มีหรือสามีภรรยาที่ต่างนิยมมีสัมพันธ์นอกสมรส ตามความนิยมที่เรียกว่ามีกิ๊ก เพราะขาดความเข้าใจเรื่องของการรักษาความเป็นปกติหรือที่เรียกว่าศีล และธรรม ในการครองชีวิตร่วมกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างระแคะระคายความสัมพันธ์ดังกล่าว ก็กลายเป็นความหึงหวงรุนแรง ประทุชร้ายร่างกายกันจนบาดเจ็บหรือถึงขั้นเสียชีวิต แทนที่จะตกลงหย่าร้างกันอย่างสันติหรือการรู้ไม่เท่าทันสื่อทันสมัยต่าง ๆ ของสมาชิกครอบครัวโดยการใช้ไปในทางไม่ถูกไม่ควรรวมถึงการเลียนแบบสื่อบันเทิงในทางผิด ๆ ก็อาจนำมาซึ่งความรุนแรงในครอบครัวได้ในที่สุดเป็นต้น

๒. ความรุนแรงทางกายภาพหรือแบบลงมือ (Active Violence) ที่พบเห็นกันมากในสังคมไทยปัจจุบัน ได้แก่ การประทุชร้ายร่างกายด้วยการทุบ ตบตีหรือผลักด้วยแรงประทุชร่วมกับการใช้ความรุนแรงทางคำพูดและอาการก้าวร้าวทั้งมีหรือไม่มีอาวุธ ซึ่งทำให้เกิดความบอบช้ำทั้งร่างกายและจิตใจมากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งนับเป็นความประมาทหากไม่มีการดำเนินการเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมในการจัดการกับความรุนแรงทางกายภาพในลักษณะนี้ เพราะจะเป็นเหตุให้เกิดการประทุชประหารกันถึงขั้นพิการหรือเสียชีวิตได้ ความรุนแรงทางใจ คับข้อง ขัดเคือง อาฆาตพยาบาทแปลกแยกในตนเอง เอาความไม่ชอบ ไม่พอใจไปปรุงแต่งเพราะ ถูกหลบหลู่-ดูหมิ่น ถูกเพิกเฉย ถูกขัดผลประโยชน์ อิจฉา น้อยเนื้อต่ำใจ ไม่เข้าใจสารที่ได้รับ มีความมีตบอดเกี่ยวกับศีลธรรมอันดี เกิดขัดแย้งบาดหมางสัมพันธ์กับความโกรธ ความโลภ อคติต่าง ๆ สะสมความไม่พอใจ (รุนแรงแฝงเร้น) หรือเกิดแรงขับในทันทีเป็นความรุนแรงทางวาจา ทะเลาะแก่งแย่ง วิวาท มุ่งร้าย ถกเถียง เกิดปัญหา ไม่เข้าใจกัน ไม่สามารถยินยอมประนีประนอมกันได้กระตุ้นให้เกิดการลงมือความรุนแรงทางกาย ใช้กำลังประทุชร้ายประทุชประหารกัน จนได้รับความบาดเจ็บ บอบช้ำทั้งทางกายและทางใจ โดยใช้กำลังหรือใช้อาวุธ

๔.๒.๒ สภาพของความรุนแรง

องค์ประกอบต่าง ๆ ในทุกแนวคิดและมุมมองที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงในครอบครัว ทำให้ทราบว่าความรุนแรงทางกายภาพหรือแบบลงมือ (Active Violence) มีสาเหตุสำคัญที่หยั่งรากลึกอยู่ในจิตใจอันจัดเป็นปัจจัยทางธรรมชาติภายใน และเหตุปัจจัยจากภายนอก ดังนี้

๑. ปัจจัยภายใน ได้แก่ ตัณหา มานะ และทิฐิ ในทางลบหรือมีจิตทิฐิ ซึ่งเป็นตัวชักนำให้เกิดอารมณ์ร้ายต่าง ๆ จากการไม่ได้มี ไม่ได้เป็น ไม่ได้ในสิ่งที่ปรารถนาตามใจคาดหวัง อันมีอยู่ในปัจเจกบุคคลที่มีได้รับการฝึกฝนในเรื่องการเจริญสติให้มีปัญญารู้เท่าทันสิ่งแปลกปลอมเหล่านี้ จึงกลายเป็นอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลง มีอคติต่าง ๆ ทำให้มีความลำเอียงจากความชอบ ความชัง ความไม่รู้ คือ ความหลง และความกลัว ฯลฯ ซึ่งคอยจะผลักดันให้เกิดเป็นการกระทำก้าวร้าวรุนแรงออกมาทางวาจาและทางกาย เป็นการประทุษร้ายต่อจิตใจและร่างกายของผู้ที่ต้องมารองรับอารมณ์เหล่านี้ เป็นต้นในทางพระพุทธศาสนาจัดอารมณ์ร้ายต่าง ๆ ที่เกิดจากสภาพจิตฝ่ายร้าย ๓ สิ่งคือ ตัณหา มานะ ทิฐิ ดังกล่าวข้างต้น เป็นกิเลสที่เกาะกุมจิตใจ ทำให้เกิดความรุนแรงฝังอยู่ในจิตใจ ที่ไม่อาจมองเห็นได้ เมื่อประกอบเข้ากับการขาดความอดทน ความเสียสละ ความจริงใจ และการปรับปรุงพัฒนาตนเอง ทำให้ขาดความยับยั้งชั่งใจ ไม่สามารถจัดการแปรเปลี่ยนความครุกุ่นในใจเป็นความสงบด้วยการรู้จักพิจารณาหาเหตุผลแห่งความคับข้องใจ และหาวิธีแก้ไขเยียวยาตนเองที่เป็นไปในทางสันติ แต่กลับกลายเป็นทาสอารมณ์ร้ายต่าง ๆ ดังกล่าวก็อาจเกิดเป็นการลงมือก่อความรุนแรงทั้งทางวาจาและทางกายที่มองเห็นขึ้นได้

๒. ปัจจัยภายนอก ได้แก่

๑) ผลประโยชน์ไม่เท่ากัน (Unequal Benefits) : แม้จะเป็นครอบครัวเดียวกับสมาชิกแต่ละคนอาจคิดเล็กคิดน้อยในเรื่องของผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งในใจ เช่น สามีที่ทำงานหนัก คิดว่าตนมีสิทธิ์ที่จะเก็บเงินส่วนหนึ่งไว้ใช้จ่ายเพื่อความบันเทิงส่วนตัว ขณะที่ภรรยาคิดว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง ควรเก็บไว้เป็นเงินสำหรับครอบครัวร่วมกันหรือภรรยาหารายได้จากการทำงานนอกบ้านไว้ใช้จ่ายส่วนตัวแล้ว ยังรับเงินค่าใช้จ่ายในบ้านและค่าเลี้ยงดูตนเอง และลูกจากสามีอีก ทำให้สามีรู้สึกขัดแย้งในใจ หรือลูกคนเล็กกับลูกคนรองได้เงินค่าใช้จ่ายในการไปเล่าเรียนที่โรงเรียนไม่เท่ากัน เกิดความขัดข้องใจ หรืออิจฉาริษยา เป็นต้น

๒) ข้อมูลไม่เท่ากัน (Unequal Information) : สิ่งแวดล้อมรอบตัวในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญรุดหน้าในทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะการส่งผ่านข่าวสารและข้อมูลต่างๆ ถึงกันเร็วมากในโลกอินเทอร์เน็ต ผ่านเครื่องมือสื่อสารต่างๆ เช่น คอมพิวเตอร์ และโทรศัพท์มือถือ ซึ่งเมื่อปัจเจกบุคคลทุกวัยที่ไม่รู้จักคัดกรองด้วยสติและปัญญาที่รู้เท่าทันการโฆษณาชวนเชื่อ หรือการยุยงให้เชื่อในสิ่งที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง ก็เป็นเหตุปัจจัยนำไปสู่ความขัดแย้งในทางความคิดเห็น อันอาจนำไปสู่การกระทบกระทั่งกันทางวาจา และลุกลามไปเป็นการประทุษร้ายทางกายได้

๓) ความสัมพันธ์ที่ไม่ลงรอยกัน (Disagreeable Relationship) เช่น รสนิยมทางเพศต่างกันในสามีภรรยา เมื่อไม่เปิดเผยความในใจให้กัน หรือไม่โอนอ่อนสร้างความปลอดภัยให้กันและกัน ก็กลายเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน ไม่ลงรอยกัน โอกาสที่จะทำให้เกิดต่างฝ่ายต่างประพฤติผิดนอกกรอบทาง คือ นอกใจกันก็มีมาก เป็นต้นเหตุแห่งความหึงหวง กัดดันทางจิตใจซึ่งกันและกันอันอาจก่อให้เกิดความรุนแรงในการประทุษร้ายประทุพพาระกันตามมา หรือ พ่อแม่ที่มีปัญหาไม่ลงรอยกับลูกที่อยู่

ในวัยรุ่น เพราะขาดความรู้ ความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงสภาวะทางร่างกายและจิตใจจากเด็กสู่ ความเป็นวัยรุ่นของลูก หรือพี่น้องที่ขอบทะเลาะเบาะแว้ง เพราะแก่งแย่งความรักจากพ่อแม่ ทำให้ เป็นพี่น้องที่ขาดความสามัคคีปรองดอง ทำให้พ่อแม่ลำบากใจ เป็นต้น

๔) กระบวนการทางการรับรู้ไม่เท่ากัน (Unequal Perception) ได้แก่ ความ แตกต่างกันทางความคิด ความเชื่อ หรือศรัทธา และค่านิยม ซึ่งเกิดจากการมองโลกหรือโลกทัศน์ (World View) ที่ต่างกันจากองค์ประกอบต่าง ๆ ในแบบแผนของการดำเนินชีวิตตั้งแต่เด็กจนเติบโต เป็นผู้ใหญ่ของแต่ละปัจเจก ย่อมมีไม่เท่ากันเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ผนวกกับความแตกต่างทางเพศ ก็ยิ่ง ทำให้กระบวนการทางการรับรู้หรือการเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ มีความไม่เท่ากันมากขึ้น เช่น ความไม่ เท่ากันในค่านิยมเกี่ยวกับการทำงานบ้านระหว่างสามีภรรยา สามีมักมีโลกทัศน์ที่ว่า หน้าที่ล้างจานปิด กวาด ถูบ้าน เป็นหน้าที่ของภรรยาเพราะเป็นงานของเพศหญิง หรือค่านิยมในการเลี้ยงดูลูกในสามี ภรรยาไม่เท่ากัน ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนิยมการจู้จุกจิกเข้มงวด ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ จะทำให้ลูกเป็นคนดี เป็นต้น

๕) โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไม่เท่ากัน อาทิ สามีภรรยา ต่างเติบโตมาใน การเลี้ยงดูในโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกัน เช่นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเคยใช้ชีวิตในวัยเด็กอยู่ใน ประเทศแถบตะวันตกในความดูแลของผู้ปกครอง หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเคยร่ำเรียนศึกษาวิชาการ หรืองานอาชีพจากประเทศในแถบตะวันตก เมื่อมาใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกัน ก็อาจทำให้เกิดความ ขัดแย้งทางต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน หากไม่สามารถปรับตัวเข้าหากันได้ ก็อาจเกิดความ กัดดันทางจิตใจ เป็นชนวนกระทบกระทั่งกันทางวาจา และทางกายได้ หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งห่อ ค่านิยมในวัฒนธรรมตะวันตกโดยเฉพาะในเรื่องอิสระในการแสวงหาเพศรสที่ถูกต้อง ก็เกิดเป็นความหึง หวงรุนแรงระหว่างกันได้เมื่อระแคะระคายความสัมพันธ์นอกสมรสของอีกฝ่ายหนึ่งหรืออาจเป็นลูก โดยเฉพาะที่อยู่ในวัยรุ่นวัยเรียน ที่ทำให้พ่อแม่เสียใจในการประพฤติออกนอกกลุ่มนอกทางหันเหความ สนใจทางการศึกษาไปในทางการใช้ชีวิตเลียนแบบสังคมและวัฒนธรรมตะวันตก นิยมความเจริญทาง วัตถุ หมกมุ่นสิ่งบันเทิงเริงรมย์ เสเพล ใช้ความเจริญทางเทคโนโลยีไปในทางที่ผิด เช่น การใช้ อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางในการหาคูรักรวมถึงการค่าบริการทางเพศเพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายใช้สอยใน ความฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นวัยเรียนหญิง ต้องหยุดเรียนกลางคัน หรือ อาจเกิดการแก้ปัญหาแบบผิด ๆ โดยการทำแท้ง เกิดปัญหาความรุนแรงทางจิตใจของพ่อแม่ที่เสียใจ ในความประพฤติของลูก และอาจเกิดโทษ ทำร้ายร่างกายลูก กลายเป็นความรุนแรงทางกาย และ ทางจิตใจของลูก เป็นต้น^{๑๓}

^{๑๓} อ่างใน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การเยียวยาความรุนแรงใน ครอบครัว”, [ออนไลน์]. บทความกฎหมาย ศาลเยาวชน และครอบครัวกลาง - bopitv “กระบวนการยุติธรรมเชิง สมานฉันท์การเยียวยาความรุนแรงในครอบครัว”, <<http://www.openbase.in.th/taxonomy/term/795>>, [๑๕ ธ.ค. ๒๕๕๑].

๔.๓ แนวทางการจัดการความรุนแรงในครอบครัว

หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา มีทั้งความเหมือนหรือคล้ายคลึงและความแตกต่างที่สามารถนำมาผสมผสานเติมเต็มกันเป็นจุดร่วมและจุดเสริม เพื่อให้ได้แนวทางที่เป็นรูปธรรมสมบูรณ์ขึ้นในรูปแบบของการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการในฐานะทางออกที่พึงประสงค์ กับแนวทางการจัดการความรุนแรงในครอบครัวแนวพุทธจากมุมมองในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความหมายของความรุนแรงปรากฏการและประเภทของความรุนแรง สาเหตุของความรุนแรง วิธีแก้ไขความรุนแรง การป้องกันความรุนแรง และการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ รวมลงเป็น ๓ มิติสำคัญของการจัดการความรุนแรงในครอบครัว คือ วิธีแก้ไขความรุนแรง การป้องกันความรุนแรง และการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ โดยมีรายละเอียดของการศึกษาข้อมูลการวิจัยในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ วิธีแก้ไขความรุนแรง

๑. ความเหมือนหรือคล้ายคลึงของแนวคิดและแนวพุทธ

วิธีแก้ไขที่มีหลักการเหมือนกันทุกแนวคิดไม่ว่าจะเป็นของแนวพุทธ ก็ล้วนแต่ต้องเริ่มจากการเข้าไปเรียนรู้ถึงสาเหตุแห่งความรุนแรง และเข้าไปแก้ไข เมื่อสาเหตุของความรุนแรงที่สำคัญที่สุดมาจากความขัดแย้งในลักษณะของความก้าวร้าว อันเป็นความไม่ตรงกันในเรื่องขอความเห็น ความคิด ความเข้าใจในระดับที่ไม่สามารถประนีประนอมกันได้จนเกิดการประทุษร้ายรุนแรงในระดับน้อยด้วยการตบตี ทะเลาะวิวาทกัน ไปจนถึงระดับมากขึ้นจนถึงขั้นบาดเจ็บสาหัสหรือเสียชีวิต อีกทั้งความรุนแรงเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งแปลกแยกในผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบเช่นกัน ดังนั้นการจัดการความรุนแรงในมิติของการแก้ไขจึงเริ่มด้วยการปรับความเข้าใจให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยวิธีการใดก็ตามที่มีผลทำให้เกิดการปรับวิธีคิดเข้าหากัน เพื่อการเปลี่ยนแปลงการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันไปในทางสงบสันติที่ยั่งยืนยาวนาน หรือกรณีที่เป็นความแปลกแยก คับข้องใจของปัจเจกเองจนเกิดความก้าวร้าวต่อคนรอบข้าง ก็มีวิธีการแก้ไขของทางตะวันตกและตะวันออกที่ได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ ๒ ได้แก่วิธีการทางจิตวิทยา ทางสังคมวิทยา ทางเศรษฐกิจ ทางความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ทางสังคมวัฒนธรรม และการดำเนินการจากภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ความรุนแรง สำหรับแนวพุทธก็มีวิธีการแก้ไขด้วยหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตอย่างสงบสันติ ดังรายละเอียดที่นำเสนอไว้ในบทที่ ๓ เมื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกัน ก็พบความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันในประเด็นต่าง ๆ ของแนวทางดังต่อไปนี้

๑) ทางจิตวิทยา

แนวคิดโดยทั่วไปทางจิตวิทยาที่แนะนำให้ปัจเจกปลดปล่อยความคับข้องใจเพื่อลดความก้าวร้าวในตนเองโดยการรู้จักพิจารณาหาสาเหตุว่าถ้าเป็นความคับข้องใจที่เกิดจากตนเอง ก็ให้หาจุดแข็งมาเอาชนะปมด้อย และให้หาที่ปรึกษาที่เป็นมิตรไว้วางใจได้นั้น ตรงกับหลัก กัลยาณมิตรธรรม ๔ คือ รู้จักเป็นมิตรกับตนเองและรู้จักคบหามิตรที่ดี ที่ไว้วางใจและเชื่อใจได้ว่าเขาจะเป็นผู้ชี้แนะให้ปัจเจกสามารถแก้ไขหรือปฏิบัติตนให้พ้นจากความทุกข์ ความคับข้องใจจากปัญหาต่าง ๆ ได้ดี ดังมีคุณลักษณะและคุณสมบัติของมิตรดีให้เป็นเกณฑ์ตัดสินในการเลือกคบหา

๒) ทางสังคมวิทยา

ทฤษฎี “อะโนมี” ของ เมอร์ตัน (Merton’s Theory of Anomie) ส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศ โดยให้นัยของวิธีแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวว่า คนในครอบครัวควรร่วมมือกันขจัดความไม่เป็นธรรมในเรื่องการให้คุณค่าทางเพศ รวมถึงบทบาทในครอบครัวที่เหลื่อมล้ำระหว่างสามีภรรยา โดยส่งเสริมให้ต่างฝ่ายต่างเคารพในหน้าที่และบทบาทของกันและกัน ให้รู้สึกว่ามีค่าเท่าเทียมกัน โดยส่งเสริมให้ต่างฝ่ายต่างเคารพในหน้าที่และบทบาทของกันและกัน ให้รู้สึกว่ามีค่าเท่าเทียมกัน โดยส่งเสริมให้ต่างฝ่ายต่างเคารพในหน้าที่และบทบาทของกันและกัน ให้รู้สึกว่ามีค่าเท่าเทียมกัน

ทฤษฎี ตะแกรงแห่งความสัมพันธ์ (The Relationship Grid) ของ เวย์น อี. เบเกอร์ (Wayne E. Baker) ชนิดที่ ๔ แบบร่วมงานกัน โดยการคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นแบบของความสัมพันธ์ในทางธุรกิจที่ลงตัว คือ มีการผูกมัดกันเป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมตตา กรุณาต่อกันมากกว่านอกกลุ่มนั้น ในส่วนที่คล้ายคลึงกับแนวทางในพระพุทธศาสนาคือการใช้หลัก สาราณียธรรม^{๑๔} ซึ่งหมายถึงธรรมอันเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน มีการสงเคราะห์เกื้อกูลกัน เพื่อความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งหากคนในครอบครัวนำไปใช้ก็เป็นการป้องกันอยู่ในตัว หลักธรรมที่จะมีให้เกิดการวิวาทกันได้ แต่เมื่อความรุนแรงเกิดขึ้นแล้วการจะแก้ไขให้สถานการณ์ดีขึ้นได้ก็ด้วยการระลึกถึงประโยชน์ร่วมกันในการดำเนินชีวิตครอบครัวไปให้ตลอดรอดฝั่งร่วมกันนั่นเอง ในประเด็นนี้ มุมมองของทฤษฎี ตะแกรงแห่งความสัมพันธ์ และหลัก สาราณียธรรม มีความหมายคล้ายคลึงกันแม้จะเป็นบริบทที่มีเรื่องของธุรกิจเข้ามาเกี่ยวพันด้วยก็ตาม ส่วนในประเด็นที่แตกต่างจะได้กล่าวต่อไป

ทั้งทฤษฎี ตัวย ของ ออตโต้ ซี. ชาร์เมอร์ (Otto C. Scharmer’s U-Theory)^{๑๕} และทฤษฎี การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ของ เดวิด โบห์ม (David Bohm) อันเป็นการฝึกใช้กระบวนการทางปัญญาในการคิดพิจารณาไตร่ตรองสำนึกที่ส่งถึงกันให้ลึกซึ้ง ก่อนที่จะตอบโต้แบบไม่ยั้งคิด มีความคล้ายคลึงกับแนวทางในพระพุทธศาสนาที่สอนให้ปัจเจกมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยความเมตตา กรุณา มีมุทิตา อุเบกขา ซึ่งแฝงไปด้วยการลดละตัวตน การรู้จักพิจารณาถึงความต้องการของผู้อื่น มีความยินดีอย่างใจจริงโดยปราศจากความอิจฉาริษยากับความสุข และความสำเร็จของผู้อื่นด้วยหลัก พรหมวิหารธรรม^{๑๖} ดังนั้นในกระบวนการรับและส่งสำนึกย่อมมีการเปิดใจกว้าง ไม่ตัดสินด้วยอคติหรือประสบการณ์ในตัวตนเพียงฝ่ายเดียว ผสานกับหลัก วัชชี อปริหานิยธรรม ในแง่สามารถนำมาแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวได้จากการหมั่นเสวนาประชุม ปรีกษาหารือกันด้วยการเปิดใจให้กันและกัน เป็นการร่วมกันหาสาเหตุของความบาดหมางอันนำไปสู่ความรุนแรงที่เกิดขึ้นต่อกัน การให้ความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ก็เป็นผลดีในแง่ของการที่ญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวทั้งฝ่ายสามีหรือภรรยาสามารถทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยประนีประนอม ช่วยแก้ไขให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกันได้

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๙-๖๑, ม.ม.อ. (ไทย) ๔๙๒/๓๐๒.

^{๑๕} Ben Thaiaporn’s Blog, “แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรื่องการพัฒนาตนเอง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาตริวิทยาและการวัด”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.oknation.net/blog/philharmonics>, [๑๒ พ.ย. ๒๕๖๑].

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗-๓๒๘/๒๕๖-๒๕๗.

๓) ทางเศรษฐกิจ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของปวงชนชาวไทยนั้นมีความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตครอบครัวในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการใช้หลัก “ทฤษฎี ๓ มิติ ๔ ประโยชน์”^{๑๗} จะช่วยแก้ไขความรุนแรงที่เกิดจากวิกฤติเศรษฐกิจทั่วโลกได้ดียิ่งเพราะเป็นหลักที่มุ่งให้ทุกปัจเจกถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงานที่สุจริต ไม่เบียดเบียนมนุษย์ด้วยกันเอง ไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ รู้จักอดออมรักษาทรัพย์ที่ได้จากความเหน็ดเหนื่อยในการประกอบอาชีพสุจริตนั้น ๆ ที่สำคัญคือให้รู้จักคบหาแต่เพื่อนที่ดีที่จะไม่นำไปสู่ความเสื่อม และที่สำคัญยิ่งขึ้นไปอีกคือการสอนให้ปัจเจกรู้จักดำรงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ถูกกิเลสล่อลวงไปตามกระแสแห่งความเจริญทางวัตถุ

๔) ทางความสัมพันธ์ระหว่างสามภรรยา

แนวคิดไม่ว่าจะในศาสนาใด สำนักคิด นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา ฯลฯ ทั้ง และแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ต่างมีความสอดคล้องในหลักการเดียวกัน คือมุ่งบำบัดแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวไปสู่ความสงบสุขร่วมกัน ดังนั้นหลักการต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยนำเสนอมาแต่ต้น ของนักคิดนักทฤษฎีและนักปฏิบัติทั่วโลก ต่างมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน คือความหลุดพ้นจากปัญหาความขัดแย้ง ความวุ่นวายใจ ความทุกข์กายทุกข์ใจอันเกิดจากความขัดแย้งจนถึงระดับก่อเหตุรุนแรงขึ้นในครอบครัว โดยใช้วิธีการต่าง ๆ คล้ายคลึงสอดคล้องต้องกัน ดังนี้

๑. การสื่อสารไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อเริ่มมีความรู้สึกขัดแย้งกันเล็กน้อย ๆ เกิดขึ้นระหว่างคู่สามีภรรยาเอง หรือสมาชิกในครอบครัว อย่าปล่อยให้จนกลายเป็นเรื่องสะสมเรื้อรังอยู่ในใจ ซึ่งนานเข้า ๆ จะกลายเป็นเรื่องเก็บกด กดทับเอาไว้จนทนไม่ไหวก็ถึงวันระเบิดเหมือนทฤษฎีชนนก^{๑๘} เรื่องเล็กก็จะกลายเป็นเรื่องใหญ่ ความขัดแย้งธรรมดา ๆ ก็อาจขยายเป็นความรุนแรงทางอารมณ์ จนถึงกับลงมือลงไม้ทำร้ายร่างกายกัน จนมองหน้ากันไม่ติดอีกเลย บ้านที่เคยอบอุ่นกลับต้องต่างคนต่างอยู่ หากความสุขอะไรไม่ได้อีกต่อไป ดังนั้นการสื่อสารที่ตอบสนองไปในทิศทางเดียวกัน ก็จะลดความขัดแย้งหรือสลายความขัดแย้งไปได้ วิธีการแบบอหิงสาหรือสันติวิธีที่ไร้ความรุนแรงของมหาตมคานธี^{๑๙} นั้น สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาความรุนแรงในความสัมพันธ์ระหว่างสามภรรยา หรือพ่อแม่ลูกได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับแนวทางในพระพุทธศาสนาในเรื่องของการมีปฏิสัมพันธ์ที่ถูกต้องตามหลัก “ทศ ๖ การอยู่ครองเรือนร่วมกันต่างฝ่ายต่างมีหลักประกันให้กันและกันด้วยหลัก “เบญจศีล-เบญจธรรม” อยู่ร่วมกันอย่างสมศีลและสมธรรมด้วยหลัก ขรราวาสธรรม ๔ และ “สมธรรม ๔๒๐” พ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูก ทำหน้าที่เปรียบเสมือนพรหมของลูกด้วยการใช้หลัก “พรหมวิหาร ๔” ดังนั้นเมื่อเกิดการกระทบกระทั่งกันก็สามารถถอยต่อกันด้วยจิตเมตตากรุณา รู้สึกต่อกันเสมือนเพื่อนที่ดีของกันและกันด้วยหลัก “กัลยาณมิตรธรรม”

^{๑๗} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๕๐๗, อ.จ.ม.ก.อ. (ไทย) ๓/๓๐/๑๑๓.

^{๑๘} วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้งหลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๘.

^{๑๙} มหาตมคานธี สูดยอดผู้นำการเปลี่ยนแปลง <<http://leadership.exteen.com/20091002/entry>>, (๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๓).

๒. ความรู้สึกและอารมณ์ หากคู่สามีภรรยาเริ่มจะรู้สึกถึงความไม่สบายอารมณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ในพฤตินิสัยบางเรื่อง ซึ่งความละเอียดลออในการสังเกตระวังระไวอาจแตกต่างกัน ก็ควรที่จะได้หาเวลาบอกกล่าวกันให้เหมาะสม โดยหมั่นระลึกถึงอดีตที่หวานชื่น ระลึกถึงแต่ด้านดี ๆ ที่ตั้งใจทำให้แก่กันมาก่อน ไม่มุ่งจับผิดแต่จับดียกย่องให้กำลังใจกัน นึกให้อภัยกันเสมอ ๆ หากมีอาการความรู้สึกที่คุกรุ่นต่อกัน ก็ต้องพยายามหลีกเลี่ยงที่จะไม่ระบายอารมณ์ที่เป็นปฏิกิริยาในเวลาเดียวกัน อาจรู้สึกและแสดงออกได้คนละเวลา และจำเป็นต้องอดทนอดกลั้นรอให้ถึงจังหวะเวลาที่เหมาะสมที่สามารถจะปรับความเข้าใจกันได้อย่างเปิดใจ ไม่เก็บสะสมอารมณ์เหล่านั้นไว้ในลักษณะของแนวคิดในทฤษฎีขนนก และหากมีอาการรื่นรมย์รู้สึกดีต่อกัน ก็ควรจะต้องแสดงความรู้สึกดี ๆ นั้นในเวลาเดียวกันด้วย เพื่อเป็นกำลังใจแก่กันและกันในการที่จะต่อสู้ฝ่าฟันปัญหาหรืออุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตครอบครัวร่วมกัน (ในแบบของการฝึกกำลังใจกันตามทฤษฎีตะแกรงแห่งความสัมพันธ์ในแบบร่วมงานกัน และแบบของการใช้กระบวนการทางปัญญาในการรับและส่งสาส์นถึงกันตามทฤษฎีตัวดู ของ ตะวันตก และหลัก กัลยาณมิตรธรรม ฆราวาสธรรมสังคหัตถุธรรม และสาราณียธรรม ของ พระพุทธศาสนา)

๓. อุณหภูมิของความรักและการอยู่ร่วมกัน : อาจกล่าวได้ว่าคู่ครองทั้งหลายในโลกต่างปรารถนาความยั่งยืนของชีวิตคู่ตราวันตาย บางคู่ยังดื่มด่ำอยู่กับความรักถึงกับอธิษฐานที่จะได้อยู่ร่วมกันไปทุกภพทุกชาติทีเดียว ดังนั้นการฝึกฝนเพิ่มพูนคุณธรรมในใจเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น การศึกษาให้รู้จักคู่ครองของตนในแง่มุมต่าง ๆ ด้วยความอดทนอดกลั้น ตั้งใจเสียสละให้แก่กันเพื่อมุ่งไปสู่ความรักอันมั่นคงจริงยั่งยืน เหมือนความฝันก่อนแต่งงานด้วยสัจจะที่มีร่วมกันมา ทางตะวันตกจึงได้มีการศึกษาแนวโน้มของการแยกกันอยู่หรือหย่าร้างกันระหว่างสามีภรรยาที่ใช้ชีวิตร่วมกันนาน ๗ ปีขึ้นไป เพื่อที่จะหาทางแก้ไข โดยชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างทางเพศในเรื่องของความชอบ อุปนิสัยใจคอ ความละเอียดอ่อนทางด้านจิตใจ รวมถึงการควบคุมและการจัดการกับอารมณ์ก้าวร้าวอันเป็นชนวนก่อเหตุแห่งปัญหา ก็เพื่อให้คู่สมรสทั่วไปได้หันมาตระหนักให้มากเพื่อที่ต่างฝ่ายจะได้เข้าใจกันและกันมากขึ้น ส่วนในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาก็คือคำสอนในเรื่องธรรมของผู้ครองเรือน ๔ ประการ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ใน “ฆราวาสธรรม ๔” (นั่นเอง) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความปรารถนาของมนุษย์ที่จะแบ่งปันสิ่งดี ๆ ในชีวิตให้แก่กัน ต่างก็หวังว่าพลังแห่งความรักจะนำความสุขสมบูรณ์มาสู่ชีวิตตลอดไปชั่วลูกหลาน ไม่ว่าจะต่างเชื้อชาติศาสนาเผ่าพันธุ์ หรือชนบทรอบเนินมประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมากมายเพียงไร เป้าหมายก็คล้ายคลึงกัน และสามารถหลอมรวมกันด้วยอุณหภูมิจึงรักอันมั่นคง

๔. การเจรจาไกล่เกลี่ย ปัจจุบันการจัดการโดยทั่วไป นิยมใช้แนวทางของตะวันตกกันมากในการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง (Mediation) เมื่อสามีภรรยาเกิดความขัดแย้งรุนแรงต่อกันจนไม่อาจสื่อสารปรับความเข้าใจกันได้แล้ว อาจตกลงแยกกันอยู่ระยะหนึ่ง ระหว่างนั้นต่างก็อาจปรึกษาหารือกับคนกลางผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) ซึ่งเป็นได้ทั้งวิธีที่ไม่ใช้กฎหมายกับวิธีทางกฎหมาย เช่น กระบวนการทางศาล (Judicial Approach) อนุญาโตตุลาการ (Arbitration) กระบวนการออกกฎหมาย (Legislative Approach) หรือการประนีประนอม (Compromising) สุนทรียสนทนา (Dialogue) การมีส่วนร่วม (Participation) และการให้อภัยกัน (Forgiveness) เป็นต้น ล้วนถูก

นำมาใช้ระงับข้อขัดแย้งหรือกรณีพิพาท โดยอาศัยคนกลางผู้ไกล่เกลี่ยทำหน้าที่เสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา ช่วยเจรจาต่อรองระหว่างคู่กรณีเพื่อขจัดข้อขัดแย้งจนสามารถบรรลุข้อตกลงโดยความสมัครใจทั้งสองฝ่าย คนกลางผู้ไกล่เกลี่ยมีหน้าที่เพียงสร้างความรู้สึกและความเข้าใจที่ดี ให้ตระหนักถึงประโยชน์ของการร่วมกันแก้ปัญหา ช่วยในการทำสัญญาประนีประนอม ยอมความเมื่อทั้งคู่สามารถตกลงกันได้ ผู้ไกล่เกลี่ยไม่ได้มีหน้าที่โดยตรงที่จะตัดสินใจแทนคู่กรณีไม่ว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย

๕. ทางสังคมวัฒนธรรม แนวทางโดยทั่วไปมีความตื่นตัวในเรื่องของการตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องการแก้ไขโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดความรุนแรงในครอบครัว หลังจากทีละเลยมานาจนกระทั่งความรุนแรงในครอบครัวกลายมาเป็นปัญหาอาชญากรรมประเภทหนึ่งที่สมาชิกในสังคมสามารถตกเป็นเหยื่อได้ง่ายกว่าอาชญากรรมประเภทอื่น

๖. การดำเนินการจากภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัวจากสถิติของความรุนแรงในครอบครัวที่เพิ่มสูงขึ้นทุกขณะ ทำให้ทุกภาคส่วนในสังคมโดยรวมมีการร่วมมือกันในโครงการและกระบวนการต่าง ๆ เพื่อหาทางแก้ไขความรุนแรงที่เกิดขึ้น ขณะที่ในสังคมแนวพุทธก็มีการร่วมมือกันระหว่าง บ้านวัด และโรงเรียน (บวร) เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยเฉพาะที่เกิดกับเด็กนักเรียนวัยรุ่น

๗. ความแตกต่างของแนวคิดตะวันตก ตะวันออก และแนวพุทธพระพุทธศาสนา ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดกว่าแนวคิดหรือทฤษฎีของทางตะวันตกและตะวันออกถึง “องค์ประกอบภายใน” ที่เป็นต้นเหตุที่อยู่เบื้องหลังการผลักดันพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์โดยเฉพาะพฤติกรรมที่ออกไปในทางความขัดแย้งรุนแรง ซึ่งเรียกโดยรวมว่า ปญจธรรม (ทิฐิ มานะ ตัณหา) ที่ทำให้มนุษย์เราแตกต่างกันออกไปตามแนวคิด ความเชื่อ ความยึดถือตนความทะยานอยากที่ไม่สิ้นสุด อีกทั้งยังระบุถึงต้นเหตุแห่งความไม่สามัคคีปรองดองกันอันเป็นตัวชักนำสู่ความแตกร้างซึ่งสามารถนำไปสู่ความรุนแรงในระดับต่าง ๆ ได้ง่าย ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามาจาก “อคติ ๔”^{๒๐} คือ ความลำเอียงเพราะชอบ (ฉันทาคติ) ความลำเอียงเพราะชัง (โทสาคติ) ความลำเอียงเพราะหลง (โมหาคติ) และความลำเอียงเพราะกลัว (ภยาคติ) นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงมูลเหตุแห่งการวิวาทหลัก ๆ ๖ ประการ^{๒๓} ได้แก่ ๑. เป็นผู้มักโกรธ มีความผูกโกรธ ๒. เป็นผู้มีความลบหลู่ มีความตีเสมอ ๓. มีความริษยา มีความตระหนี่ ๔. เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา ๕. เป็นผู้มีความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด และ ๖. เป็นผู้ยึดมั่นในความเห็นของตน มีความถือมั่น

ประเด็น ในเรื่องการชี้ชัดถึง “องค์ประกอบภายใน” ดังกล่าวข้างต้น มีผลทำให้เกิดความแตกต่างทางความเด่นชัดของแนวทางในการจัดการแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวทั่วไปและตามแนวพุทธในประเด็นต่าง ๆ ของแนวทางดังต่อไปนี้

๑. ทางจิตวิทยา

แนวทางทางจิตวิทยาทั่วไปที่ว่า ให้ปัจเจกรู้จักเอาชนะความคับข้องใจเพื่อลดความก้าวร้าวในตนเองด้วยวิธีสร้างสรรค์ พยายามหาสาเหตุความผิดพลาด และให้เปลี่ยนสถานที่หรือ

^{๒๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๕.

บรรยากาศ นั้นค่อนข้างจะเป็นแนวคิดใน “อุดมคติ” ที่ปฏิบัติได้ยากโดยลำพัง หากปราศจากซึ่งผู้คอยชี้แนะคือเพื่อนหรือมิตรแท้ที่มีได้หวังประโยชน์ตอบแทนใด ๆ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาหรือที่แนะนำให้งดการทำโทษซึ่งจะเป็นการสร้างตัวแบบของ “ความก้าวร้าว” นั้น หากปัจเจกไม่มีแรงบันดาลใจหรือวิธีที่จะฝึกฝนบ่มเพาะขัดเกลาจิตใจของตนเองให้มีความเมตตากรุณา รู้จักการทำใจให้เป็นกลาง หรือมีอุเบกขาในบางสถานการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุม ตามหลัก “พรหมวิหารธรรม” ในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็เป็นแนวทางที่ปฏิบัติได้ยากยิ่ง โดยเฉพาะหากปัจเจกยังมีอคติต่าง ๆ อยู่ก็ทำได้ยาก

๒. ทางสังคมวิทยา

เหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัวที่เกิดขึ้นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์นี้ ล้วนมีสาเหตุจากปัจจัยภายนอกมากมาย อาทิ ในทางสังคมวิทยา ได้แก่ กระบวนการที่พ่อแม่เลี้ยงดูลูกด้วยความเชื่อและค่านิยมผิด ๆ ในสังคม เช่น การเน้นลูกให้เก่งมากกว่าจะเน้นให้เป็นคนดี ทำให้ลูกเกิดความกดดันที่จะต้องผลักดันตนเองไปในทางแข่งขัน แข่งแย้งชิงดี ทั้งกับพี่น้องและกับเพื่อนฝูงเมื่อเกิดความล้มเหลวหรือไม่ได้อย่างใจต้องการ ก็สามารถก่อความรุนแรงได้ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีแนวทางในการหล่อหลอมจิตใจของคนในครอบครัวให้รู้จักลดละตัวตนเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เช่น หลัก “สังคหวัตถุ ๔” (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา) และ สาราณียธรรม ๖ (การตั้งมั่นในเมตตาทางกาย วาจา และใจต่อกัน บริโภคโดยไม่แบ่งแยกถือเอา ถือเรา มีศีลสมบูรณ์ และมีทิวฐิติที่ประเสริฐ) เป็นต้นอย่างไรก็ตาม ทางตะวันตกก็เริ่มมีการตื่นตัวในการหาวิธีการที่จะป้องกันความรุนแรงในปัจเจกตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็กที่ยังบ่มเพาะหล่อหลอมพฤติกรรมได้ง่าย มีประโยชน์ในการช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมในเด็กเล็กให้สามารถควบคุมความโกรธ ความรู้สึกขัดเคืองในใจตนเองได้ก่อนจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบกับผู้อื่นในทางก้าวร้าวรุนแรง เทคนิคนี้สามารถนำมาเติมเต็มความสมบูรณ์เพื่อลดมูลเหตุแห่งการวิวาทซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในแต่ละปัจเจกในแนวพุทธได้เป็นอย่างดี

๓. ทางเศรษฐกิจ

ในมุมมองทั่วไปที่ว่าเรื่องเศรษฐกิจโดยเฉพาะในระบบทุนนิยมตะวันตกเป็นปัญหาใหญ่ในครอบครัว โดยมีแนวคิดในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับค่านิยมในการส่งเสริมการใช้จ่ายทางวัตถุเพื่อความสะดวกสบายส่วนตัว การแข่งขันกันสะสมสมบัติทั้งที่เป็นวัตถุหรือสิ่งมีชีวิต ด้วยการจัดระบบสมดุลของโครงสร้างทางเศรษฐกิจของตะวันตกผสมตะวันออก ภาครัฐควรมีการดำเนินการการหมุนเวียนทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสม ลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และส่งเสริมการศึกษาให้ชาวบ้านมีความรู้ในการบริหารจัดการ การตลาด การจัดตั้งองค์กรที่เกื้อกูลกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ร่วมกับการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้อง เพื่อสร้างมาตรฐานความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้สูงขึ้น ป้องกันปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัว^{๒๑} อันมีผลโยงไปสู่ความรุนแรงในครอบครัวได้นั้น ยังจัดเป็นวิธีแก้ไขความรุนแรงในครอบครัวที่ปัจเจกหรือสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวมิได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในฐานะกลไกสำคัญโดยตรง หากมิได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาร่วมบ่มเพาะ ฝึกฝนปรับปรุงตนในเรื่องของความเป็นอยู่ร่วมกันในครอบครัวอย่างสงบสุขในทุก ๆ ด้าน

^{๒๑} วิทยากร เชียงกูล, “จะแก้ปัญห เศรษฐกิจตกต่ำได้อย่างไร” [ออนไลน์]; แหล่งที่มา <<http://witayakornclub.wordpress.com/2009/04/10/>>, (๒๓ พ.ย. ๒๕๖๐).

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจดังกล่าวนี้หลัก “ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔” มีคุณอนันต์ในการนำไปใช้แก้ปัญหาเหตุแห่งความรุนแรงในครอบครัวในแง่ของการขาดความสันโดษ หรือการขาดอุเบกขาในการดำเนินชีวิตครอบครัวท่ามกลางค่านิยมฟุ่มเฟือยในทางวัตถุ และการให้คุณค่าเทียบแทนคุณค่าแท้ของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวในยุคโลกาภิวัตน์นี้ได้เป็นอย่างดี เพราะหลักธรรมนี้เป็นเครื่องมือช่วยบ่มเพาะพฤติกรรมให้ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักประกอบอาชีพที่สุจริต ทั้งยังประกอบด้วยคุณธรรมในการไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และยังบ่มเพาะการรู้จักเก็บรักษาประหยัด รู้จักการใช้ทรัพย์สินอย่างเหมาะสม รู้จักเลือกคบหาเพื่อนดีหรือกัลยาณมิตร ห่างไกลคนพาลที่จะชักนำไปในทางเสื่อมเสีย ลุ่มหลงมัวเมา ขาดสติทั้งยังบ่มเพาะให้รู้จักพิจารณาใช้ทรัพย์สินที่หามาได้เพื่อการดำเนินชีวิตในครอบครัวตามสมควรแก่กำลัง หลักธรรมนี้สอนให้คนในครอบครัวสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองโดยการปรับปรุงพฤติกรรมของตนเอง ไม่ต้องคอยรอโอกาสที่หาได้ยากยิ่งที่จะให้ภาครัฐ หรือภาคเอกชนเข้ามาช่วยจัดการใด ๆ

นอกจากนั้น เศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปกับแนวทางในพระพุทธศาสนาองปัญหาของมนุษย์แตกต่างกัน เศรษฐศาสตร์มีสมมติฐานว่า มนุษย์มีความต้องการไม่สิ้นสุด ในขณะที่โลกมีความขาดแคลน (scarcity) จึงมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าที่สุด ดังนั้นจะต้องลงทุนค้นคว้าเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพราะความไม่รู้จักพอของมนุษย์ขณะที่แนวทางในพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์ควบคุมความต้องการ เพื่อเป็นหนทางไปสู่ความสุขที่แท้จริง มีความพึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่นั้นจึงจะช่วยดับทุกข์ได้จริง ทำให้เราเห็นได้อย่างชัดเจนถึงการแก้ปัญหาความต้องการของมนุษย์ ไม่ว่าจะพัฒนาการเพิ่มพูนพลังทางเศรษฐกิจ จากการผลิตสินค้า เครื่องอุปโภคบริโภค การพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การบริหารและการพัฒนาระบบทุนนิยม เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายกับมนุษย์มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ อย่างไรก็ตามการพัฒนาทางวัตถุไม่เคยทำให้มนุษย์รู้จักพอ มนุษย์จึงแสวงหาตลอดเวลา แม้จะรู้ว่าทุกคนต้องการความสุข แต่ก็ไม่รู้ความหมายที่แท้จริงของความสุขนั้นเป็นอย่างไร ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงกับหลักการในพุทธศาสนา ที่สอนให้มนุษย์รู้จักพอ โดยแนะนำถึงวิธีปฏิบัติในการควบคุมความต้องการของตน โดยเริ่มต้นจากการเป็นคนที่มีความจริงใจต่อผู้อื่น พัฒนาจิตใจเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่ดี รู้จักแบ่งปันกันกินกันใช้ (สาราณียธรรม) ให้อภัยซึ่งกันและกัน (สังคหวัตถุธรรม) มีปัญญารู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง (สัมมาทิฐิ) อันเป็นวิธีปฏิบัติไปสู่ความสุขได้จริง เพราะหมดความหวาดระแวงในมนุษย์ด้วยกัน มีโลกทัศน์วิสัยทัศน์อันกว้างขวาง เป็นคนใจกว้างไม่ตระหนี่ไม่ผูกโกรธไม่อยากได้ของใคร มองเห็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง นอกจากตัวเองจะเป็นสุขแล้ว ยังสงเคราะห์สมาชิกในครอบครัวไม่ให้เกิดข้อขัดแย้งและก่อเกิดปัญหารุนแรงใด ๆ จึงเป็นสุขกันได้ทั้งครอบครัว ต่างกันไกลกับระบบเศรษฐกิจแบบตะวันตก ที่เกิดขึ้นจากการมุ่งแสวงผลประโยชน์เพื่อตนอย่างมากมาย แบ่งปันให้ผู้อื่นเพียงเล็กน้อย ความไม่สมดุลในผลประโยชน์ดังนี้ไม่อาจนำความสุขให้ใครได้เลย แม้แต่ตนเอง ดังที่เราได้เห็นการประท้วงจากผู้ใช้งานทั่วโลก สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจนับไม่ถ้วนและแม้ว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของตะวันตกในปัจจุบันจะมีส่วนดีมากมายแต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีส่วนทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ สังคมขาดความเป็นธรรม เกิดช่องว่างต่าง ๆ ระหว่างคนรวยกับคนจนมากมาย อาทิ การกระจายรายได้ โครงสร้างพื้นฐานด้านการศึกษาและสาธารณสุข ที่จะอำนวยความสะดวกสบายให้กัน

ก็พลอยแตกต่างกันไกล มนุษย์ในสังคมทุนนิยมปัจจุบันจึงไม่มีโอกาสจะทัดเทียมกันได้ (equality of opportunity) ดังนั้นฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของมนุษย์ย่อมแตกต่างกันตลอดไป ไม่สามารถแก้ปัญหาความกดดันทางจิตใจอันอาจนำไปสู่ความรุนแรง เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขได้เลย ทั้งนี้เพราะตะวันตกมุ่งไปที่การพัฒนาวัตถุและรายได้เป็นเกณฑ์ เน้นให้คนมีเสรีภาพในการใช้จ่ายใช้สอย อันไม่ใช่ประเด็นหลักของการช่วยคลายความรุนแรงในครอบครัว ถึงแม้จะมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ร่วมกันไม่น้อยก็ตาม

ในขณะที่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสอนให้ตระหนกอย่างลึกซึ้งถึงสาเหตุในเรื่องของความแตกต่างเหล่านี้ และจึงมีวิธีแก้ปัญหาที่สวนทางกันโดยสิ้นเชิง คือสอนให้คนในระดับครอบครัวรู้จักลดละความอยาก สอนให้มีความเป็นอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้องทุกคนในครอบครัวรู้จักทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องเหมาะสม (ตามหลักทศ ๖) ในเรื่องเศรษฐกิจของครอบครัวนั้น บุรุษหรือสามีเป็นกำลังสำคัญในการหาทรัพย์ ยิ่งในโลกยุคปัจจุบันนี้ สตรีหรือภรรยา ก็อาจมีส่วนช่วยหาทรัพย์ ด้วยอีกแรงหนึ่ง ควบคู่ไปกับการช่วยดูแลรักษาทรัพย์และการจัดการใช้ทรัพย์ในครอบครัวในด้านต่างๆ อย่างรอบคอบเหมาะสม ระบบเศรษฐกิจของครอบครัวก็ย่อมมีความมั่นคงปลอดภัย ปลอดภัยนี้สิน เพราะในทางพระพุทธศาสนาพร้าสอนอยู่เป็นนิจว่าความไม่เป็นหนี้ เป็นลาภอันประเสริฐ การหมั่นเจริญในทาน ศีล ภาวนา จะช่วยให้แต่ละปัจเจกบุคคลรู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่มกมากในกามคุณ ไม่หมกมุ่นในอบายมุขต่าง ๆ ไม่ใช้จ่ายใช้สอยเกินตัว เกินรายได้ (เช่น การก่อหนี้ผ่านบัตรเครดิตตามรูปแบบการดำเนินชีวิตในแบบสังคมบริโภคนิยมของตะวันตก เป็นต้น) หน้าที่ควบคุมเศรษฐกิจในครอบครัวนี้ จัดเป็นพลังสร้างสรรค์ของสตรีในทางที่ถูกที่ควร

กล่าวได้ว่าแนวทางในพระพุทธศาสนามุ่งแก้ปัญหาที่ทำให้คนเข้าถึงปัญญาของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยมุ่งไปในทางยกระดับจิตวิญญาณมนุษย์เป็นเรื่องหลัก ซึ่งค่อนข้างจะตรงกันข้ามกับแนวทางตะวันตก แม้จะมุ่งไปสู่เป้าหมายความสงบสุขในครอบครัวเหมือนกัน ผลที่ได้ย่อมไม่ตรงกัน ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา แต่ก็ไม่ควรมองข้ามข้อดีในหลักการของทั้งตะวันตกและพระพุทธศาสนา อันจะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาาร่วมกัน และช่วยแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงในสถาบันครอบครัวได้ดีขึ้น

๔. ทางความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา

พระพุทธศาสนามีความโดดเด่นในการนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยาอย่างเป็นปกติสุข ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ ๓ ที่สามารถนำมาช่วยแก้ไขปัญหาคความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวได้อย่างเป็นรูปธรรมกว่า เพราะพระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นเหตุแห่งความรุนแรงจากมุมมองในเรื่อง “มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ” ได้แก่

๑. เป็นผู้มักโกรธ มีความผูกโกรธ : เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องรู้จักนิสัยใจคอตัวเองและคู่ครอง หากรู้ว่ามีนิสัยมักโกรธไม่ว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย อันเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงได้ง่ายที่สุด จึงต้องตระหนักในความอดทนอดกลั้นอย่างยิ่ง และระลึกถึงความเคารพที่ควร มีต่อกันให้มาก รวมไปถึงสภาพการณ์ที่จะกระทบต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว และกลายเป็นต้นแบบแห่งความทุกข์ที่จะซึมซับสู่จิตใจสำนึกของทุกฝ่าย และขยายผลสู่ความรุนแรงได้ทุกเมื่อ ในแง่

นี้ชาวตะวันตกอาจขาดความละเอียดอ่อน ที่จะสังเกตนิสัยใจคอทั้งของตัวเองและคู่ครอง เนื่องจากต่างไม่พยายามก้าวภายในเรื่องส่วนตัวของกันและกัน คล้าย ๆ จะเคารพสิทธิ์ของกันและกัน แต่จริง ๆ แล้วกลับกดปัญหาไว้จนไม่อาจแก้ไขได้ในระยะยาว

๒. มีความลบลู่ มีความดีเสมอ การที่คู่รักหรือสามีภรรยาไม่ตระหนักในความเคารพที่ควรมีต่อกัน ผนวกกับปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ในใจทุกฝ่าย เกิดความถือดี ทะนงตนว่าดีกว่าเหนือกว่าอีกฝ่าย ความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้นเมื่อโดยยอมทำให้รู้สึกหรือนึกหมิ่นอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งยอมทำลายคุณสมบัติดี ๆ ในตัว เช่นความน่ารัก ความมีเสน่ห์ ความอ่อนหวาน เป็นต้น ให้ลดน้อยลง และเปลี่ยนเป็นมีคุณสมบัติตรงกันข้าม คือน่าเกลียด น่าชัง หยาบคาย ไร้เสน่ห์ ที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นในคนๆ เดียวกันได้เลย เพราะเกิดขึ้นแล้วรังแต่จะขยายวงความขัดแย้งไปสู่ความรุนแรงได้ง่าย แต่ในประเพณีของชาวตะวันตกถือความเสมอภาคกัน ดังนั้นเมื่อมีเหตุขัดแย้งกันอาจเกิดเหตุรุนแรงได้เร็วกว่ามากกว่ากัน ดังนั้นเมื่อคนในครอบครัวตะวันตกหรือครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์นี้กำลังลอกเลียนวัฒนธรรมแห่งความเสมอภาคของชาวตะวันตกมา ก็ย่อมรับแนวโน้มแห่งการมีความขัดแย้งต่อกันอันถึงขั้นที่จะนำไปสู่ความรุนแรงได้โดยง่าย

๓. มีความริษยา มีความตระหนี่ คุณลักษณะ ๒ ประการนี้ ดูเหมือนไม่น่าจะมีในคู่สมรสได้เลย แต่ความที่เคียดชังกับความตระหนี่ตั้งแต่ก่อนแต่งงานหรือตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน ความตระหนี่ทำให้จิตใจคนเราคับแคบเห็นแก่ได้ เมื่อเห็นมีใครได้ดีกว่าตนแรก ๆ ก็อาจรู้สึกอิจฉาเมื่อรู้สึกเช่นนี้บ่อยครั้งเข้า ความริษยา ย่อมผูกใจให้หงุดหงิดง่าย โดยเฉพาะความหึงหวง ทำให้รู้สึกถึงความไม่สุขสบายในใจตลอดเวลา จึงมักแสดงออกกับคู่ครองโดยที่บางครั้งก็ไม่รู้ตัว กว่าจะรู้ตัวก็มักจะสายเกินไปเสมอ โดยทั่วไปดูเหมือนฝั่งตะวันตกจะได้เปรียบในเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า น่าจะไม่มีปัญหาในเรื่องความตระหนี่และความริษยา จนเกิดความหึงหวงกันมากมายเหมือนทางฝั่งตะวันออก ถึงแม้ว่าในส่วนบุคคลอาจมีอารมณ์แบบเดียวกัน แต่โดยองค์รวมทางตะวันตกมีน้อยกว่ากัน อาจเป็นเพราะส่วนหนึ่งของการระบายออกทางเพศไม่ถูกปิดกั้นมากเท่าประเพณีทางตะวันออก ซึ่งเรารู้ได้จากการฝึกเด็กตั้งแต่วัยเรียนให้รู้จักการนัดพบหรือออกเดทกับเพศตรงข้าม (dating) ที่มากกว่าการนัดพบของคนตะวันออก (แต่ปัจจุบันอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก ที่แสดงออกถึงความไม่สำรวมในเรื่องเพศ กำลังสร้างปัญหาให้แก่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยเรา เพราะความไม่รู้หรือไม่ตระหนักในเรื่อง ปัญจธรรมดังกล่าว จึงทำให้เกิดปัญหาความรุนแรงต่าง ๆ ตามมา)

๔. เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา นิสัยช่างโอ้อวดในระหว่างคู่ครองด้วยกัน ไม่น่าจะก่อปัญหาความขัดแย้งได้ ทั้งยังอาจเพิ่มพูนความรู้สึกมีเสน่ห์น่ารักมากขึ้นไปอีก ซึ่งหากเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ น่ารัก น่าเอ็นดู ก็เป็นเรื่องดี แต่ถ้าพิจารณาให้ดีก็รู้สึกซึ่งจะพบว่าความโอ้อวดและมารยาเป็นเรื่องห่างไกลจากสัจจะ ความจริงใจ ความตรงแท้ของคู่ครองทั้งสองฝ่าย อันเป็นสาเหตุหลักของการครองชีวิตคู่อย่างยั่งยืน เพราะสิ่งนี้คือศีลธรรมและคุณธรรมในจิตใจ ดังนั้นหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรู้สึกตัวเมื่อใดว่ายังมีนิสัยชอบโอ้อวดมีมารยา ก็ต้องรีบแก้ไขโดยเฉพาะการมีสัมมาวาจาให้มากขึ้นก่อนที่จะเกิดเป็นความขัดแย้งรุนแรงต่อ ๆ ไป ในข้อนี้ทางตะวันตกอาจไม่ได้คำนึงถึงมากมาย ดังที่ทราบแล้วว่าทางตะวันตกไม่ได้ใส่ใจในรายละเอียดมากนัก หรือเพราะความเจริญทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง จึงมีคนกลางได้แก่นักจิตวิทยา จิตวิเคราะห์รวมไปถึงจิตบำบัดทั้งหลาย จะเข้ามาทำหน้าที่แก้ไขปัญหา

ส่วนบุคคล กลายเป็นอาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งในปัจจุบัน แต่ก็แก้ไขได้เพียงระดับหนึ่ง เพราะความไม่รู้ถึงมูลเหตุที่แท้จริงในข้อนี้

๕. เป็นผู้มีความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด หลายสิ่งหลายอย่างที่คู่สามีภรรยาและบุตร อาจเก็บเป็นความลับในใจเฉพาะตน ไม่อยากเปิดเผยหรือบางที่อาจเห็นเป็นเรื่องไม่สำคัญ จึงต้องแอบทำนิสัยที่เคียดชังเหล่านั้นไม่ให้ใครรู้เห็น เช่น นิสัยการกินของแปลกๆ ของคนจีนนิสัยวิตถารในเรื่องเพศของคนตะวันตก และกลายเป็นการเลียนแบบในหมู่ชนตะวันออก เช่น การมีเซ็กซ์หมู่ การบวงสรวงตามลัทธิความเชื่อของตน ฯลฯ ซึ่งบางครั้งทำให้ขัดแย้งกับยุคสมัย ไม่อาจอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน แต่ถ้าสามารถปรับทัศนคติเหล่านี้ได้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความเห็นผิดของตนจนเกินไป ก็จะลดความแปลกแยกความขัดแย้งลงได้ อันที่จริงแล้ว ในเรื่องจิตวิทยาเหล่านี้ ทางตะวันตกได้ศึกษาวิจัยกันมามากมาย แม้ปัจจุบันก็ยังศึกษา ร่วมกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสารพัดรูปแบบ ที่จะเอามาแก้ปัญหาความยึดมั่นในตัวตน แต่ยังคงเข้าไม่ถึงต้นเหตุแห่งปัญหาอย่างแท้จริง เพราะยังไม่เข้าใจเรื่องสัมมาทิฏฐินั่นเอง เช่น กรณีสมยอมของทั้งฝ่ายสามีและภรรยาในการร่วมเสพสมทางเพศแบบสลับคู่เป็นหมู่หรือเซ็กซ์หมู่ (swinging) นั้น ต่างก็เข้าใจว่ามีใช้เรื่องผิดเพราะไม่ได้แอบทำลับหลังกัน แต่ตามหลักศีลธรรม และจริยศาสตร์อันเป็นความปกติสุขดีงามนั้นถือว่าเป็นเรื่องของความเห็นผิดเข้าใจไม่ถูกต้อง หรือมีจรรยาบรรณที่ผิดนั่นเอง ผลสุดท้ายชีวิตสมรสของผู้ร่วมเห็นผิดเช่นนี้ก็ต้องพังพินาศลง เพราะเมื่อความลับรั่วไหลไปสู่ญาติพี่น้องของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือมิตรสหาย ก็ยากที่เขาเหล่านั้นจะยอมรับในพฤติกรรมผิดธรรมวินัยนี้ได้

๖. เป็นผู้ยึดมั่นในความเห็นของตน มีความถือมั่น ทำนองเดียวกับข้อ ๕ แต่เป็นเรื่องของความคิดเห็นที่ไม่อาจโอนอ่อนเข้าหากันได้ในระยะยาว อาจเพียงประนีประนอมรวมขอมกันชั่วคราว สะสมเป็นความขัดแย้งลึก ๆ ในจิตใต้สำนึก ทางตะวันตกจึงมักมีการช่วยแก้ไขโดยการเจรจาไกล่เกลี่ยผ่านคนกลาง (Mediation) แต่ในกรณีของคู่ชีวิตการจะสงบจุดต่างตลอดไปได้นั้น กระทำได้ไม่ถนัดเลย ผู้ปรับทัศนคติความถือมั่นยึดมั่นในความเห็นของตนเป็นใหญ่ ให้อะลุ่มอล่วย ทำใจเป็นกลางเคารพในความคิดของกันและกัน ไม่หักหาญน้ำใจเพื่อเอาชนะกัน (ด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ผสานกัน อาทิ กัลยาณมิตรธรรม ขรवासธรรม สมถธรรม พรหมวิหารธรรม เป็นต้น) แล้วค่อยๆ ปรับเปลี่ยนไปสู่อุดมการณ์ของการครองรักไปจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต ก็จะป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงได้ดีกว่า ถือได้ว่าวิธีนี้ คู่กรณีต่างประนีประนอมกันเองโดยไม่ต้องมีการเจรจาผ่านคนกลาง

๕. ทางสังคมวัฒนธรรม

พระพุทธศาสนามีความตื่นตัวในเรื่องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมมานานตั้งแต่การตรัสรู้ของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ดังมีหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกถึงความพยายามของพระพุทธองค์ที่จะขจัดความเหลื่อมล้ำทางสังคมวัฒนธรรมให้หมดไป อาทิ ในเรื่องของการแบ่งชั้นวรรณะ การเห็นความสำคัญของอำนาจทางการปกครอง และผลประโยชน์ของพวกเขาพ้องมากกว่าความเป็นญาติสายโลหิตเดียวกัน ดังที่ได้ยกตัวอย่างกรณีความรุนแรงในครั้งพุทธกาลไว้ในตอนต้นของบทที่ ๓ จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีแนวทางการจัดการความรุนแรงที่ไม่เคยตกยุคหรือล้าสมัยแต่อย่างใด ไม่ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปมากมายเพียงใด หลักธรรมคำสอนที่หยิบยกมาร่วมบูรณาการจัดการความรุนแรงในครอบครัว สามารถเติมเต็มเต็มความเป็นรูปธรรมที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๔.๓.๒ การดำเนินการของปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัว

แนวทางแก้ไขที่โดดเด่นในปัจจุบันจากภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัวคือ การสานเสวนา หรือสานดีเสวนา (Dialogue) ตามทฤษฎี “การฟังอย่างลึกซึ้ง”(Deep Listening) ของ เดวิด โบห์ม (David Bohm)^{๒๙} ซึ่งเมื่อนำมาผสานกับหลัก “วิชชือปธานิยธรรม” ในพระพุทธศาสนา ก็จะมีคุณสมบัติมากขึ้นสำหรับนำไปใช้แก้ไขความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัว เป็นการลดทอนอคติต่างๆ ที่มีต่อกันในใจ สามารถเปิดใจให้อภัยกันและกันได้จากส่วนลึกของจิตใจ เป็นการบรรเทาความกดดัน ความแปลกแยกในปัจจุบัน ซึ่งจะมีผลดีมากกว่าต่อวงจรที่ต่อเนื่อง คือความสงบเย็นทางวาจาและทางกาย

๑. การป้องกันความรุนแรง

ความเหมือนหรือคล้ายคลึงของแนวคิดตะวันตก ตะวันออก และแนวพุทธ

๑) ทศนคติต่อความรัก แนวคิดโดยทั่วไปมีว่า ความรักเป็นแรงบันดาลใจเบื้องต้นของการก่อตั้งครอบครัวร่วมกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ควรพิจารณาให้มาก เพราะเป็นพื้นฐานของการรู้จักนิสัยใจคอระหว่างกัน ก่อนตัดสินใจร่วมชีวิตเป็นครอบครัวเดียวกัน ซึ่งจัดเป็นการป้องกันความรุนแรงได้ แนวคิดทั้งตะวันตก ตะวันออก รวมถึงพระพุทธศาสนา ต่างให้ความสำคัญเรื่องพื้นฐานที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละสังคมในแง่ที่ว่า แม้แต่ละวัฒนธรรมประเพณีต่างก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือความสงบสุขของครอบครัวและสังคม โดยมีกรอบประเพณี กฎเกณฑ์และกฎหมายควบคุมไปตามลำดับก็ตาม ทุกแนวคิดต่างเห็นสอดคล้องกันว่า ความรักก็สามารถสร้างความขัดแย้งหรือความรุนแรงให้เกิดในครอบครัวได้ แม้ความรักจะมีความสำคัญเชื่อมโยงไปสู่ครอบครัวที่มีความสุขประสบความสำเร็จก็ตาม แต่ก็มีความเป็นไปได้สูงในทางกลับกัน นั่นคือความรักก็สามารถนำสู่ความล้มเหลวในครอบครัวได้เช่นกัน ถ้าทศนคติในเรื่องความรักในแต่ละปัจเจกบุคคลยังไม่สอดคล้องกับชีวิตที่เป็นจริง

๒) หลักการใช้ชีวิตคู่ แนวทางการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวของทางตะวันออกที่มีความเหมือน และใกล้เคียงกับแนวทางในพระพุทธศาสนามากที่สุดในงานวิจัยนี้ คือหลักการของการใช้ชีวิตคู่ฉันสามีภรรยาในศาสนาอิสลาม ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒ ในฐานะแนวคำสอนที่น่าสนใจ ในแง่ที่ว่า การจะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขและยั่งยืนนั้น มิใช่มีเพียง ความรัก เป็นสิ่งสำคัญที่สุด แต่ต้องมีปัจจัยอื่น ๆ หลายประการประกอบด้วย ได้แก่ ความเมตตา ความเสียสละ ความเอื้ออาทร ความรู้ ความเข้าใจ การให้อภัย การเอาใจใส่ การเปิดใจให้กว้างและอีกหลายๆ ประเด็น ซึ่งตรงกับ การครองเรือนของสามีภรรยาในพระพุทธศาสนาที่ต้องมีคุณธรรมต่างๆดังกล่าวไว้ในบทที่ ๓ มาเป็นหลักให้ประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งหลักการของศาสนาอิสลามในประเด็นของการอยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา จัดเป็นวิธีการป้องกันมิให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวได้เช่นเดียวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา หรือหากเกิดความรุนแรงขึ้นแล้วหลักคำสอนเหล่านี้ก็สามารถเป็นที่ยึดเหนี่ยวให้ทั้งสามีภรรยา มีแนวทางที่จะหันกลับมาร่วมมือแก้ไขมิให้เกิดเป็นความรุนแรงซ้ำซ้อนได้

๓) หลักความเสมอภาค ความเหมือนหรือจุดร่วมในทฤษฎีตะวันตก และแนวทางในพระพุทธศาสนา คือหลักของการให้สิทธิและคุณค่าทางเพศหรือคุณค่าในความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน โดยต่างฝ่ายต่างเคารพในบทบาทและหน้าที่ของกันและกัน

เมอร์ตัน เจ้าของทฤษฎี “อะโนมี” (Merton’s Theory of Anomie) มีแนวคิดว่าการเกิดความรุนแรงทางเพศสูงหรือต่ำนั้น ขึ้นอยู่กับความเท่าเทียมทางเพศ ณ ที่ใดที่ทำให้เกียรติยกย่องส่งเสริมความเสมอภาคกันระหว่างเพศชายและเพศหญิง (ในปัจจุบันอาจรวมไปถึงกลุ่มที่ถือเพศแปรปรวน ทำนองมีเพศเป็นบุรุษแต่ใจอยากเป็นสตรี หรือสตรีเพศมีใจอยากเป็นบุรุษ ซึ่งก็มีการตั้งครอบครัวอย่างเปิดเผยกันมากขึ้นทั้งในสังคมตะวันตก ตะวันออกและไทยในปัจจุบัน) ไม่ว่าจะโดยนิตินัยหรือพฤตินัยก็ตาม ย่อมยังความสงบสุขในครอบครัวและสังคมทั้งตะวันตก ตะวันออกและไทย ความขัดแย้งที่จะนำไปสู่ความรุนแรงย่อมน้อยกว่า สังคมที่ยังกดขี่เอาเปรียบทางเพศต่อกันแนวคิดในเรื่องของความเสมอภาคทางเพศนี้ ได้แพร่หลายมาถึงสังคมไทยมานานพอสมควร ทำให้มีความตื่นตัวของคนในสถาบันครอบครัวและสถาบันที่เกี่ยวข้องในการร่วมมือกันขจัดความไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับการให้คุณค่าทางเพศ รวมถึงบทบาทในครอบครัวที่หล่อมล้ากันระหว่างชายและหญิง โดยการส่งเสริมให้ต่างฝ่ายต่างเห็นคุณค่าในบทบาทและหน้าที่ของกันและกัน และมีการสงวนสิทธิ์ในการที่ทั้งชายและหญิงจะต้องไม่ใช่อำนาจหรือสิทธิพิเศษใดๆ ในการที่จะแสดงความก้าวร้าวและก่อความรุนแรงต่ออีกฝ่ายหนึ่ง คนในสังคมทั่วโลกจะถือว่าผู้ละเมิดสิทธิดังกล่าวประพฤติดังจริยธรรมในสังคม หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ไม่เคยล้าสมัยในประเด็นนี้คือ “ทศ ๖” ที่ส่งเสริมให้ชายและหญิงในฐานะสามีภรรยา ต่างเคารพในคุณค่าของกันและกัน ต่างฝ่ายต่างมีหน้าที่และบทบาทที่ต้องอนุเคราะห์เกื้อกูลกันและกัน เพื่อความสุขสมบูรณ์ของการครองชีวิตร่วมกัน

๒. ความแตกต่างของแนวคิดตะวันตก ตะวันออก และแนวพุทธ

๑. ทศนคติต่อความรัก หากวิเคราะห์ถึงความเข้าใจในความรักแบบตะวันตกแล้วการประสบความสำเร็จในชีวิตรักจนตั้งครอบครัวสืบลูกหลานอย่างยั่งยืน トラบความตายมาพรากจากกันนั้น กลายเป็นเรื่องอุดมคติที่ปัจจุบันเป็นความฝันเสียส่วนมาก การแต่งงานกับการหย่าร้างอาจเกิดขึ้นเร็วพอๆ กันในยุคปัจจุบัน ขณะที่ความรักในวัฒนธรรมตะวันออกและของไทย เป็นเรื่องเรียบง่ายไม่ซับซ้อนมากมาย ยังคงมีให้เห็นอยู่ในครอบครัวเชิงเดี่ยวในยุคปัจจุบัน เช่น สามีภรรยายังมีคุณธรรมในการครองเรือนร่วมกัน อภัยกันเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำผิดพลาด ซึ่งมาจากความยึดหยุ่นไม่หักหาญทำลายน้ำใจกัน หากความสงบใจได้แม้ในยามทุกข์ คุณธรรมเหล่านี้เกิดจากการหล่อหลอมทางปัญญาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ การมีความซื่อสัตย์ต่อกัน การรู้จักปรับตัวเข้าหากัน ยินดีที่จะฝ่าฟันอุปสรรคแห่งการครองเรือนด้วยความรู้จักอดทน อดกลั้น และเสียสละ (ขรवासธรรม ๔) มีการแบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้ มีถ้อยคำที่สุภาพอ่อนหวานให้กำลังใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างสม่ำเสมอ (สังคหัตถุ ๔) มีความเมตตาอยากให้เห็นในครอบครัวและผู้แวดล้อมมีความสุข กรุณาอยากให้พ้นทุกข์ มุทิตาชื่นชมยินดี และมีอุเบกขาโดยการวางใจเป็นกลางๆ เมื่อต้องพบกับความทุกข์ (พรหมวิหารธรรม ๔) เป็นต้น

๒. ในสังคมไทย การทำแท้งนับเป็นความรุนแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจของทุกคนในครอบครัว รวมไปถึงอนาคตทางการศึกษาของเด็กในวัยเรียน ที่ต้องออกนอกระบบ บ้างก็ไปประกอบอาชีพขายบริการทางเพศมากมาย ล้วนสร้างปัญหากระทบต่อครอบครัวและสังคมอย่างกว้างขวาง เป็นประสบการณ์ที่น่าปวดร้าวของพ่อแม่ บ่งบอกถึงความบกพร่องถึงการประสานสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัว (บ้าน) สถาบันศาสนา (วัด) และสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) แสดงถึงความไม่ตระหนักในพิษภัยของสื่อการสอนตามอย่างตะวันตก ที่ไม่สอดคล้องกับบุคลิกภาพของนักเรียนและความประมาทเลินเล่อของครูผู้สอน จนเกิดผลกระทบที่เสียหายต่อครอบครัวและสังคมอย่างรุนแรงในปัจจุบัน

๓. หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับความรักในการครองเรือนอย่างมีสันติสุขร่วมกัน มีความเป็นทฤษฎีที่ใช้ป้องกันปัญหาขัดแย้งต่าง ๆ ไม่ให้เลยเถิดไปสู่ความรุนแรงได้เป็นอย่างดีอยู่ในตัวหลักธรรมนั้น ๆ เอง เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ ที่สื่อว่าเมื่อรักคือความเมตตา กรุณา ย่อมเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ จัดเป็น “รักแท้” ที่ไม่อิงผลประโยชน์ใดๆ เข้าหาตัวตน นอกจากความเมตตาปรารถนาดีต่อคนรอบข้าง เป็นความรักที่ต้องการให้ทุกคนในโลกที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่ เจ็บ และตาย ในโลกนี้มีความสุข ต่างจาก “รักเทียม” ซึ่งเป็นรักที่เป็นความแสลงหาหวังให้คนอื่นมาทำให้ตนเองเป็นสุข จึงเต็มไปด้วยเงื่อนไขมากมาย เมื่อไม่สมหวังในรักแบบนี้ ก็เกิดความเคียดแค้น ชิงชัง อาฆาตพยาบาท ก่อเกิดความรุนแรงขึ้นได้โดยง่าย หากผู้ครองเรือนทั่วโลกรู้จักบ่มเพาะความรักแท้ แทนความรักเทียมไว้ในหัวใจของตัวตนให้เจริญงอกงามอยู่เป็นนิจ ก็จะมีต้องเสียเวลาไปหาทางแก้ไข หรือจัดการกับความรุนแรงแต่อย่างใด

๔. หลักการใช้ชีวิตคู่ ทฤษฎีของทางตะวันตกที่มีความเป็นรูปธรรมในเรื่องความรักและความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนของคู่สมรส คือ ทฤษฎี “สามเหลี่ยมแห่งความรัก” (Triangular Theory of Love) ของ โรเบิร์ต สเติร์นเบิร์ก (Robert Sternberg)^{๓๑} ที่มีแนวคิดโดยนัยว่า ชายและหญิงที่จะสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความรักอันยั่งยืนยาวนานได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบ ๓ ส่วนที่แข็งแกร่ง ได้แก่ (๑) ความคุ้นเคย ใกล้ชิดสนิทสนม ผูกพันอย่างลึกซึ้ง (intimacy) (๒) อารมณ์ใคร่ทางเพศ ด้วยความดึงดูดทางกายภาพ (passion) และ (๓) การตัดสินใจอยู่ร่วมกันในระยะสั้น และการตัดสินใจที่จะร่วมวางแผนแบ่งปันความสำเร็จในระยะยาวกับอีกฝ่ายหนึ่ง (commitment) สามารถนำมาเป็นจุดเสริมในการใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะสามีภรรยาตามแนวทางพระพุทธศาสนาให้มีความสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างกลมกลืนยิ่งขึ้น

๕. หลักความเสมอภาค มุมมองในเรื่องความเสมอภาคของทางตะวันตกทำให้มีการส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศจนเกินเลยกรอบของความเป็นครอบครัว ในขณะที่วัฒนธรรมตะวันออก-ไทย ไม่อาจยอมรับความประพฤติเสียหายเช่นนั้นได้ โดยเฉพาะของฝ่ายหญิง จึงเกิดความแตกต่างอันเป็นจุดเสริมที่โดดเด่นในพระพุทธศาสนา คือแนวคิดในเรื่องหลักแห่งความเสมอภาค ที่เน้นด้าน “คุณธรรม” มากกว่าที่จะเน้นเรื่อง “สิทธิ” ที่จะต้องเท่าเทียมกันทุกประการในเพศชายและเพศหญิง พระพุทธศาสนามีมุมมองว่าเพศหญิงเป็นเพศที่ต้องการความปกป้องคุ้มครอง ให้ความเป็นธรรม ให้ความรักความอบอุ่นในฐานะที่เป็นเพศแม่ ซึ่งเป็นเพศที่สูงส่งโดยธรรมชาติแห่งการเริ่มต้นของทุกชีวิต แต่สังคมโลกส่วนใหญ่ยังเข้าใจไม่ถูกต้องหรือยังเป็นมิฉฉาทิฎฐิในปัญญาเบื้องต้น จึง

มองเห็นเพียงสถานะภายนอกที่ชายแข็งแกร่งกว่า และยังครอบครองพลังทางเศรษฐกิจ ที่เพศหญิงต้องเป็นฝ่ายพึ่งพิงอยู่ตลอดเวลา เพศหญิงจึงถูกมองว่าไม่อาจพึ่งพาตนเองได้ นับเป็นความผิดพลาดอย่างมหันต์ที่สร้างอคติของการอยู่ร่วมกันโดยไม่เสมอภาค หญิงในสังคมตะวันตกซึ่งเป็นสังคมที่เปิดกว้างมากที่สุด ได้รวมตัวกันต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิดังกล่าว แทนที่จะเกิดความสงบสุขกลับสร้างความโกลาหลมากขึ้น เพราะยังไม่เข้าใจถูกต้องอย่างแท้จริงในฐานะบทบาทของตน จึงมีทวิทัศน์แบบใหม่ให้เห็นว่าโลกนี้มีคนอยู่สองเพศซึ่งมีความเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเหนือกว่าใครในขณะที่พระพุทธศาสนาสอนให้เข้าใจธรรมชาติที่สร้างสตรีให้เกิดมาต่างจากชายว่ามีความหมายในตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหมายในบริบทของ “ครอบครัว” มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ในการเช่นกัน สองส่วนประกอบกันก็จะทำให้ครอบครัวอบอุ่นและมีสมดุล สังคมโดยรวมก็ย่อมอบอุ่นและมีสมดุลตามไปด้วยโดยนัยนี้พระพุทธศาสนาสอนให้ทั้งสองเพศอยู่เหนือทวิทัศน์โดยต่างฝ่ายต่างยึดมั่นในเบญจศีลเบญจธรรมให้มีความเสมอภาคกัน ชายทำหน้าที่ชาย และหญิงทำหน้าที่หญิงซึ่งต่างก็ต้องเข้าใจ เคารพในความเหมาะสมเฉพาะที่แต่ละฝ่ายมีอยู่ โลกนี้ก็จะมีน้อยกว่าโลกที่ชายและหญิงต่างก็พยายามเอาชนะกัน อันนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ จะแก้ไขด้วยทฤษฎี ก็ยากจะประสบความสำเร็จ หากไม่เข้าใจให้ถ่องแท้ถึงปฐมเหตุแห่งความเป็นหญิงและชาย ที่ต้องมีทั้งบทบาทและหน้าที่อันถูกต้องเหมาะสมของตน ด้วยความรักความเอาใจใส่ความเข้าใจในความปรารถนาได้อย่างจริงจังต่อกัน โดยภาพรวมในพระพุทธศาสนา ความเสมอภาคเป็นเรื่องของสิ่งต่อไปนี้ดำรงความเป็นครอบครัวนั้นจำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบบางส่วน ที่เข้มแข็งและบางส่วนที่อ่อนโยน พ่อคือผู้ทำหน้าที่ด้านเข้มแข็งได้ดีที่สุด ขณะที่แม่ก็จะทำหน้าที่ด้านอ่อนโยนได้ดีที่สุด

๑. ความเท่าเทียมกันในการเห็นผู้อื่นเท่าตนเอง จึงมีความเห็นใจกันและกัน
๒. การไม่มีอคติ จึงไม่มีการแบ่งเขาแบ่งเรา
๓. การเคารพซึ่งกันและกัน จึงนำมาซึ่งความสมานฉันท์ สามัคคี กลมเกลียวกัน
๔. การแสดงมดี จึงนำมาซึ่งความเป็นประชาธิปไตยที่ถูกต้อง

๔.๓.๓ การเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ

๑. ความเหมือนหรือคล้ายคลึงของแนวคิดตะวันตก ตะวันออก และแนวพุทธการเยียวยาผู้ก่อความรุนแรงในครอบครัวตามแนวคิดของศาสนาอิสลามที่ว่า ต้องเยียวยาโรคอิฆวาริชา และเยียวยาความโกรธนั้นมีส่วนคล้ายคลึงกับแนวคิดในพระพุทธศาสนาเรื่ององค์ประกอบภายในที่เป็นปัจจัยนำสู่การทะเลาะวิวาท บาดหมางจนกลายเป็นความรุนแรงได้แก่ สภาพจิตฝ่ายร้าย ๓ สิ่ง คือ ตัณหา มานะ ทิฎฐิ (ปปัญญา) ซึ่งทำให้ปัจเจกตกเป็นทาสของอารมณ์ร้ายต่าง ๆ อาทิ ราคะ โลภะ อิจฉาริชา โทสะ (โกรธ) และโมหะ (หลงผิด) เป็นต้น

๒. ความแตกต่างของแนวคิดตะวันตก ตะวันออก และแนวพุทธ

นอกจากการชี้ชัดถึงองค์ประกอบภายในแล้ว พุทธธรรมยังชี้ให้เห็นเด่นชัดกว่าแนวคิดอื่นๆ โดยทั่วไปว่า การที่คนเราปล่อยให้องค์ประกอบภายนอกต่าง ๆ เช่น ข่าวสารผิด ๆ ความอาฆาตต่อบุคคลในลักษณะต่าง ๆ ฯลฯ มาทำให้เกิดการแตกความสามัคคีในครอบครัวนั้นเกี่ยวเนื่องมาจากการขาดสติปัญญานั้นเอง ถ้าขาดมากก็มีผลทำให้จัดการความขัดแย้งจากองค์ประกอบภายนอกต่าง ๆ

ดังกล่าวไม่ได้ ก็อาจทำให้ประทุพเป็นความรุนแรงได้ ดังนั้นพระพุทธานุศาสนาก็แนะนำโดยนัยยะว่า “สติ” เป็นเสมือนเครื่องมือที่สำคัญมากต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวโดยปราศจากความรุนแรงใด ๆ

พระพุทธานุศาสนานำเน้นการให้อภัยในมุมมองของ “อภัยทาน” อันเป็นทานที่ยิ่งใหญ่สามารถนำมาใช้เยียวยาทั้งผู้ก่อความรุนแรง และผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงได้เป็นอย่างดียิ่งหลัก “กัลยาณมิตรธรรม” เป็นหลักธรรมสำคัญที่สามารถนำแต่ละปัจเจกในครอบครัวสู่หนทางแห่งความดี ความเจริญ ที่เป็นรูปธรรมได้จากการชี้แนะในเรื่องการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิจากการหมั่นทำทาน รักษาศีล และเจริญสติจากการทำสมาธิภาวนาร่วมกัน ความโดดเด่นของกัลยาณมิตร หรือเพื่อนดีในพุทธธรรมมีความสำคัญลุ่มลึกกว่าผู้ทำหน้าที่ใกล้เคียงประนีประนอมในแนวคิดของการจัดการความรุนแรงในครอบครัวทั่วไปเครื่องมือเยียวยาความรุนแรงในครอบครัวที่โดดเด่นในพระพุทธานุศาสนาก็คือ การฝึกการเจริญสติด้วยการสวดมนต์ทำสมาธิภาวนา สืบเนื่องจากความสอดคล้องของแนวคิดและทฤษฎีในเรื่องการใช้ความสงบให้เกิดสติขึ้น ข้อแตกต่างในการปฏิบัติของตะวันตกกับตะวันออกและไทย คือเขามีได้เน้นการปฏิบัติสมาธิอย่างกว้างขวางในการบ่มเพาะนิสัยความเป็นผู้รักสงบของปัจเจกบุคคลตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งหากทางตะวันตกมีการฝึกสมาธิให้เด็ก ๆ ด้วยตามแนวทางในพระพุทธานุศาสนา ยิ่งจะทำให้เด็ก ๆ มีอารมณ์ที่มั่นคงมากกว่าที่จะมีเพียงการทดลองการเปลี่ยนพฤติกรรมในโครงการศึกษาวิจัยชั่วคราว เป็นที่น่าเสียดายว่าทางตะวันตกไม่มีโรงเรียนสอนเด็กนักเรียนตามวิถีพุทธแบบประเทศทางตะวันออกและประเทศไทย ที่มีการสอนให้เด็กนักเรียนรู้จักและคุ้นเคยกับการทำสมาธิตั้งแต่เด็ก เมื่อเขาฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็ย่อมมีทักษะในการสื่อสารกับทุกคนในครอบครัว และผู้ที่เขามีปฏิสัมพันธ์ด้วยในสังคมที่เกี่ยวข้องอย่างไม่ใช้อารมณ์และประสบการณ์ในทางลบเป็นที่ตั้งเป็นที่น่ายินดีที่ปัจจุบันสังคมตะวันออกมีการร่วมมือประสานงานระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียน ในการขัดเกลาให้เด็กนักเรียนตั้งแต่ชั้นเล็ก ๆ เช่นระดับอนุบาล ชั้นประถมและมัธยมศึกษา มีระเบียบวินัย เป็นทั้งเด็กนักเรียนที่ดีของครูบาอาจารย์และลูกที่ดีมีความเคารพกตัญญูต่อบิดามารดา เช่น ในประเทศญี่ปุ่น วัดจะมีบทบาทมากโดยจะอยู่รายล้อมโรงเรียนและร่วมดูแลเด็กนักเรียนไปพร้อม ๆ กัน ส่วนประเทศไทยเรา ปัจจุบันผู้บริหารการศึกษาตามโรงเรียนทั่วไปทั้งในกรุงเทพมหานคร และตามต่างจังหวัด มีความตื่นตัวในการร่วมมือกันจัดกิจกรรมในวันพ่อและแม่แห่งชาติกับทางวัดและผู้ปกครองเด็กนักเรียน เป็นการรื้อฟื้นให้เด็กรุ่นใหม่ไม่ลืมที่จะรู้จักแสดงความรักความกตัญญูต่อบุพการี เป็นต้น^{๒๒}

การสร้างคุณค่าและความสุขสงบให้แก่ตนเอง เมื่อใดที่ปัจเจกมีความแน่วแน่ในการที่จะสร้างคุณค่า และความสุขสงบให้กับตนเองเมื่อนั้นตนเองก็ย่อมรู้ซึ่งถึงคุณค่าของตนทั้งต่อตนเองและครอบครัว เมื่อนั้นความสุขก็จะเกิดตามมา และเมื่อเกิดสุขในจิตใจ สุขนั้นก็ก่อให้เกิดใจสงบ ไม่ทรมานทรมาย ไม่ไขว่คว้าหาสิ่งอื่นจากภายนอกมาเติมเต็มจิตใจ ใจจะไม่หิวโหย ไม่กระหายความสุขจอมปลอมจากสิ่งต่าง ๆ ที่เติมไปด้วยคุณค่าเทียม หาใช่คุณค่าที่แท้จริง ไม่โกรธ ไม่โทษสิ่งต่าง ๆ หรือคนอื่น ๆ รอบตัวจากความไม่สมปรารถนาในสิ่งต่าง ๆ เครื่องมือสำคัญที่จะช่วยสร้างคุณค่า และความสุขสงบให้ตนเองอันมีผลทั้งโดยตรงโดยอ้อมต่อคนในครอบครัวและผู้ใกล้ชิด ผู้แวดล้อมนอกครอบครัว คือ

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๙-๖๑.

๑. รักษาความเป็นปกติทางกาย (ศีล ๕) คือ การฝึกตนในการรักษาความประพฤติทางกาย ๕ ประการ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่ผิดลูกเมียของผู้อื่น ไม่มูสาหรือพูดปดจนเป็นนิสัย และไม่ดื่มน้ำเมา ทั้งไม่เสพยาเสพติดใด ๆ

๒. รักษาความเป็นปกติทางวาจา (สัมมาวาจา) คือการรู้จักพูดคำที่ประกอบไปด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความสุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะ ไม่ชวนทะเลาะเบาะแว้ง และพูดให้ถูกกาลเทศะ คือ รู้จักพูดให้เหมาะสมกับเวลาและสถานที่ เรียกว่า “พูดดี พูดน่ารัก” การรักษาความเป็นปกติทางวาจาหรือการรู้จักพูดให้ดี ให้น่ารักนี้ ทำให้ไม่มีใครต้องเสียใจในสิ่งที่ตนพูดไม่ดี ความทุกข์ ความเดือดร้อนใจที่จะเกิดในใจตนและผู้อื่นย่อมไม่มี อีกทั้งยังสร้างบุคลิกภาพตนเองให้ดูน่ารัก น่าเคารพใคร ๆ ก็ใคร่จะเสวนาคบหาด้วย

๓. หมั่นทำบุญหรือทำทานตามกำลังอย่างสม่ำเสมอ การทำบุญหรือทำทานโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ย่อมมีผลทำให้จิตใจเกิดปิติ เปี่ยมสุข ที่ได้เสียสละ เพื่อแผ่แก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะ เป็นทรัพย์สิน เงินทอง เครื่องอุปโภค บริโภค ทั้งแก่พระสงฆ์ และฆราวาสผู้เดือดร้อน จิตใจย่อมมีความอ่อนโยน ไม่มีความคิดจะเอาเปรียบใครหรือทำให้ผู้ใดเดือดร้อน

๔. หมั่นสวดมนต์ เจริญภาวนา : การสวดมนต์ ทำสมาธิ ไม่จำเป็นต้องยึดติดรูปแบบหรือพิธีกรรมใดๆ แต่สามารถเลือกทำให้เหมาะกับจริตส่วนตนตามแนวทางในพระพุทธศาสนา ให้เป็นการสร้างสมาธิอันเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสติ และปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างปราศจากความเดือดร้อน ความวุ่นวายใจใด ๆ แม้จะเจอเจอปัญหาร้ายแรงหรือรุนแรงใดๆ ก็สามารถใชปัญญาในการคิดจัดการแก้ไขสถานการณ์นั้น ๆ ได้ด้วยความรอบคอบ โดยขอความช่วยเหลือด้านคำแนะนำวิธีการปฏิบัติจากผู้รู้หรือกัลยาณมิตร ไม่ว่าจะ เป็นฆราวาสหรือพระสงฆ์ผู้มีประสบการณ์ที่จะแนะนำ และชี้แจงวิธีการปฏิบัติที่ตรงกับจริตของตนให้ได้อย่างละเอียดถี่ถ้วน แน่วแน่ในการพัฒนาจิตตนให้ละอุปาทานและอคติต่าง ๆ

เมื่อบ่มเพาะคุณค่าและความสุขสงบให้กับตนเองได้ในระดับหนึ่งแล้ว การที่จะพัฒนาจิตใจตนเองให้บริสุทธิ์สะอาดยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็ย่อมทำได้ง่ายขึ้น เกิดเป็นความเคยชินในการสำรวจตรวจสอบจิตวิญญาณของตนด้วยใจเป็นกลางว่า ความเป็นปฏิกิริยากับความดีใดบ้าง ความดีที่ถึงพร้อมด้วยการละอุปาทานคือความยึดถือ ความต้องการครอบครองในสิ่งต่าง ๆ อันเกิดจากสภาพจิตฝ่ายร้าย คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ^{๒๓} ที่อยู่ใต้จิตสำนึก มีอยู่มากน้อยเพียงใด อีกทั้งอคติต่าง ๆ อันเป็นความลำเอียงที่เกิดจากความชอบ ความชัง ความหลง และความกลัว ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความไม่ปรองดอง ไม่สมานสามัคคี^{๒๔} ความแน่วแน่ในข้อนี้จะทำให้ปัจเจกมีความมั่นคงในการสวนกระแสยุคโลกาภิวัตน์ได้ โดยไม่ไหลไปตามกระแสนิยมที่เจอความยึดมั่น ถิ่นมั่น ในวัตถุ ลาภ ยศ และการสรรเสริญเยินยอ ทางแห่งความเสื่อม ก็ไม่อาจมาแปดเปื้อนเขาได้มิใช่จะต้องเป็นพระหรือนักบวช จึงจะมีความแน่วแน่ในการพัฒนาจิตตนดังกล่าวข้างต้นได้ เพราะการบ่มเพาะ ฝึกปรือในระยะยาว ก็เสมือนการหว่านเมล็ดพืชให้เจริญงอกงาม ผู้ที่อยู่แวดล้อมปัจเจกผู้มีความขยันหมั่นเพียรในการ

^{๒๓} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๔๒.

^{๒๔} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๙.

พัฒนาจิตดังกล่าวนี้ โดยเฉพาะปัจเจกที่เป็นสมาชิกในครอบครัว ก็ย่อมซึมซับในแบบอย่างที่ดีนี้โดยไม่รู้ตัว บรรยากาศแห่งความสุขสงบ สันติย่อมแผ่ไปโดยรอบ

๔.๓.๔ ความร่วมมือกันจัดการขององค์กรรวม

ในสังคมในระยะเร่งด่วน และระยะยาว(Immediate and Long-term Cooperation) ปัจเจกโดยองค์กรรวมในสังคม สามารถร่วมมือกันขจัดปัดเป่าความรุนแรงในครอบครัวได้ทั้งในระยะเร่งด่วน และระยะยาวควบคู่กันไป ด้วยการร่วมแรงฝึกฝนและปลุกฝัง ในเรื่องต่อไปนี้

๑. การบ่มเพาะศรัทธาในสัจจะ และวินัยสำหรับการควบคุมตนเองให้เกิดนิสัยรักสงบ เพราะสิ่งนี้เป็นเหตุใกล้ให้เกิดพฤติกรรมทั้งทางกายและวาจาไปในทางรักสงบ สันติ มีก่อให้เกิดความก้าวร้าวรุนแรง

๒. การปรับวิธีคิด ทศนคติทางความเชื่อ ค่านิยมและการสื่อสารในทางสันติ เพราะสิ่งนี้จะทำให้มีการคิดในเชิงบวกในทุกสถานการณ์ความขัดแย้ง หรือความไม่เข้าใจกัน ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในความรู้สึกร่วมที่ได้สูญเสียความเป็นตัวตนของตนเองไป เพียงรู้จักเปิดตัวตนของตนให้เข้าถึงกันและกัน ในแนวร่วมของการให้เกียรติกันและกัน ไม่ดูหมิ่นคุณค่าในความเป็นมนุษย์ที่มีเท่าเทียมกัน

๓. การมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน เพราะช่องทางนี้ เป็นช่องทางที่สามารถเชื่อมคนในครอบครัวให้เกิดความรัก และความสัมพันธ์ที่อบอุ่น ใกล้ชิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

๔. การประสานงานกันในการใช้สื่อสีขาว ให้เป็นประโยชน์ เพราะช่องทางนี้สามารถสื่อเรื่องการแปรเปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างคนในครอบครัวได้ดี อีกทั้งยังช่วยเป็นช่องทางในการแก้ไข เยียวยาความรุนแรงที่เกิดขึ้นแล้วได้เป็นอย่างดี

๕. การปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมมิให้ผู้คนนิ่งดูตายต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นต่อหน้าต่อตา : เพราะการนิ่งดูตายต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นต่อหน้าต่อตา เป็นการปล่อยวาง และสมยอมที่ผิดหลักมนุษยธรรมและสิทธิมนุษยชน การเร่งให้การศึกษาอย่างแพร่หลายในเรื่องสันติวิธีทั้งในระยะเร่งด่วนและระยะยาว เป็นกุญแจสำคัญที่จะป้องกันความรุนแรงได้ตั้งแต่ในครอบครัว ก่อนจะแผ่ขยายออกสู่สังคม

๔.๕ สรุปท้ายบท

พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาชีวิตตนเองได้ เป็นธรรมชาติด้านเด่นของมนุษย์เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์เดรัจฉานแล้ว มนุษย์เสียเปรียบในเรื่องสัญชาตญาณการเอาตัวรอด ในเรื่องการกินอยู่หลับนอนและการเคลื่อนไหว สัตว์เดรัจฉานไม่ได้ฝึก หรือแทบไม่ต้องฝึกก็อยู่รอดได้ ส่วนมนุษย์ต้องฝึกหัดเรียนรู้ทุกอย่างจึงจะเป็นอยู่ได้ แต่ข้อเสียเปรียบของมนุษย์กลับกลายเป็นคุณลักษณะพิเศษของมนุษย์ ซึ่งสัตว์เดรัจฉานไม่มีหรือไม่สามารถเป็นได้ กล่าวคือ มนุษย์มีศักยภาพสูงสามารถที่จะฝึกฝนพัฒนาตนได้จนถึงขั้นอริยบุคคล ผู้ประเสริฐ

เมื่อสมาชิกทุกคนในครอบครัวได้ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างความสุข โดยมีความเข้าใจและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รวมทั้งแต่ละคนได้ประพฤติปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของตนในครอบครัวตามหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างดี เต็มความสามารถ ความเป็นอยู่และเป็นไปในครอบครัวก็จะมี ความสงบสุข มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างแน่นอน เพราะได้ยึดหลักปกครองครอบครัวให้ดำรงตั้งมั่นในทางที่ดีทั้ง ๒ ทาง ได้แก่

๑) ทางกาย ได้แก่ สมาชิกทุกคนในครอบครัวเป็นผู้มีร่างกาย มีวาจา และมีจิตใจสะอาด และมีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ แข็งแรง สดชื่น เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้อยู่ในลักษณะสะอาดอยู่เสมอ

๒) ทางใจ ได้แก่ สมาชิกทุกคนในครอบครัวรู้จักปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ต่อกันอย่างดีด้วยความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจกัน และรู้จักควบคุมจิตใจของตนในการครองเรือน ด้วยปัญญาทางโลกและทางธรรม คือ ยึดปฏิบัติตามหลักพระพุทธธรรมในทางพุทธศาสนาเถรวาท

ความมั่นคงของสถาบันครอบครัวนั้นต้องเกิดจากความรักใคร่สนิทสนมกลมเกลียวกันมีเมตตากรุณาช่วยเหลือกันและกันของสมาชิกทุกคนในครอบครัว ร่วมแรงร่วมใจกันแก้ไขปรับปรุงพัฒนาความเป็นอยู่และพัฒนาคุณธรรมในจิตใจของทุกคนจนสามารถนำไปสู่ชีวิตครอบครัวที่ดั่งงามตามทรรศนะในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นครอบครัวที่มีแต่ความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรือง และเป็นสถาบันพื้นฐานที่สำคัญต่อการพัฒนาสังคมประเทศชาติให้ยั่งยืนสืบไป

บทที่ ๕

บทสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมไทย ผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาเมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาสภาพความรุนแรงในสังคม ๓) เพื่อศึกษาหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน จากการวิจัยพบว่า

๕.๑.๑ เมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

เมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักเมตตาธรรม” หมายถึง การแผ่เมตตา และการเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ด้วยจิตที่เมตตาในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นเมตตาที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน แสดงว่า เมตตาในพระพุทธศาสนานั้นเปรียบเสมือนน้ำบริสุทธิ์สำหรับชำระสิ่งสกปรก คือ ความโลภ ความหลง ความโกรธ เปรียบเสมือนน้ำที่ไหลไปตามแม่น้ำลำคลองชำระสิ่งสกปรกทุกอย่าง คือ ไม่เลือกว่าคนรวย คนจน เปรียบเสมือนสายฝนที่ตกไปรอบปราย ทำให้พื้นแผ่นดินเย็นชุ่มฉ่ำดับความร้อนโดยไม่เลือกสถานที่ คือ ไม่เลือกว่าอยู่ใกล้หรือไกล เปรียบเสมือน พระจันทร์ พระอาทิตย์ ที่ส่องแสงสว่างไปทั่วไม่มีเลือกขอบเขตเป็นต้น เพราะเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกฉันทเมตตาในพระพุทธศาสนาไม่มีขอบเขต แผ่ไปในเบื้องบน ท่วมกลาง และเบื้องต่ำ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมได้เข้าใจและให้ความสำคัญแก่สมาชิกแต่ละคนมีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ มีการยกย่องและความนับถือ ช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน มีความยืดหยุ่นและสามารถเผชิญอุปสรรค เป็นที่พึ่งในระดับต้นได้โดยการสร้างมาตรการยับยั้ง ชะลอและลดระดับความรุนแรงในชีวิตอื่น ๆ รวมทั้งส่งเสริมบทบาทชุมชนในการเฝ้าระวังปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัว ชุมชน และสังคมนั้น ๆ เมื่อบุคคลมีเมตตาต่อตนเองผู้อื่น และสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมก่อให้เกิดสันติสุขอย่างแท้จริงแก่ตนเองผู้อื่น และสัตว์โลก จากข้อความทั้งหมดนั้นสรุปได้ว่า “หลักเมตตาธรรม” หมายถึง การเจริญ และการแผ่ความรักในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทั้งปวง อันตั้งอยู่บนฐานความถูกต้อง เทียงธรรม ไม่มีอกุศลจิต คือ อกติต่าง ๆ เข้าแทรกเป็นความรักที่ก่อให้เกิดความสงบสุขอย่างเดียวเป็นความรักที่สามารถเอาชนะกิเลสต่าง ๆ และเป็นความรักของการได้ไปสู่สุคติมีดินแดนสวรรค์อันนิพพานเป็นที่สุดเป็นต้น เพราะฉะนั้นหลักเมตตาธรรมนั้นพระพุทธเจ้าจึงเปรียบเสมือนความรักหรือตัวแทนของการบำเพ็ญกุศลกรรม คือ การไม่เบียดเบียนต่อกันอันก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานทางกาย ทางใจ ทางวาจา มีการจงล้างจงผลาญผูกเวรกันไม่มีที่สิ้นสุดดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกล่าวไว้ว่า “ผู้ใดมีใจยินดีในความไม่เบียดเบียนตลอดทั้งวันและคืน และเป็นผู้มีส่วนแห่งเมตตาในสรรพสัตว์ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ

๕.๑.๒ สภาพความรุนแรงในสังคม

ในสังคมถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่พ่อแม่จะใช้วิธีอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีด้วยวิธีการดุด่าเขย่งตีบ้าง แต่ในสังคมตะวันตกถือว่าการละเมิดสิทธิมนุษยชนมากกว่าสิทธิในการอบรมสั่งสอนลูก ปัจจุบันเมื่อโลกพัฒนากลายเป็นหมู่บ้านเดียวกัน (global village) คนในสังคมทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยซึ่งต่างเคยมีทัศนคติว่าครอบครัวเป็นสถาบันที่ปลอดภัยสงบสุขที่สุด กลับพบและตระหนักกันว่าขณะนี้แนวโน้มของความรุนแรงจากการบาดเจ็บ การพิการ และการเสียชีวิตจากการทำร้ายกันเองของคนในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ต่างเห็นพ้องกันว่าขณะนี้สถาบันครอบครัวอาจเป็นสถาบันที่อันตรายมากที่สุดที่ความรุนแรงอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้ถูกกระทำโดยตรง ทั้งการบาดเจ็บทางร่างกายและจิตใจ จนบางรายอาจถึงขั้นเสียชีวิต ทั้งอาจส่งผลกระทบยาวต่อสุขภาพกายและจิตพัฒนาการและการปรับตัวรวมทั้งค่าใช้จ่ายด้านการรักษาในอนาคต ความรุนแรงในครอบครัวนั้นไม่ได้หมายถึงเฉพาะสิ่งที่เราเห็นเป็นข่าวและได้อ่านในหน้าหนังสือพิมพ์ ที่ได้พบและได้ยินมาตลอดในเรื่องของพ่อแม่ที่ใช้วิธีทุบตี คุมขังลูก เอาบุหรี่ยี้ หรือใช้ความรุนแรงโดยวิธีอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงกระบวนการที่พ่อแม่เลี้ยงดูเด็กโดยไม่เข้าใจจิตวิทยาเด็กด้วย อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะเน้นเฉพาะความรุนแรงที่เกิดจากการกระทำของบุคคลในครอบครัวเชิงเดี่ยว คือครอบครัวที่ประกอบไปด้วยคู่สมรสหรือสามีภรรยาและลูก การใช้ความรุนแรงในครอบครัวและสังคมปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวและสังคมการใช้ความรุนแรงก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ดังนั้น การนำหลักเมตตาธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อลดความรุนแรงในสังคมไทย

๕.๑.๓ วิธีการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน

ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤติการณ์ความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและมีความเป็นพลวัตสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ อันเกิดจากการสะสมของความรุนแรงเชิงโครงสร้างทางสังคมที่กดขี่และทำให้ผู้คนรู้สึกแปลกแยกและแบ่งแยกคนในสังคมออกจากกัน ผสานกับความรุนแรงทางวัฒนธรรม ที่ให้ความชอบธรรมกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางตรง นอกจากนี้ขั้นต่อไปของปัญหายังถูกกดทับด้วยปัญหาพัฒนาการและการขยายตัวของความขัดแย้งที่เจริญเติบโตควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์และเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเกิดจากการที่รัฐใช้กลไกทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนสถาบันต่าง ๆ จนทำให้ประชาชนในชนบท คนด้อยโอกาสและคนยากจนถูกยึดเยียดสถานะของการเป็นคนชั่วของสังคม จึงจำเป็นต้องนำหลักเมตตาธรรมมาเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน โดยใช้หลักพรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้บริหารมี ๔ ประเภท คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นคำสอนสำคัญที่มุ่งส่งเสริมการสร้างสรรค์สังคมเป็นหลักธรรมที่แสดงออกต่อผู้อื่น ทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ และพรหมวิหารทั้ง ๔ ข้อ จะต้องประสานกลมกลืนกัน เพราะถ้าขาดเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดความบกพร่องทางสังคมอย่างแน่นอนเช่นเมื่อคนมีน้ำใจต่อกัน มีเมตตา กรุณา และมุทิตาต่อกัน ก็มีความอบอุ่น มีความสุขในการอยู่ร่วมกัน แต่ข้อเสียจะเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจาก มนุษย์จำนวนหนึ่งจะชอบหวังพึ่งพาผู้อื่นเสมอ โดยคิดว่าถ้าเราเดือดร้อนก็ไปหาผู้ใหญ่ ไปหาญาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ มนุษย์ส่วนมากจะเกิดความเกียจคร้าน ประมาทขาดความรับผิดชอบ ด้วยเหตุนี้ อุเบกขา จึงเป็นจุดถ่วงดุลยภาพในสังคมหรือเป็นหลักประกันที่สำคัญกล่าวคือ บุคคลที่ทำผิด ขาดความรับผิดชอบ มักจะเข้าไปหาผู้ใหญ่เพื่อขอความเมตตา แต่ถ้าผู้ใหญ่มี

อุเบกขา ก็หมายความว่า คนผิวย่อมได้รับผลแห่งความผิด เมื่อเป็นเช่นนี้ การมีพรหมวิหารธรรม เป็นพื้นฐานทางจิตใจจึงเท่ากับว่า เป็นหลักประกันทางสังคม

นอกจากนี้ ความสำคัญในการประพฤติ ตามหลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นกัลยาณธรรม คือธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงมาตรฐานด้านคุณธรรม การสร้างสรรค์สังคมให้มีการอยู่ดีมีสุขและการผดุงคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระบบ คือ มีระบบ ผู้ทำและผู้ตามพรหมวิหารเชิงสังคม ยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมนั้น การมุ่งส่งเสริมให้บุคคล สร้างสรรค์ตนเองให้มีพรหมวิหารเป็นนิสัย และการสร้างสรรค์ตนเองด้วยพรหมวิหาร ถือได้ว่าเป็นการ ปูพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังข้อความที่ว่า เป็นสังคมที่หวังดี หวังช่วยเหลือ ยินดีต่อ ความสำเร็จ มีความยุติธรรม เคารพนับถือกันฉันท์พี่น้อง เพราะผู้ที่มีพรหมวิหารนั้น จะเป็นผู้ที่ยิ้ม แยมแจ่มใส มีสง่าราศี ชวนให้นาคบหานับถือ ซึ่งตรงกันข้ามกับผู้ที่หน้าบึ้งตึง ประการหนึ่งว่า จะตั้ง หน้าตั้งตาเป็นศัตรูแก่ผู้ใดพบเห็น คนประเภทนี้ย่อมไม่มีใครคบหาเป็นมิตร เพราะมนุษย์เราแท้จริง เราจะซื้อมิตรภาพจากกันด้วยเมตตา กรุณา มิใช่สวมหน้ากากเข้าหากัน

กล่าวได้ว่าความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาที่สังคมไทยละเลยมาเป็นเวลานาน ขาด การให้ความสำคัญต่อการป้องกัน และแก้ไขในฐานะปัญหาอาชญากรรมประเภทหนึ่งเพราะในอดีตที่ ผ่านมาสังคมได้ใช้วิธีการจัดการกับปัญหาความรุนแรงอันเกิดจากสามีทำร้ายภรรยาหลายลักษณะ หลายวิธีการ เช่น การปล่อยให้เรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นเพียงเรื่องภายในครอบครัวที่ทั้งสองฝ่ายจะต้อง จัดการแก้ปัญหาตนเอง ไม่ใช่เรื่องของคนนอกครอบครัวที่จะเข้าไปเกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดผลตามมาก็คือ ฝ่ายที่อ่อนแอกว่าจะต้องยอมรับสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของฝ่ายที่ก้าวร้าวและ แข็งแรงกว่าเสมอมา ส่วนใหญ่แล้วผู้หญิงต้องเป็นฝ่ายยอมรับสภาพการตกเป็นเบี้ยล่างและสั่งสม ความรู้สึกหวาดกลัว เจ็บแค้น เก็บกดความโกรธเคืองไว้ตลอดเวลา รอการระเบิดทางอารมณ์ตอบโต้ โดยหาทางออกด้วยการระบายออกต่อลูกหลาน หรือกลายเป็นการสร้างบุคลิกภาพใหม่ที่หยาบ กระด้างแตกต่างไปจากเดิม โดยภาพรวมแล้ว ปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาที่ สมาชิกในสังคมสามารถตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ง่ายกว่าอาชญากรรมประเภทอื่น หากปัญหานี้ ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังอาจส่งผลให้เกิดวงจรของการใช้ความรุนแรงในครอบครัวหมุนเวียนกัน ต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอุปสรรคต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคม สำหรับการแก้ปัญหาความ รุนแรงในสังคมไทย อาจารย์เพ็ญจันทร์ ประดับมุข ผู้ทำวิจัย เรื่องความรุนแรงในครอบครัว โดยการ สันนิษฐานจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เห็นว่าต้องแก้ไขในเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม สังคม ต้องตระหนักและเห็นความสำคัญ โดยไม่คิดว่าเป็นปัญหาเฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น ทั้งนี้อาจ เป็นเพราะที่ผ่านมาประเทศไทยยังไม่มีการทำวิจัยเรื่องนี้อย่างจริงจัง และสังคมไทยยังมองว่าเรื่อง ความรุนแรงเป็นเรื่องส่วนตัวที่เต็มไปด้วยช่องว่าง และยากที่จะเข้าถึงนั่นเอง

จากการศึกษาองค์ความรู้ต่าง ๆ ในเรื่องความรุนแรงในครอบครัวในมุมมอง แ่งคิด แนวทาง วิธีการจัดการของทั้งตะวันตกและตะวันออก รวมถึงแนวทางในพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้วิจัย เกิดแนวทางในการบูรณาการการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธในแบบที่เป็นรูปธรรม สามารถนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเพิ่มเติมจากวิธีการที่มีอยู่แล้ว ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ได้ โดยงานวิจัยนี้เน้นความรุนแรงที่มีที่มาจากความขัดแย้ง อันหมายถึงความ

ไม่ต้องตรงกันในเรื่องความเห็นความคิด ความเข้าใจ และความคาดหวังที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง เล็กน้อยที่ไม่พยายามเปิดใจประนีประนอม ปรับความเข้าใจกัน ไปจนถึงเรื่องที่ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง ความเข้าใจความคิดเห็น และความคาดหวังต่าง ๆ ดำรงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของแต่ละปัจเจกบุคคล ในครอบครัวเดียว ทำให้เป็นอุปสรรคในการสื่อสารเพื่อใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขสันติ เช่น ในสามี ในภรรยา ในตัวลูกแต่ละคน หรือในพี่น้องกันเอง เมื่อไม่สามารถรับฟังแลกเปลี่ยนทัศนคติกันได้ เพราะต่างฝ่ายต่างสงวนท่าทีเอาไว้ เพราะไม่เข้าใจว่าความขัดแย้งในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เป็นเรื่องธรรมดาที่สามารถเปลี่ยนเป็นความร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ได้ หรือแต่ละฝ่ายสามารถเรียนรู้ถึงความแตกต่างในนิสัยทางธรรมชาติระหว่างเพศหญิง และชายที่ทำให้เกิดความคาดหวังที่ต่างกัน และสามารถปรับความคาดหวังนั้นให้อยู่ในความพอดีได้ เมื่อสะสมไว้ในใจกันมากขึ้น ๆ ท้ายสุดแม้มีเพียงความเข้าใจ ไม่พอใจเพียงเล็กน้อยมาสะกิดความกดดันสะสมนั้น ก็กลายเป็นความรุนแรงทางวาจา และการประทุษร้ายร่างกายกันจนถึงขั้นบาดเจ็บ จากระดับเล็กน้อยไปถึงปานกลางจนถึงขั้นสาหัส บางรายถึงขั้นเสียชีวิต เพราะไม่มีวิธีที่จะสื่อสารจัดการกับใจตนเองให้มีความสุข สุขุม รอบคอบ ไม่ผลีผลามได้ และไม่รู้จักวิธีการในการประนีประนอมกันอย่างสันติวิธี เพราะแต่ละปัจเจกต่างรู้จักแต่รักตนเอง ต้องการแต่จะได้รับการถนอมจิตใจและสนองความต้องการ ความพอใจของตนเองเป็นอันดับแรก ลืมนึกความหมายที่แท้จริงของความรักที่ประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณา ปรารถนาดีต่อกัน ลืมนึกถึงบทบาท หน้าที่ของตนเองที่ต้องมีต่อคนในครอบครัว ไม่รู้จักอดทน ไม่ต้องการอดกลั้น ไม่ต้องการยอมตนเป็นผู้เสียสละโดยไม่จำเป็นและที่สำคัญที่สุด คือ ลืมนึกถึงความเท่าเทียมกันในคุณค่า ของความเป็นคนหรือมนุษย์ทั้งเพศหญิงและเพศชาย โดยสามีอาจทำตนเป็นผู้มีอำนาจบาตรใหญ่ในครอบครัว ละเมิดสิทธิ์ของความเป็นประชาธิปไตยในครอบครัว ทำให้ภรรยารู้สึกตนว่าเป็นทาสในเรือนเบี้ย หรือในทางกลับกันภรรยาอาจทำตนเป็นผู้รับแต่ฝ่ายเดียว เป็นฝ่ายไม่รู้จักรู้พอ หรือลูกอาจถูกพ่อแม่เข้มงวด เผด็จการ ไม่ให้สิทธิในความเป็นตัวตนเลย หรือลูกโดยเฉพาะที่อยู่ในวัยรุ่นทำตนเป็นนายเหนือพ่อแม่ เพราะรู้ว่าพ่อแม่ทั้งรักทั้งหลง ต้องการสิ่งใดไม่ได้ตั้งใจก็ใช้ความรุนแรงทางวาจา หรือประท้วงด้วยการกระทำที่ไม่สมควรต่าง ๆ อาทิ ไม่กลับบ้าน ไปเที่ยวมั่วสุมกับเพื่อน ๆ หรือพี่น้องกันเอง อิจฉาริษยากันในความรักที่ได้รับไม่เท่าเทียมกันจากพ่อแม่ เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิจัย วิธีการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อลดความรุนแรงในสังคมปัจจุบัน ดังนั้น ปัญหาสังคมไทย มีสาเหตุมาจากสภาพแวดล้อมการเปลี่ยนแปลงของกระแสการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารไร้พรมแดน ซึ่งต่างมุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนยึดติดวัตถุนิยมมากขึ้นแต่มีพฤติกรรมย่อหย่อนในศีลธรรม จริยธรรม เยาวชนเกิดความหลงผิด มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากเดิม และขาดระเบียบวินัย ส่งผลให้ชีวิตและค่านิยมที่ดีงามในสังคมไทยได้จางหายไป ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ของสังคมไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน นักเรียน นักศึกษา เช่นการก่อเหตุทะเลาะวิวาทการแพร่ระบาดของยาเสพติด การประทุษร้ายที่ไม่เหมาะสมในวัยเรียน การมีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน และปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) แนวทางการแก้ไขปัญหาการต่าง ๆ ต้องแก้แบบบูรณาการจากความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย คือ บ้าน วัด โรงเรียน เหมือนกันโดยทุกฝ่ายต้องร่วมกันคิด ร่วมกันพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กทั้งที่บ้าน การจัดทำหลักสูตร การเรียนรู้ร่วมกัน การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมร่วมกันและการร่วมกันปรับปรุงองค์กรต่าง ๆ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่สามารถช่วยส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้และพัฒนาส่งเสริมคนดีมีความสามารถ ตามที่กล่าวมาแล้ว สังคมไทย ครอบครัวยุคใหม่ก็จะสงบสุขสันติภาพตลอดกาลการสร้างครอบครัวให้มีความสุข มั่นคง ยืนนาน เลี้ยงดู อบรมบุตรธิดาให้มีความเจริญสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นอนาคตที่สำคัญของชาติต่อไป

๒) กรมการศาสนาและสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา จึงเห็นสมควร แก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมในทางพระศาสนา มาพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม โดยจัดส่งครูพระสอนศีลธรรม จริยธรรม และวิชาวิถีธรรม วิถีไทย เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน นักศึกษา ให้เข้าถึงหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างถูกเหมาะสม

๓) ครอบครัวยุคใหม่ และสังคม ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ ต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ กล้าเผชิญหน้ากับปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม ไม่หลงใหลรับวัฒนธรรมตะวันตกการเผยแพร่บริโภคนิยม ย่อมส่งผลถึงสถาบันครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถาบันครอบครัวที่มีปัญหา ย่อมส่งผลถึงชุมชนและสังคม เช่น วัยรุ่นอันธพาลเถร

๔) การจะแก้ไขปัญหาแบบยั่งยืน จะต้องแก้ที่สุขภาพจิตที่ดีให้แก่ประชาชนจึงต้องมีส่วนร่วมดำเนินการกับทุกสถาบันองค์กรทุกระดับ ซึ่งครอบครัวเป็นหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด ถ้าสถาบันครอบครัวได้รับการเสริมสร้างความมั่นคงเข้มแข็ง และเกิดการรวมตัวกันขึ้นย่อมส่งผลกระทบถึงสังคมให้มีความมั่นคงเข้มแข็ง และเป็นเกราะป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในระดับสังคมได้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

๑. ศึกษาการนำหลักเมตตาธรรมเพื่อใช้ในการอบรมเยาวชนในสังคมปัจจุบัน
๒. ศึกษาเปรียบเทียบความรุนแรงในสมัยพุทธกาลในสังคมปัจจุบัน
๓. ศึกษาแนวทางสร้างความสามัคคีเพื่อลดความรุนแรงของเยาวชนในสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ
มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ. “ความรุนแรงในชีวิตคู่” , รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยประชากร
และสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และมูลนิธิผู้หญิง , ๒๕๔๖.

จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ.จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

ติช นัท อันท์. เมตตาภาวนา คำสอนว่าด้วยรัก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๔๓).

ลักษณ์ เอมประดิษฐ์. การสังคมสงเคราะห์ กับการให้การปรึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑).

ประมวล รุจนเสรี. การใช้อำนาจ เป็นธรรมชาติของมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร:
โดย สุเมธ รุจนเสรี, ๒๕๔๗).

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์ปริ้นติ้ง จำกัด ๒๕๒๒).

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก, ๒๕๕๔).

พระพุทโธสเถระ รจนา. คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), แปล, พิมพ์
ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑)

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. เรื่องลดความรุนแรง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๔).

พระอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก. ปัญหา ๑๐๘ ธรรมบรรยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สาม
ลดา, ๒๕๔๙).

พุทธทาส อินทปัญโญ. **คู่มือมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗

_____. **ทางสายกลาง**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๙).

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ปริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๙).

วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้งหลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๗).

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๕).

(๒) วิทยานิพนธ์

ปรีชา อุปโยคิน. “แนวการวิเคราะห์ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว”, **วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช**, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘).

พระมหาสุวัฒน์ สุวฑฒโน จันทะคัต. “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิต”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส นิธิบุญยากร. “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มแม่น้ำตาซัง จ. เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.

พระมหาบุญเรือน ปภังกร (พิลาพันธ์). “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

พระมหาปรีชา ปริณาจารย์ (หลักโคตร). “ความรักในพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕

พระมหาสุวัฒน์ สุวฑฒโน (จันทะคัต), “การศึกษาเรื่องสติในฐานะองค์ธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิต”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘

(๓) บทความและวารสาร:

กาญจนา ศรีสวัสดิ์ ศิริลักษณ์ จิตต์ระเปียบ. “ความรุนแรงกับ **XYX Syndrome** ในเชิงพันธุพฤติกรรม”. **วารสารควบคุมโรค**. ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๔ ต.ค.-ธ.ค.. ๒๕๕๑ : ๕๓๓ .

ชนะชัย ผดุงธิตี. “**มิติทางกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว**”. **วารสารข่าวกฎหมายใหม่ Law Digest**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๙๐ ธันวาคม ๒๕๕๐. ๓๔-๓๕.

ปรีชา อุปโยคิน. “แนวการวิเคราะห์ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว”. **วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช**. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๘ : ๑๐๐-๑๐๑.

๒. ภาษาอังกฤษ:**Secondary Sources:****(I) Book**

Heise. Ellsberg and Gottenmoeller. 1999–2000 - **Kevin Browne & Martin Herbert. Preventing Family Violence.** England : John Wiley & Sons Ltd.. 1997.

Kevin Browne & Martin Herbert. **Preventing Family Violence.** England : John Wiley & Sons Ltd.. 1997.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-ฉายา/นามสกุล : พระธณกฤต กลยาณธมโม (เกิดลำเจียก)

ว/ด/ป เกิด : วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๘

สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร

การศึกษาทางโลก

พ.ศ. ๒๕๕๖ : ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) รุ่นที่ ๙
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบافیศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

พ.ศ. ๒๕๕๙ : ปริญญาตรี พธ.บ. (พระพุทธศาสนา)
หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบافیศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

พ.ศ. ๒๕๖๑ : ปริญญาโท พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบافیศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

การศึกษาทางธรรม

พ.ศ. ๒๕๕๔ : นักรธรรมชั้นเอก

ประสบการณ์การทำงาน

พ.ศ. ๒๕๕๑-๕๓ : ครูสอนพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม)

พ.ศ. ๒๕๕๔ : ครูสอนพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม)

บรรพชา/อุปสมบท : วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

สังกัดวัด : วัดท่าพระ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ปีที่เข้าศึกษา : ๒๕๕๙

ปีที่สำเร็จการศึกษา : ๒๕๖๑

ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดท่าพระ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

โทรศัพท์ : ๐๘-๓๑๑๒-๗๒๗๕

E-mail : sanonkerdlamchiak@gmail.com